

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
TEKNOLOJİ VE SANAYİ İKTİSADİ BÖLÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZERBAYCAN'IN PETROL STRATEJİSİ VE
ULUSLARARASI TİCARİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

FARİD ABBASOV

2501191440

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Abdulkadir Tuna

İSTANBUL – 2021

ÖZ

AZERBAIJAN'IN PETROL STRATEJİSİ VE ULUSLARARASI TİCARİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

Farid Abbasov

Petrol uygarlığının yeniden doğuşundan bu yana, petrol ve gaz rezervleri, dünya stratejik yönetiminde, siyasi ve ekonomik politikalarının oluşumunun merkezi, ulusal gücün önemli bir faktörü olan ana baskın askeri ve diplomatik güç olarak kabul edilmektedir. Petrol ve gaz, şu anda ihtiyaç duyulan üretim, ekonomik ve finansal kaynakların mevcudiyeti ile birlikte endüstriyel kapasitenin önemli bir enerji parçasıdır.

Çalışmada, petrol stratejisinin önemini, petrol stratejisinin dış ticaret ilişkileri üzerindeki etkisini araştırıldı, karşılaştırmalı bir analiz yapıldı, dış ticarete petrol ve petrol ürünlerinin rolü değerlendirildi, somut öneriler ve pratik değer önerileri ortaya koyuldu.

Çalışmada aynı zamanda Azerbaycan'ın petrol stratejisinin özünü inceledi, 1994 yılında imzalanan "Yüzyılın Anlaşması'nı ülkemizin petrol stratejisinin gelişiminde değerlendirdik, petrol projelerinin uygulanmasının ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişimi üzerindeki etkisini inceledik ve petrol projelerinin düzenleyici çerçevesini sistematik hale getirdik.

Petrol stratejisinin mevcut durumu ve bunun dış ticaret ilişkileri üzerindeki etkisi incelenmiştir, Azerbaycan'ın dış ticaret bağlarında petrol ve petrol ürünlerinin artan rolünün karşılaştırmalı analizi yapılmıştır, ülkemizin dış ticaret bağlarının çeşitlendirilmesi yönleri incelenmiştir, petrol endüstrisinin gelişim yönleri analiz edilmiştir, SOCAR'ın yeni projeleri değerlendirilmiştir.

Çalışma Azerbaycan'ın petrol stratejisi ve dış ticaret ilişkileri üzerindeki etkisini inceledi, bu yönde yabancı deneyim incelendi, petrol ve petrol ürünleri ihracatının beklentileri değerlendirildi, petrol gelirlerinin gelecek vadeden sektörlere giriş yönleri belirlendi, ülkenin gelir büyüme yönleri belirlendi.

Anahtar kelimeler: Petrol, petrol fiyatı, Azerbaycan ekonomisi, devalüasyon, döviz kuru, dış ticaret

ABSTRACT

AZERBAIJAN'S OIL STRATEGY AND ITS IMPACT ON INTERNATIONAL TRADE RELATIONS

Farid Abbasov

Since the rebirth of the oil civilization, oil and gas reserves are recognized as the main dominant military and diplomatic force in World Strategic Management, the center of the formation of its political and economic policies, an important factor of national power. Oil and gas are an important energy part of industrial capacity, with the availability of production, economic and financial resources currently needed.

In the study , the importance of oil strategy, the impact of oil strategy on foreign trade relations were investigated, a comparative analysis was conducted, the role of oil and petroleum products in foreign trade was evaluated, concrete recommendations and practical value suggestions were put forward.

The study also examined the essence of Azerbaijan's oil strategy, evaluated the "agreement of the century" signed in 1994 in the development of our country's oil strategy, examined the impact of the implementation of oil projects on the economic and social development of our country, and systematically made the regulatory framework of oil projects.

The current state of the oil strategy and its impact on foreign trade relations were examined, comparative analysis of the growing role of oil and petroleum products in Azerbaijan's foreign trade ties was conducted, aspects of diversification of our country's foreign trade ties were examined, aspects of the development of the oil industry were analyzed, new projects of SOCAR were evaluated.

The study examined the impact of Azerbaijan on oil strategy and foreign trade relations, examined foreign experience in this direction, evaluated the expectations of oil and petroleum products exports, determined the entry aspects of oil revenues into promising sectors, determined the income growth aspects of the country.

Keywords: oil, oil price, Azerbaijan economy, devaluation, exchange rate, foreign trade

ÖNSÖZ

Başarıyla uygulanan petrol stratejisi, Azerbaycan'ın uluslararası ekonomik sisteme entegrasyonuna, petrol ve gaz gelirlerinin etkin kullanımı sonucunda makroekonomik istikrarın korunmasına yol açmış ve bu alanda önlemlerin sürekli uygulanması için uygun koşullar yaratmıştır. Şu anda, ülkemizde sürekli olarak petrol gelirleri ekonominin bireysel sektörlerine yatırım şeklinde gönderilir, petrol ihracatına bağımlılığı azaltmak için ihracat odaklı endüstrilerin geliştirilmesi için girişimlerde bulunmaktadır. Ulusal petrol stratejisi, ülkenin sosyo-politik ve ekonomik yaşamına yeni bir dinamizm getirerek halkımızın refahının büyümesini sağlayan uyarıcı bir bileşen haline gelmiştir. Azerbaycan'ın petrol stratejisinin amacı, ülkemizin enerji güvenliğini sağlamak ve petrol gelirlerini kullanarak ülke ekonomisinin diğer alanlarında gelişmeyi sağlamaktır.

Tezimizin ana konusu, Azerbaycan'ın petrol stratejisinin ve uluslararası ticaret ilişkilerine etkisi, petrol stratejisinin mevcut durumu ve bunun dış ticaret ilişkilerine etkisi, Azerbaycan'ın dış ticaret ilişkilerinde petrol ve petrol ürünlerinin artan rolü, ülkenin petrol endüstrisi, Azerbaycan'ın petrol stratejisi ve dış ticareti ilişkiler üzerindeki etkiyi iyileştirme alanları, bu alandaki yabancı deneyimlerin analizi, petrol ve petrol ürünleri ihracatından beklentileri, petrol gelirlerinin gelecek vadeden bölgelere yönüdür.

Bu çalışma uzun süren araştırmanın ve derin incelemenin sonucudur. Çalışma süresi boyunca geçmişten şimdiye Azerbaycanın zengin petrol sektörü, ülkemiz'deki yabancı sermayeler ve onların yatırımları, Azerbaycanın Bütçe Sistemi incelenmiştir. Yaptığımız çalışmamda bilgi ve derin tecrübeleriyle beni aydınlatan, daima güven veren çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Abdulkadir Tuna'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda çalışmam için kaynakların bulunmasında ve yazılmasında her türlü yardımına göre babama ve arkadaşlarıma, ister maddi isterse de, manevi destek için özellikle aileme sonsuz teşekkür ederim.

FARİD ABBASOV

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMİNDE PETROL SEKTÖRÜNÜN ROLÜ

1.1. AZERBAYCAN PETROL ENDÜSTRİSİNİN TARİHİ.....	4
1.1.1 Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Gelişim Aşamaları.....	5
1.1.2 Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Tarihindeki Yabancı Petrol Şirketlerinin Ve Yerel Girişimcilerin Rolü.....	7
1.1.3 Birinci Dünya Savaşında Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Rolü.....	9
1.1.4 İkinci Dünya Savaşında Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Rolü.....	13
1.1.5 Haydar Aliyev Ve Azerbaycan Petrol Endüstrisi.....	14
1.2. PETROL FAKTÖRÜNÜN ÜLKENİN SOSYO-EKONOMİK KALKINMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN MEVCUT DURUMU.....	15
1.2.1 Ülkenin Mevcut Sosyo-Ekonomik Kalkınması Durumu.....	16
1.2.2 Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisinin Lideridir.....	21

1.2.3	Petrol Sektörüne Yabancı Yatırımların Çekilmesi Ve Gerekliliği...	23
1.3.	YÜZYIL SÖZLEŞMESİ KALKINMA TEMELİ OLARAK.....	28
1.3.1	Azerbaycanın Uluslararası Petrol Anlaşmaları Ve Ülke Ekonomisi İçin Önemi.....	28
1.3.2	Yüzyılın Anlaşmasının Azerbaycan'ın Ekonomik Bağımsızlığındaki Rolü.....	32
1.3.3	Yüzyıl Anlaşmasının Azerbaycan'ın Uluslararası Enerji Piyasalarında Önemli Bir Oyuncu Haline Getirmedeki Rolü.....	36
1.3.4	Azerbaycan Güvenilir Bir Petrol Ve Gaz İhracatçısı Olarak Dünya Toplumu İçin Büyük Önem Taşımaktadır.....	39
1.4.	AZERBAYCAN PETROLÜNÜN DÜNYA PAZARLARINA ULAŞTIRMA YOLLARI.....	42
1.4.1	Kuzey Boru Hattı.....	42
1.4.2	Batı Boru Hattı.(Bakü-Tiflis-Supsa).....	44
1.4.3	Haydar Aliyev Adına Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN PETROL SEKTÖRÜ STRATEJİSİ

2.1	AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN OLUŞUMUNDA PETROL FAKTÖRÜNÜN ROLÜ.....	51
2.1.1	Haydar Aliyev'in Modern Dönemdeki Petrol Stratejisi.....	51
2.1.2	Küreselleşme Döneminde Azerbaycan Petrol Gelirlerinin Verimli Kullanılımının Ulusal Kalkınma Stratejisine Etkisi.....	53
2.1.3	Petrol Stratejisinin Özü Ve Ülke Ekonomisindeki Rolü.....	57

2.1.4	Petrol Projelerinin Sosyo-Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi.....	61
2.1.5	Petrol Projeleri Uygulamasının Normatif Yasal Dayanakları.....	65
2.2	PETROL FİYATLARININ OLUŞUM MEKANİZMASININ TEORİK TEMELLERİ.....	69
2.2.1	Petrol Fiyatlarının Oluşumunu Etkileyen Faktörler.....	69
2.2.2	COVID-19'un Küresel Enerji Piyasasına Etkisi.....	72
2.2.3	Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkisi.....	75
2.2.4	Küreselleşme Bağlamında Petrol Fiyatlarının Dinamikleri.....	78
2.3	AZERBAYCAN CUMHURİYETİNDE PETROL FİYATLARI İLE EKONOMİK GÜVENLİK ARASINDAKİ ETKİLEŞİM.....	82
2.3.1	Azerbaycan Cumhuriyetinde Petrol Fiyatlarının Bütçe Oluşumuna Etkisi.....	83
2.3.2	Azerbaycan Petrolünün Stratejik Amaç Ve Hedeflerinin Analizi...	87
2.3.3	Azerbaycan Cumhuriyeti Finansal Sisteminin Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmalara Bağımlılığını Azaltmanın Yolları.....	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN PETROLÜNÜN ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

3.1	HAZAR PETROLÜNÜN DÜNYA ÜLKELERİNİN ENERJİ POLİTİKASINDAKİ ROLÜ.....	94
3.1.1	Dünya Petrol Piyasasının Mevcut Durumu.....	94

3.1.2	Hazar Petrolünün Azerbaycan'ın Dünyanın Önde Gelen Ülkeleri İle Ekonomik Bağlarındaki Rolü.....	97
3.1.3	Dünya Ekonomisi Ve OPEC.....	100
3.1.4	OPEC – Kartel Gibi.....	102
3.1.5	Azerbaycan - OPEC Bağlantıları.....	103
3.2	PETROL ÜRÜNLERİNİN KULLANIMININ MEVCUT DURUMU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	106
3.2.1	Petrol Ürünlerinin Dış Ticaret İlişkileri Üzerindeki Etkisinin Modern Durumunun Karşılaştırmalı Analizi Ve Değerlendirilmesi.....	107
3.2.2	Azerbaycan'ın Dış Ticaret Bağlarında Petrol Ve Petrol Ürünlerinin Artırılması.....	109
3.2.3	Azerbycan Petrolünün Dünya Pazarına Katılımı Ve Etkileri.....	113
3.3	AZERBAYCAN PETROL STRATEJİSİ VE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ.....	115
3.3.1	Petrol Ve Petrol Ürünleri İhracatı İçin Beklentiler Ve Petrol Gelirlerinin Gelecek Vaat Eden Bölgelere Yönü.....	115
3.3.2	Petrol Ve Petrol Ürünleri Piyasasının Devlet Düzenlemesi Verimliliğinin Artırılması.....	118
3.3.3	Petrol Ve Petrol Ürünleri Düzenlemesinin İyileştirilmesinin Ana Yönleri Ve Tahmini.....	120
3.4	AZERBAYCAN PETROL STRATEJİSİNİN ULUSLARARASI ENERJİ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	123
3.4.1	Petrol Ürünleri Pazarının Oluşumu Ve Gelişiminin Özellikleri....	123

3.4.2 Azerbaycan’da Petrol İhracatının Büyümesinde Fiyatların Etkisi.....	125
3.4.3 Petrol Ürünleri Pazarının Gelişiminin Cumhuriyetimizin Transit Bir Ülkeye Dönüşümü Üzerindeki Etkisi.....	128
SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA.....	136
EK-1 (Dış Ticaretin Gümrük İstatistiklerinin Ana Göstergeleri).....	148
EK-2 (Bütçe Gelirleri Hakkında Bilgi).....	148
EK-3 (İthalatta özgül ağırlık).....	149
EK-4 (Gümrük Ödeme İşlemlerinde Kullanılan Para Biriminin İthal ve İhraç’ta Göstergeleri).....	150
EK-5 (İhracat Ve İthalat Operasyonlarının Dinamikleri).....	151
EK-6 (İhracat İçin Ana Ürünler).....	152
EK-7 (Ham Petrol Ve Doğal Gazın İhraç Edildiği Ülkeler).....	153
EK-8 (Petrol Dışı Ürünlerin İhracatında Yüzde Olarak Ana Malların Özgül Ağırlığı).....	154
EK-9 (Petrol Dışı Ürünlerin İhraç Edildiği Ana Ülkeler).....	155
EK-10 (Aktarma Noktalarında İhracat Ve İthalat Sırasında Taşınan Malların Miktarı Ve Maliyeti).....	156

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1. 1: Ekonominin Petrol ve Petrol Dışı Sektörlerinde GSYİH Üretimi (Ana Fiyatlarda), Cari Fiyatlarla, Milyon Manat.....	16
Tablo 1. 2: Petrol Üretimi, Milyon Ton.....	17
Tablo 1. 3: Gaz Üretimi, Milyon Ton.....	18
Tablo 1. 4: SOCAR Tarafından Petrol Üretimi.....	18
Tablo 1. 5: Socar'da Gaz Üretimi.....	19
Tablo 1. 6: Enerji Ürünleri İhracatı.....	19
Tablo 1. 7: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesine Vergi Gelirleri.....	20
Tablo 1. 8: Petrol Sahalarındaki Yabancı Yatırımların Dağılımı Ve Üretim Hacmi İçindeki Yeri (Milyon ABD Doları Olarak).....	29
Tablo 2. 1: Dünyanın En Büyük Enerji Sağlayıcıları (OPEC tahminleri)	58
Tablo 2. 2: Reel Getiri Oranına Dayalı Kar Dağılımı (RROR).....	66
Tablo 2. 3: Tüketici Ürünlerinin ve Nüfusa Sağlanan Ücretli Hizmetler İçin Fiyat Endeksleri (Bir Önceki Yıla Göre, Yüzde).....	83
Tablo 2. 4: Ekonominin Petrol ve Petrol Dışı Sektörlerinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Üretimi (Ana Fiyatlarda) Cari Fiyatlarla, Milyon Manat.....	84
Tablo 2. 5: Doğal Kaynak İhraç Eden Ülkelerde Bütçe Kuralının Örnekleri.....	91
Tablo 3. 1: 500 Milyon Tondan Fazla Üretim Kapasitesine Sahip Ülkeler.....	96
Tablo 3. 2: 2020 Yılında Petrol Üretimi (Günde Bin Varil).....	96
Tablo 3. 3: Azerbaycanın Petrol Sözleşmeleri ve Toplam Yatırım.....	104
Tablo 3. 4: Toplam İhracatta Petrol ve Petrol Ürünleri İhracatının Payı (Yüzde).....	107
Tablo 3. 5: Petrol ve Petrol Ürünlerinin Boru ve Demiryoluyla İhracat Göstergeleri.....	108
Tablo 3. 6: Azerbaycan'da Ham Petrol ve Doğal Gaz Üretiminin Dinamikleri.....	111
Tablo 3. 7: Socar'ın 2012-2014 Endüstri Sonuçları.....	112
Tablo 3. 8: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi.....	114
Tablo 3. 9: Petrol ve Doğal Hidrokarbon Gazı Üretim Hacmini İlkel Çağdan Modern Döneme Kadar Karakterize Eden Rakamlar.....	124
Tablo 3. 10: Azerbaycanın Petrol İhracatında Önemli Anlaşmalar.....	126
Tablo 3. 11: Ulaştırma Sektöründe Yük Taşımacılığı (Bin Ton).....	128
Tablo 3. 12: Demiryolu Hattının Göstergeleri.....	129

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. 1: Azerbaycan Ekonomisinin Petrol Ve Petrol Dışı Sektörlerine Doğrudan Yabancı Yatırımların Dinamikleri. (Milyon Dolar).....	24
Grafik 1. 2: Petrol Dışı Sektörüne DYY'nin Yıllara Göre Dinamiği (Mln. Abş Doları) Ve Petrol Dışı GSMH'SİNE Oranı (Yüzdelere).....	25
Grafik 1. 3: 2000-2017 Döneminde Azerbaycan'ın Petrol Dışı Sektörüne Giren DYY Ülkeleri (Milyon ABD Doları).....	27
Grafik 2. 1: Bakü-Tiflis-Ceyhan Projesinin Katılımcıları.....	67
Grafik 2. 2: Brent Markasının Dünya Fiyatı.....	81
Grafik 2. 3: WTI Markasının Dünya Fiyatı.....	82
Grafik 2. 4: ADPŞ Fonundan Bütçeye Transfer Miktarı (Manat).....	85
Grafik 3. 1: Dünya Rezervlerinde İlk On Ülkenin Payı.....	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1: TANAP ve TAP Projesi.....	68
---------------------------------------	----

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÇG	: Azeri-Çırag-Güneşli Petrol Boru Hattı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AMB	: Azerbaycan Merkezi Bankası
AUIŞ	: Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
BP	: British Petroleum
BİBH	: Batı İhracat Boru Hattı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
DİK	: Devlet İstatistik Komitesi
DPF	: Devlet Petrol Fonu
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
KDV	: Katma Değer Vergisi
OPEC	: Petrol İhrac Eden Ülkeler Örgütü
PSA	: Production Share Agreement
RROR	: Reel Getirililik Oranı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SOCAR	: Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
TANAP	: Trans Andolu Doğal Gaz Boru Hattı
TAP	: Trans Adriatik Boru Hattı
TPAO	: Türkiye Petrol Araştırmaları Anonim Şirketi
YDM	: Yakıt Dolum Merkezi

GİRİŞ

Azerbaycan tarafından uygulanan petrol stratejisi, ülkemizin dış ticaret pozisyonlarının çeşitlendirilmesine, jeo-ekonomik otoritesinin yükseltilmesine katkıda bulunmuştur. Azerbaycan şu anda dünyanın 165 ülkesiyle ticaret işbirliği yapmaktadır. Azerbaycan, komşu ülkelerden Türkiye ve Gürcistan'a petrol ve gaz tedarikinde önemli bir rol oynamaktadır. Azerbaycan şu anda Avrupa'nın stratejik güvenliğini sağlayacak projeler üzerinde çalışmaktadır. Şehdeniz sahasındaki büyük gaz potansiyelinin keşfi, ülkemizin petrol ve gaz stratejisine yeni hatlar getirdi ve ekonomik güvenliğin güçlendirilmesinde yeni bir yönün açılmasına yol açtı. Petrol ve gaz faktörü zaten ekonominin gelişimi için ana araç haline gelmiştir. Azerbaycan'ın petrol stratejisinin temeli, 20 Eylül 1994'te, dünyanın 11 çok uluslu petrol şirketinin katılımıyla, yüzyılın Sözleşmesi adı altında modern tarihe giren bir petrol sözleşmesinin imzalanmasıyla atıldı. Azerbaycan'ın petrol stratejisi, petrol ve gaz endüstrisinin karşıya koyulan hedeflerini ve kalkınma stratejisini gerçekleştirmeyi amaçlamakta, ülkemizin küresel ekonomideki konumunu güçlendirmeye, Dış Ekonomik bağların gelişmesine ve artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Azerbaycan'ın petrol stratejisinin temeli olan "Yüzyılın Sözleşmesi"nin uygulanması, ülkemizin gelişimine katkıda bulunacak bir yön olan yeni bir yol açtı. Petrol stratejisi çerçevesinde uygulanan tutarlı önlemler, önemli altyapı projeleri, petrol sektörünün hızlı gelişimi ülkemizin dinamik sosyo-ekonomik gelişimi için sağlam bir temel oluşturdu. Ulusal petrol stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanması koşullarında, yabancı şirketlerle hidrokarbon kaynaklarının ortak sömürüsü ve ihracatı yıldan yıla genişlenmektedir, böylece ülkemize döviz gelirleri hızla artmaktadır.

Petrol gelirlerinin ülkeye girişi ile bağlantılı olarak, ulusal ekonominin altyapısının yenilenmesi, bireysel endüstrilerin modernizasyonu süreçleri yoğunlaştı, petrol sektörü gelişti ve ülkemizi hızlı gelişmeye yol açan bir lokomotif haline getirdi. Bu fırsattan yararlanarak Azerbaycan Cumhuriyeti bölgenin en istikrarlı ve dinamik gelişen ülkesi haline geldi. Petrol sektöründen elde edilen gelirler, ülkemizin hem petrol hem de petrol dışı sektörlerini geliştirmek için geniş fırsatlar yarattı. Azerbaycan'ın modern küreselleşme koşullarında petrol stratejisinin geliştirilmesi, dış ticaret ilişkilerinin çeşitlendirilmesi, ticaret cirosunun artması, ülkemizin dünya ekonomisine hızlı entegrasyonu için daha da genişlemeye katkıda bulunmaktadır. Modern dünyadaki petrol, önemli bir ekonomik ve finansal kaynak ve endüstriyel potansiyelin ana enerji bileşenidir. Aynı zamanda, siyasi ve ekonomik stratejinin oluşumunda ulusal gücün önemli bir faktörü olan, ana stratejik askeri ve diplomatik güç haline gelmesini sağlayan kişidir.

Genel olarak Azerbaycan'ın petrol stratejisi, ülkenin döviz rezervlerinde hızlı bir artışa, ülkenin piyasa ekonomisine hızlı adaptasyonuna ve dünyaya entegrasyon sürecinin hızlanmasına yol açmıştır. Aynı zamanda çeşitli alanlarda önemli reformların uygulanmasına, temel ekonomik ve sosyal önlemlerin uygulanmasına, modernizasyona ivme kazandırdı.

Tezimizin ana konusu, Azerbaycan'ın petrol stratejisinin uluslararası ticaret ilişkilerine etkisi, petrol stratejisinin mevcut durumu ve bunun dış ticaret ilişkilerine etkisi, Azerbaycan'ın dış ticaret ilişkilerinde petrol ve petrol ürünlerinin artan rolü, ülkenin petrol endüstrisi, Azerbaycan'ın petrol stratejisi ve dış ticareti ilişkiler üzerindeki etkiyi iyileştirme alanları, bu alandaki yabancı deneyimlerin analizi, petrol ve petrol ürünleri ihracatından beklentileri, petrol gelirlerinin gelecek vadeden bölgelere yönüdür. Aynı zamanda tezde Petrol üreten ülkelerdeki ve Azerbaycandaki petrolünün güncel fiyatlarından, 2020 yılında küresel salgına dönüşmüş Covid-19 virüsünün ülkenin petrol sektörüne büyük darbesinden ve bu gerilemeden sonra kalkınmaya çalışılmasından bahs edilmiştir. Tezimiz 3 bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamın amacı Azerbaycan petrol sektörünün aynı zamanda petrol sektöründeki bir çok yabancı sermayenin ve petrolden gelen gelirlerin devlet bütçesi dahilindeki durumunun araştırılması ve bu araştırma sonucu bulunan bilgiler ışığında, kalkınma sürecinin sürdürülmesi açısından çarelerin çoğaltılması yönünde önemli önerilerin ortaya konulması amacını taşımaktadır. Dünya devletlerinin tamamı için gerekli güç kaynağı olan petrolün, Azerbaycan için ve devletin bütçe gelirlerinde ne tür bir öneme malik olduğunu araştırmaktır.

Çalışmamın ilk bölümünde petrol endüstrisinin Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik gelişimindeki rolü değerlendirildi. Azerbaycan'ın petrol stratejisinin özü incelendi. Aynı zamanda 1994 yılında imzalanan petrol sözleşmesinin ülkemizin petrol stratejisinin gelişimindeki rolü değerlendirildi. Bu kapsamda Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına taşınması yolları incelendi.

Çalışmamın ikinci bölümünde, Azerbaycan ekonomisinin gelişmesinde petrol faktörünün rolü değerlendirilmiştir. Bununla beraber petrol fiyatlarının oluşum mekanizmasının teorik temelleri verilmiş ve Azerbaycan Cumhuriyetinin petrol fiyatları ve GSYİH arasında karşılıklı etkileşimler analiz edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyetinde petrol fiyatlarının bütçenin oluşumunda etkisi karşılıklı analizlerle yorumlanmıştır. Petrol projelerinin hayata geçirilmesinin ülkemizin ekonomisinde ve sosyal kalkınmasına etkisinin farklı yanları belirtilmiştir. Petrol projelerinin hukuki temeli araştırılmış ve sistematik hale getirilmiştir.

Çalışmamın üçüncü bölümünde, petrol stratejisinin mevcut durumu ve dış ticaret ilişkileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Azerbaycan'ın dış ticaret bağlarında petrol ve petrol ürünlerinin artan rolünün karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Ülkemizin dış ticaret bağlarının çeşitlendirilmesi yönleri farklı yönlerle incelenmiştir. Petrol endüstrisinin gelişim yönleri analiz edilmiş ve bu bazda SOCAR'IN yeni projeleri değerlendirilmiştir. Tablo ve diyagramların yardımıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Azerbaycan'ın petrol stratejisi ve dış ticaret ilişkileri üzerindeki etkisi araştırıldı ve bu yönde yabancı deneyimler incelendi, petrol ve petrol ürünleri ihracatı beklentileri değerlendirildi, petrol gelirlerinin gelecek vadeden alanlara yeniden odaklanması, ülkenin gelirlerinin bileşimi gerçekleştirildi istikrarı ve büyümesini sağlamak için önemli öneriler öne sürülmüştür. Azerbaycan Devlet Petrol Fonunun ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasındaki rolü değerlendirilmiş, petrol ve petrol ürünleri piyasasında devlet düzenlemesinin etkinliğini artırmak için yapılan çalışmalar, petrol gelirlerinin ihracata yönlendirilmesi konusu incelenmiştir. Petrol odaklı alanlar, yeni petrol stratejisi tahmini, petrol ihracatının genişletilmesiyle ilgili sonuçlar ve öneriler verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAIJAN'IN SOSYO - EKONOMİK GELİŞİMİNDE PETROL SEKTÖRÜNÜN ROLÜ

1. 1. AZERBAIJAN PETROL ENDÜSTRİSİNİN TARİHİ

Azerbaycan'da petrol kuyularının endüstriyel sondajı, 1870'lerin başında geniş bir alanda yayılmıştır. Bu, bir yandan ekipman ve teknolojinin iyileştirilmesi, diğer yandan 1872'de yürürlüğe giren yasalarla ilişkilidir: ¹

- Petrol sahaları ve petrol üretimi üzerindeki tüketim vergisinde;
- Açık artırma yoluyla özel kişilere kiralanmış petrol sahalarının satışı hakkında.

Bu iki yasa, Azerbaycan'da petrol endüstrisinin o zamanki benzeri görülmemiş gelişiminin temelini attı. Petrol sahalarının incelenmesi bu dönemden itibaren petrol üretimi, işlenmesi ve taşınması hızla artmaya başladı. Tabi ki, bu Azerbaycan'da altyapı, kültür ve eğitim kurumlarının gelişimine etkilemeye bilemezdi.

1873'te Ramana, Sabunçu, Balakhani ve Bibiheybat'ta dünyanın en büyük petrol sahalarının araştırılması ve işletilmesine başlandı. 1884'e kadar bu sahalar 6, 2 milyon ton petrol üretmişti. 1901 yılında dünya çapında üretilen 22, 5 milyon ton petrolden 10. 979 milyon tonu Azerbaycan'ın payına düşüyordu. ²

Azerbaycan'da petrol üretimi ile birlikte rafineri endüstrisi de gelişmiştir. Bakü'deki ilk petrol rafinerisi 1859 yılında inşa edilmiş olmasına rağmen, 1867 yılında 15 ham petrol rafinerisi işletilmiştir. XIX yüzyılın son çeyreğinde, özellikle 1876'da petrol ürünleri üzerindeki tüketim vergisinin kaldırılmasından sonra, bu endüstri daha dinamik bir şekilde gelişmeye başladı. Bu konuda ünlü petrol endüstrisi uzmanı Daniel Ergin, "madencilik" adlı temel kitabında yazıyor : “1880'lerin başında, Bakü yakınlarındaki siyah şehir adı verilen bir sanayi bölgesinde yaklaşık 200 petrol rafinerisi vardı. Petrol rafinasyonu temelinde yeni tip yağların üretimine de başlanmış, böylece 1879 ve 1881'de Bakü'de madeni yağ üreten iki modern fabrika inşa edilmiştir. ³

¹ Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi, “Neft Sənayesinin İnkişaf Tarixi”, 31.01.2020 (Çevrimiçi) <https://minenergy.gov.az/az/neft/neft-senayesinin-inkisaf-tarixi> , 31.01.2020.

² Aliyev. A. , *Piyasa Ekonomisine Geçiş: "Devletin Ekonomi Politikası."* İktisat Üniversitesi Yayınları” Bakü 2002, s 102.

³ . Daniel Yergin–Thane Gustafson, *Rusya 2011 ve Dünyadaki Yeri*, (Çev: Özden Arıkan), Sabah Yayınları, İstanbul, 1994,s 1.

1878'de Balahanı petrol sahalarını Bakü Petrol Rafinerisi'ne bağlayan ilk Azərbaycan petrol boru hattı inşa edildi. 75 mm çapındaki bu boru hattının uzunluğu 12 km idi. 1898'in sonunda petrol boru hatlarının toplam uzunluğu Bakü'de 230 km'ye ulaştı, taşıma hacmi 1 milyon ton petrol oldu.⁴

1896'da başlayan Bakü-Batım petrol boru hattının inşaatı 1906'da tamamlandı. Bu boru hattının uzunluğu 833 km, boru çapı 200 mm idi. Boru hattının yılda 900.000 ton gazyağı taşınması amaçlandı. Petrol üretimi için deniz koyunun boşaltılması fikri ilk kez Bakü'de hayata geçirildi. Böylece, 1901'de Bibiheybat Körfezi'nde petrol sondajı için boşaltma çalışmaları yapılmasına karar verildi.⁵ Burada büyük petrol rezervlerinin varlığı eski zamanlardan beri bilinmektedir. Projenin uygulanması 1909 yılında başladı, 1918 yılına kadar 193 hektarlık bir arazi toprak ile kaplandı. Bu çalışmalar 20'li yıllarda da devam etti ve 1927'de kurutulan alan 300 hektara ulaştı.⁶ Unutulmamalıdır ki, su mühendisliği çalışmaları ve kullanılan ekipmanın maliyeti açısından, bu proje Panama kanalı'ndan sonra dünyanın en büyük ikinci projesiydi.

1.1.1. Azərbaycan Petrol Endüstrisinin Gelişim Aşamaları

1874-1899 yıllarında Azərbaycan'ın petrol endüstrisinde 29 anonim şirket (yabancı sermayeli olanlar dahil) kuruldu. 1916 yılına gelindiğinde, bu tür anonim şirketlerin sayısı 104'e ulaştı. Bazılarının hisse senetleri, Londra, Paris ve Berlin hisse senedi (borsa) borsalarında özel talep gördü.

1917 Rus Devrimi'nden sonra Bakü'de Sovyet hükümeti kuruldu. 1918'de, Rus Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyi kararı ile Bakü'de 165 bağımsız petrol şirketi kamulaştırıldı. Ancak, bağımsız Azərbaycan demokratik Cumhuriyeti'nin (7 Ekim 1918) kurulmasından kısa bir süre sonra, petrol endüstrisinin ortadan kaldırılmasına ve petrol işletmelerinin eski sahiplerine iade edilmesine ilişkin bir kararname çıkarıldı. Ve 1920'de Sovyet iktidarının restorasyonundan sonra, petrol endüstrisi bir kez daha kamulaştırıldı.⁷

1806-1920 yılları geleneksel olarak Azərbaycan'ın petrol endüstrisi tarihinin ilk aşaması olarak adlandırılmaktadır. O dönemde Bakü petrolü tüm dünyada kullanılmıştır.

⁴ A. Mirzəcanzadə, , “**Azərbaycan Nefti Dünya Siyasətində**” Azərbaycan Nəşriyyat Evi, Bakü 1997, s 18, (Çevrimiçi)<http://217.64.17.124:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/842/AZ%C6%8FRBAYCAN%20NEFTi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁵ SOCAR 2010 Yıllık Rapor, **Azərbaycan Petrolü.** , Bakü 2010, s 56, (Çevrimiçi) <https://www.socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/ardnsh2010hesabat.pdf>, 31 Aralık 2010.

⁶ A.Mirzəcanzadə A.g.e, s 22.

⁷ BBC News Azərbaycan “**1917-ci il Rus İnqilabları və Azərbaycan**” (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/azeri/other-news-41892137> , 7 Kasım 2017.

Azerbaycan petrolü yabancı şirketlere büyük kar getirdi. Azerbaycan'da büyük kar elde eden büyük girişimciler ortaya çıktı. O dönemde Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin gelişimi Bakü'ye ve Azerbaycan'ın bir bütün olarak gelişmesine büyük bir ivme kazandırdı. Azerbaycan'ın başkenti Bakü büyük bir sanayi şehrine dönüştürüldü ve o dönemde Azerbaycan Rus İmparatorluğu'nun en büyük sanayi merkezlerinden biriydi. Bakü'de o dönemin gereklerine göre modern binalar, üretim tesisleri, fabrikalar, bankalar ve diğer sanayi tesisleri inşa edilmiş ve tüm bunların gelişiminde Bakü petrolü büyük rol oynamıştır. 1918'de ülkemizde demokratik bir devlet kuruldu ve Azerbaycan bağımsızlığını kazandı. Yaklaşık iki yıl bağımsız bir devlet olarak yaşayan devletimiz halkımıza ait zenginlikleri onların refahı adına kullanmak için çaba gösterdi. Ne yazık ki, bu çabalar istenen sonucu vermedi. 28 Nisan 1920'de XI Kızıl Ordu tarafından Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti devrildi, Azerbaycan Sovyet hükümeti kuruldu. 1920 yılının sonuna kadar Baküde kalan 10 milyon ton petrol Rusyaya taşındı.⁸

Bundan sonra Azerbaycan 70 yıl boyunca bu kuruluş koşulları altında Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmuştur. Azerbaycan halkının en büyük zenginliği olan petrol Sovyetler Birliği adına kullanılmıştır. Bu dönem Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin hayatında ikinci dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Azerbaycan'ın petrol endüstrisi hızla gelişti. Sovyetler Birliği'nde sanayinin gelişimi ve ekonomik gücü için Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin endüstriyel potansiyeli çok gerekli olduğundan büyük çabalar gösterildi. Bu nedenle Azerbaycan'da petrol endüstrisinin gelişmesinde önemli başarılar elde edilmiştir.

1925 yılında petrol üretimi 4, 6 milyon tona ulaşıyordusa, 1940 yılında Azerbaycan'da yeni petrol sahalarının açılması ve devreye alınması nedeniyle, petrol üretimi 22, 2 milyon tona çıkarıldı bu da eski SSCB'de üretilen petrolün %72'sini oluşturuyordu. Ayrıca 1930-40'lı yıllarda petrol ve gaz kuyularının sondajında, Bakü mühendisleri tarafından icat edilen çok kademeli gaz kazanları ve yüksek teknik ve ekonomik göstergelere ulaşan elektrikli sondaj kuleleri (elektrikli robur) kullanılmıştır. Bu yöntemler yaygın olarak kullanılmaktadır.⁹

1964'ten 1968'e kadar yıllık ortalama petrol üretim seviyesi 21 milyon tondur. 1969'dan itibaren petrol üretim seviyesi düşmeye başladı ve bu süreç 1985'e kadar devam etti. Bundan sonra 13 milyon ton olan istikrarlı üretim süresi 5 yıl değişmedi. Üretim 1990'da tekrar

⁸ Elşen Memmedli, “Azerbaycan Petrolü: Dünü, Bugünü, Yarını”, Soydaş Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, Ankara, 1997, s.22.

⁹ Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Petrol Fonu - **Rapor Arşivi**, s 15, (Çevrimiçi) https://oilfund.az/report-and-statistics/get-download-file/7_2019_tam.pdf, Aralık 2019

düşmeye başladı ve 1997'de zirve yaptı. O yıl kondens dahil toplam 9 milyon ton petrol çıkarıldı.¹⁰

1971 yılında Azerbaycan'da üretilen toplam petrol hacmi 1 milyar tona ulaştı. Şimdiye kadar Azerbaycan'ın kara bölgelerinde toplam 945 milyon tondan fazla petrol ve 225 milyar metreküpten fazla gaz üretildi, deniz raflarında ise 480 milyon tondan fazla petrol ve 325 milyar metreküpten fazla gaz üretildi.¹¹

1991'de Azerbaycan halkı özgürlüğünü kazanmış, Azerbaycan bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. Halkımız doğal kaynaklarını kendi takdirine bağlı olarak kullanma fırsatı buldu. Böylece Azerbaycan'ın hayatında yeni bir dönem başladı. Bu dönem geleneksel olarak petrol endüstrisinin tarihinin üçüncü aşamasını içerir.

1.1.2. Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Tarihindeki Yabancı Petrol Şirketlerinin Ve Yerel Girişimcilerin Rolü

Robert Nobelin, 1873'te Kafkasya'yı ve Azerbaycan'ı ziyaret etmesi boşuna değildi. Robert Nobel ve Ludwig Nobel Bakü'ye geldi ve bir yıl içinde (1875-1876) Bakü petrol Sanayi girişimciliğinin temellerini attı. Bakü madenlerinde çok ilkel kuyu sondajını ve petrol üretildiğini gören Robert Nobel, Bakü'deki petrol üretimini modern bir seviyeye yükseltmenin önemli olduğunu düşündü.

Robert Nobel Kara Şehirde “Tiflis Cemiyetinden 25 bin rubleye küçük bir fabrika satın aldı, onu yeniden yapılandırdı ve petrol sondajı için ilk mekanizmalar üretmeye başladı. 1876 yılının sonbaharında Balakhanıda ilk kazı çalışmalarına başladı ve beyaz petrol üreten fabrika inşa ettirdi. Amerikalılarla rekabet etme yetisine sahip kaliteli ürünler üretmeye başladı.¹²

1876'dan sonra, Ludvig Nobel tükenmez enerjisini, fonlarını ve sonraki yaşamını petrol işine yatırmaya başlar. Abşeron Yarımadası'nın petrol zenginlikleri hakkında bilgi sahibi olduktan sonra, bu endüstrinin büyük bir geleceği olduğuna inanıyor. Yakın gelecekte, beyaz petrol üretimini artırmaya, halka açık hale getirmeye, petrol üretimini ve işlenmesini yapmaya, faaliyetlerini genişletmeye, petrol taşımacılığını düzenlemeye, satmaya ve genel olarak petrol endüstrisini modern teknik seviyeye yükseltmeye karar

¹⁰ Memmedli., A.g.e, s 26.

¹¹ Samedzade, Z. , **Büyük Ekonomik Enisklopedi**, Azerbaycan İktisadçılar Birliği Bakü 2012, s 85.

¹² BBC Azerbaycan “**Nobel Qardaşları və Azərbaycan**” (Çevrimiçi)
https://www.bbc.com/azeri/news/story/2008/04/printable/080425_nobels_ , 25 Nisan 2008.

veriyor. Ancak bu işleri küçük işletmeler tarafından gerçekleştirmenin ve yeterli sermayenin biriktirilmesinin imkansızlığını gören Nobel kardeşler, 1879 yılında Bakü'de 3 milyon ruble ana sermayeye sahip «Nobel Kardeşler Ortaklığı» adı verilen en büyük üretim şirketini kurdular ve genel yönetim Ludwig Nobel'e emanet edildi.¹³ 1880'te sermayeleri 4 milyona, 1881'te 6 milyona, 1882'te 10 milyona ve 1900'te 15 milyona ulaştı.¹⁴ Referans olarak, Robert Nobel'in 1880 yılına kadar petrol endüstrisinde çalıştığını unutmamalıyım. Daha sonra ciddi bir hastalık nedeniyle Bakü'den ayrılan ve yurtdışına taşınan Nobel, aslında tamamen işlerinden uzaklaştı, ancak hayatının geri kalanında bu girişimin ortak sahibi olarak kaldı. Rotor delme yönteminin dünyada ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde Texas petrol sahasında uygulandığı ve kısa sürede bu sondaj yönteminin yöntemi güçlendirdiği, kuyu çapını azalttığı ve metal tüketimini azalttığı unutulmamalıdır.

Daha sonra "Nobel kardeşler Birliği", Amerika'dan Azerbaycan'a yeni döner sondaj yöntemini uygulamak için gerekli makine ve araçları satın alıyor ve gerçek sondaj ustalarını Bakü'ye davet ediyor. Surahani'da bu yöntemle petrol kuyusu delinmiş ve başarıyla tamamlanmıştır. Bundan sonra Azerbaycan'da döner sondaj yöntemiyle açılan kuyu sayısı her yıl artmaya başlamıştır. Nobel kardeşler yeni petrol sahalarını kiralamadan önce, bu alanların jeolojik durumunu, petrol üretimini ve yaklaşık petrol rezervlerini incelemeye çalıştılar. Bu amaçla, Stockholm'den ünlü jeolog Sjogrin'i Bakü'ye davet ettiler. Uzun jeolojik araştırmalar sonucunda, Sjogrin tarafından "Nobel Kardeşler Topluluğu", 1904'te Pirallahi adasında 260 fide derinliği (1 sazhen=1, 8288 m) de dahil olmak üzere birçok petrol sahasında petrol üretti.¹⁵ Buna ek olarak, Derbent'in «Bereket» bölümünde, Groznensky ve Maykop madenlerinde petrol kuyuları açtılar, keşfedilen yataklardan büyük miktarda petrol çıkardılar. Sjogrin'in çalışmaları şimdi bile ilgilerini kaybetmiyor.

1880'lerin sonlarında Nobel Kardeşler tarafından Bakü-Batum petrol boru hattının yapımında önemli isimlerden biriydi. 1883 yılında Transkafkasya demiryolunun döşenmesi, Bakü petrol endüstrisinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır.¹⁶ Bakü petrolünün Karadeniz kıyısına taşınması için elverişli koşullar yaratmış ve büyük miktarlarda dış pazarlara petrol ve petrol ürünleri tedarikini sağlamıştır.

¹³ Камаев, В. Д. , *Экономическая Теория*, (Ekonomik Teori) Devlet Yayınevi, Москва, 2002, с 256

¹⁴ Козырев, В. М. , *Основы Современной Экономики*, (Modern Ekonominin Temelleri), М: Финансы и статистика, 2000, с 284

¹⁵ EnsAzerbaycan “*Nobel Qardaşları və Onların Azərbaycanda Fəaliyyətləri*” 23 Mayıs 2017, (Çevrimiçi) <https://www.ens.az/az/nobel-qardaslari-ve-onlari-azerbaycanda-fealiyyetleri> , 23 Mayıs 2017.

¹⁶ EnsAzerbaycan., A.e.

Alınan önlemlerin bir sonucu olarak, beyaz petrol fiyatları önemli ölçüde düştü. Yani, eğer 1877'te, Saritsin'deki beyaz petrolün fiyatı ortalama olarak 1 rublesi 85 sent(ek ücret ödemedi) ise, 1879'te 75 sent ve daha sonra 15-20 sente düştü.¹⁷

1.1.3 Birinci Dünya Savaşında Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Rolü

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının başlıca nedenlerinden birinin, büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun mülklerini ele geçirmesi olduğu bilinirken, diğer önemli faktör ise Bakü petrolünün dünyanın yeniden dağıtım planlarında çok önemli bir yer tuttuğudur. İki askeri-siyasi grup tarafından hazırlanan bu planlarda, o dönemde ana hedef Irak'ın (Musul), İran ve Azerbaycan'ın petrol zengini topraklarının işgal edilmesiydi. Her iki askeri-siyasi bloğa giren ülkelerin petrol şirketlerinin Azerbaycan'ın petrol endüstrisinde temsil edildiği belirtilmelidir. 1914 yılında Bakü petrol sahalarında üretilen toplam petrol hacminin 8 milyon ton olduğu belirtilmelidir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında (1914) Azerbaycan'ın petrol endüstrisinde 4 büyük yabancı şirket vardı.¹⁸

“Branobel” ingiliz-hollanda ulusötesi güven “Royal-Dutch/Shell”, rus ana petrol şirketi “Oyl” (Büyük rus ve yabancı bankalar tarafından 1912 yılında yaratılmış ve yirmiyeye kadar şirketi, “Moskova-Kafkas ticari topluluğu”, “Hazar ortaklığı”, “Rus petrol endüstrisi topluluğu”, “Abşeron petrol endüstrisi topluluğu” ve “Petrol mali-petrol ortaklığı”) mevcut idi. Baküdeyse “Bakü petrol topluluğu” hakim idi. Genel olarak, Birinci Dünya Savaşı arifesinde, Bakü petrol endüstrisine yatırılan yabancı sermayenin yüzde 37'si Birleşik Krallık sermayesine aitti. 1917 yılında Bakü petrol endüstrisine yatırılan toplam döviz tutarı 111 milyon ruble oldu. 1917'te Rusya'da petrol üretiminin %60'ı ve petrol ürünlerinin %75'i yabancı şirketlerin elinde yoğunlaşmıştır.¹⁹

Bununla birlikte, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı, Rusya'nın petrol tekelleri (Bakü dahil) ile Avrupa ve ABD petrol tekelleri arasında daha önce kurulmuş olan bağlarda ve daha sonra Rusya'nın petrol endüstrisinin yeniden düzenlenmesine yol açan bu bağların kopmasına yol açtı.

¹⁷ BBC Azerbaycan “Nobel Qardaşları və Azərbaycan” (Çevrimiçi)
https://www.bbc.com/azeri/news/story/2008/04/printable/080425_nobels_ , 25 Nisan 2008.

¹⁸ 2010 SOCAR Yıllık Rapor, **Azerbaycan Petrolü** , Bakü 2010, s 25, (Çevrimiçi)
<https://www.socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/ardnsh2010hesabat.pdf>, 31 Aralık 2010

¹⁹ A. e., s. 32

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ve Rusya'nın bu savaşa katılımı petrol endüstrisini de etkiledi. Bir yandan, petrol ve petrol ürünleri için talep arttı, diğer yandan önemli ölçüde ihracat sınırlı hale geldi. 1914 yılının kışında, Hazar'ın kuzeyindeki gemiler için navigasyon kapanışının arifesinde, Bakü petrol bölgesinde 101, 9 milyon put (1669 bin ton) petrol (37 milyon put ham petrol) ve petrol ürünleri toplandı. 1917'te, burada biriken ham petrol hacmi arttı ve 43, 4 milyon put'a ulaştı.²⁰

1915 yılının sonbaharında, Rusya'daki petrol krizi zirveye ulaştı ve iç pazardaki petrol ve petrol ürünleri fiyatları önemli ölçüde arttı. Hükümet tarafından alınan tüm fiyat düzenleme önlemleri, petrol tekellerinde ciddi bir dirençle karşılandı. 1914-1917 petrol krizinin başlıca nedenlerinden biri savaş koşullarında ulaşımın bozulmasından kaynaklanan petrol ve petrol ürünlerinin taşınmasında ciddi zorluklar vardı. 1917'de” Madencilik işleri "koleksiyonunun bir sayısında yayınlanan makalede, Azerbaycan'dan petrol üretimi sadece madenciliği pahasına değil, aynı zamanda büyük rezervlerin maliyetiyle de alakalıydı. 1915 yılında Bakü petrol bölgesindeki tüm petrol ürünlerinin stokları 90. 1 milyon put, 1916'da 86. 8 milyon put, 1917'de 81 milyon put idi.²¹

Böylece, savaşa katılan devletler arasında en güvenilir, en zengin petrol yataklarına sahip olan Rusya bile bir “petrol krizi” geçirdi ve bunlar iktidar çevreleri için Romanovlar rejiminin yaklaşan devrilmesinin ilk işaretleriydi.

Bu yıllarda, Rusya'da gaz üretimi artmaya başladı. Genel olarak, Rusya'da gaz üretimi yüzlerce kez ABD'nin gerisinde kaldı. Yani, 1916 yılında Rusya'da üretilen gaz hacmi 111, 3 milyon metreküp (bunlardan 74 milyon metreküp Bakü bölgesinin payına düşmüştür) idise, ABD'de bu rakam 15 milyar metreküp oldu. Büyük güçlerin tüm bu siyasi-coğrafi hedeflerinin gerçekleştirilmesinin anahtarı, Kafkasya ve Hazar havzasının en büyük sanayi ve petrol merkezi olan Azerbaycan petrol endüstrisiydi ve o dönemde Rus petrolünün yüzde 75'ini ve dünya petrolünün yüzde 15'ini vermektedir. 1916'da Bakü'deki petrol şirketlerinin sayısı 104'e ulaştı.²²

26 Ekim 1917'deki darbeye Rusya'da iktidarı ele geçiren Lenin, aynı yıl 16 Aralık'ta “Taşnaksutyun” Partisi Bakü Komitesi Üyesi Şaumyan'ı Kafkasya olağanüstü ve tam yetkili

²⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi., **Azerbaycan Rakamlarda** 2021, Ekim 2021 (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/azfigures_2021.zip s172, Ekim 2021.

²¹ A.e, (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/azfigures_2021.zip s172, Ekim 2021.

²² Semedzade, Z., A.g.e., s 93.

Komiseri olarak atadı. Ocak 1918'de 30, 8 milyon ruble, 5 bin tüfek, 2 uçak ve iki zırhlı araç satın aldı. Bu yardım sonucunda sadece Bakü petrol kentinde Bolşevik-Taşnak güçleri azerbaycanlılara karşı soykırım yaptı ve 30 bin azerbaycanlıyı katl etti.²³

Ancak 1918 baharında, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki konumlarının zayıflaması fonunda, birbirlerine karşı çıkan ve onların vizyoner siyasi-coğrafi çıkarlarını takip eden askeri-siyasi bloklar, Bakü ve Hazar'daki güçlendirme çabalarını önemli ölçüde artırdı.

1918'in başından bu yana Güney Kafkasya'daki siyasi durumun son derece karmaşık olmasına rağmen, savaşın “sahnesinin” her iki tarafını temsil eden devletler - düşman ve “dört birlik” in bir parçası olan ülkeler, sanki tek bir komutanın emriyle Bakü petrolünü ele geçirmek için acele ettiler. Ladwell Denny şöyle söylüyordu: "Çarlık rejiminin çöküşünden ve Almanya ile Sovyet Rusya arasında zorunlu barışın imzalanmasından sonra, müttefikler ve merkezi güçler Kafkasya'nın zengin madenlerine koştu. Elbette bunun için bazı nedenler vardı. İlk olarak, Batı ülkelerinin Bakü petrolünün üretimi, işlenmesi ve petrol ürünlerinin dünya pazarına ihraç edilmesindeki payı çok büyüktü. Öte yandan Bakü petrol bölgesi, petrol üretimi, işlenmesi ve taşınması için gerekli tüm altyapıya sahipti. Üçüncüsü, bu petrol Bölgesi Avrupa pazarlarına yakındı ve Bakü-Batum gazyağı boru hattı ve Karadeniz kıyısına uzanan Güney Kafkasya demiryolu, bu pazarlara petrol ve petrol ürünlerinin engelsiz ihracatını sağladı. Savaş sırasında, Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevikler, 1918'de Sovyet Rusya ile Brest barış Anlaşması'nı imzalayan Almanlar ve 1918 yazında İran Anzali limanı'nı ele geçiren ve Bakü'de Bolşevik-Taşnak iktidarının devrilmesi durumunda askeri inişlerini buraya indirmeye çalışan İngilizler, Bakü petrol sahalarına giden yolu bulmaya çalıştılar.

Osmanlı Türkiye'si, İngilizleri Bakü'ye kabul etmek istemedi çünkü bu savaşta almanlarla işbirliği yapmak kararı verilmişti. Ancak, 3 Mart 1918'de Sovyet Rusya ile Almanya tarafından imzalanan Brest-Litvanya Antlaşması uyarınca Bolşevikler, Bakü petrolünün dörtte birini Almanya'ya devretmeyi taahhüt ettiler. Burada, Sovyet Rusya'nın Berlin'in petrol çıkarlarının beklenmedik şekilde kabul edilmesinin ana nedeni gizlenmektedir. Bununla birlikte, Güney Kafkasya ülkelerinin (26-28 Mayıs 1918) Bağımsızlık ilanından Batum anlaşmasının imzalanmasına kadar geçen dönemde meydana gelen olaylar, Bolşeviklerin Almanların Bakü'yü “siyah altın”a daha yakın tutma niyetini önceden belirlediklerini göstermektedir. Böylece, 28 Mayıs 1918'de I. Stalin, Bakü'deki ulusal işler

²³ SOCAR, “Azerbaycan'da Neftgazçıxarmanın Qısa Tarixi”, (Çevrimiçi), <http://www.socar.gov.az/index.php?explorer=ie&action=main>, 16 Ocak 2006.

komiserine telgrafta " SNK (ulusal ekonomi Konseyi) petrol endüstrisinin kamulaştırılmasını onayladı. ²⁴

Daha sonra Haziran 1918'de Bakü ve Hazar Denizi'nin kuzey kesimindeki askeri-politik duruma ilişkin tutumunu dile getiren E. Ludendorf, pişmanlığını gizleyemedi. Şöyle yazdı: "Haziran ayında Bolşevikler hem aşağı Volga'yı hem de Hazar Denizi'ni hâlâ yönetiyorlardı. Bu, Sovyet hükümeti için Büyük Rusya'ya petrol tedarik etmede büyük önem taşıyordu.

O yılın 19 Mayıs'ında Rusya Halk Komiserleri Konseyi tarafından kurulan Genel Petrol Komitesi, Bolşeviklerin Bakü petrolünden vazgeçmedeki isteksizliğinin açık bir örneği idi. Petrol endüstrisinin özel mülkiyetten devlet mülkiyetine devrine ilişkin tüm tedbirlerin hazırlanması ve uygulanması görevi Genel Petrol Komitesi'ne verildi. Ekonomik bir abluka ve şiddetli bir yakıt kriziyle karşı karşıya kalan Rusya, hava ve su olarak Bakü petrolüne ihtiyaç duyuyordu. Bakü'de, Sovyet Rusya'sının halefi Stepan Şaumyan başkanlığındaki Bakü Halk Komiserleri Konseyi, 2 Nisan 1918 tarihli "Azerbaycan petrol endüstrisinin millileştirilmesi" ve 5 Nisan 1918 "Millileştirme" kararnameleri ile Sovyet hükümetini ilan etti. "1 Haziran'da petrol endüstrisi ve Hazar tüccar donanmasına" kamulaştırma "adı altında girişimciler tarafından el konuldu. ²⁵

Daha sonra Profesör E. Rosin, Bolşevik liderin bu emri hakkında şunları yazdı: "V. Lenin'in bu emri yerine getirilseydi, petrol kentinin yakılmasının yerel halk için ne tür talihsizliklere yol açabileceğini ancak hayal edebilirsiniz. Sadece insanlık duygusunu yitirmiş bir suçlu Bakü'nün ve petrol yataklarının yakılması emrini verebilir. " 4 Haziran 1918'de Batum Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlı Türkiye'si, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin talebi üzerine 4. madde uyarınca Azerbaycan'a askeri yardım sağlamaya karar verdi.

İ. Stalin, V. Lenin'in bu görevini hızla yerine getirdi. S. Shaumyan'a yazdığı mektupta, Almanların Bakü'yü bizim için tutmaya söz verdiğini ve karşılığında bir miktar petrol tahsis etmelerini istediğini vurguluyor. Elbette bu isteği yerine getireceğiz. " Sovyet tarihçi Georgi Papua, Tiflis'teki (Gürcistan) Alman konsolosu Friedrich von Schulenberg'in şu sözlerini aktardı: "Bolşeviklerle, Bakü'nün petrol kaynakları ve rezervleriyle aynı fikirde olursak,

²⁴ Elşen Memmedli, "Azerbaycan Petrolü: Dünü, Bugünü, Yarını", Soydaş Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, Ankara, 1997, s.32.

²⁵ A.e., s 26.

tamamen bizim elimizde olacak. Ancak Türkiye'nin Almanya'nın talebi üzerine hareket edeceği konusunda ikna edici görünmüyordu.

Böylelikle Türkiye, Almanya'nın attığı adımı göz ardı ederek Güney Kafkasya'daki faaliyetlerini her geçen gün genişletiyor ve silahlı kuvvetleri Kafkasya İslam Ordusu'nun bir parçası olarak Bakü'ye doğru ilerlemeye devam ediyordu.

Sovyet Rus hükümetinin liderleri tarafından Bakü ve S. Şaumyan'a gönderilen bu telgrafların “Azerbaycan'ın Bağımsızlık Yasası'nın” kabulünden sonra gönderildiği unutulmamalıdır. Bakü'deki bu siyasi süreçlerin yanı sıra, sınırları dışında başka siyasi süreçlerin de olduğu unutulmamalıdır.

1.1.4 İkinci Dünya Savaşında Azerbaycan Petrol Endüstrisinin Rolü

İkinci Dünya Savaşı'nda Azerbaycan petrol endüstrisinin rolü özellikle dikkat çekicidir. Bakü petrol işçileri, daha önce vahşice sömürülen petrol sahalarının restorasyonu ve petrol üretiminin bilimsel olarak artırılması gibi görevleri yerine getirdiyse, savaş yıllarında askeri teçhizatın petrol ve petrol ürünleri ile sağlanması gibi önemli görevleri yerine getirdiler.

İkinci Dünya Savaşı motorlar savaşı olduğundan Bakü petrolü ülkemizin faşizm üzerinde zaferinde büyük rol oynamıştır. Savaş döneminde Bakü petrol işçileri gece gündüz çalışıyorlardı. İşçiler yeterli değildiler, petrol işçilerinin zor gününde gençler, yaşlılar, emekliler, özellikle ev hanımları onların yardımına geldiler. Savaşın ilk aylarında Bakü petrol endüstrisinde çalışan tüm çalışanların yarısı kadınlardan oluşuyordu.

1941 yılında Azerbaycanda 23, 5 milyon ton petrol üretiliyordu. Bu da geçmiş SSCB-de üretilen petrolün %74, 3-nü oluşturmaktaydı. Bu rakam artık Azerbaycan petrol endüstrisi için rekor sayılıyordu. Genellikle, 1941-1945 yıllarında Bakü de petrol çalışanları tarafından 75 milyon ton petrol üretildi. Bakü'de sadece petrol değil, aynı zamanda tank ve ünlü askeri silah «Katyuşa»da üretiliyordu. Yüzlerce Bakü şirketi askeri silahlar üretmeye başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda 40 milyon araba ve çekme makinesi, 150 bin tank ve savaşan ülkelerin 200 bin uçağının katıldığı bildirildi.²⁶ Bu büyük ve karmaşık tekniğin ne kadar yakıt tükettiğini hayal etmek o kadar da zor değil. Hesaplamalar, İkinci Dünya Savaşı sırasında ordunun arkasından gönderilen tüm mühimmatın ve diğer araçların yarısının petrol ürünleri olduğunu gösterdi.

²⁶ Aliyev H. , **Azerbaycan Petrolü Dünya Politikasında**. Azerbaycan Yayınları Bakü 1997, s 48

1.1.5 Haydar Aliyev ve Azerbaycan Petrol Endüstrisi

20. yüzyılın 70-80 yılları Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin büyük başarıları ile akıllarda kaldı ve Azerbayca petrol endüstrisi için gelişim yılları oldu. Bu dönemde lojistik ve teknik temel güçlendirildi. O yıllarda Cumhuriyetimizin petrol endüstrisinin tüm başarıları Azerbaycan'ı yöneten Haydar Aliyev'in adıyla yakından ilişkiliydi. 70'li yılların başından itibaren Hazar'da planlı keşif çalışmalarının organizasyonu ve uygulanması da Haydar Aliyev'in eşsiz bir tarihi eseridir.

20 Eylül 1994'te Bakü'de Gülistan Sarayı'nda imzalanan Batı petrol şirketleri ile yapılan petrol anlaşması, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni tarihinde görkemli bir sayfa açtı. "Yüzyılın Sözleşmesi" olarak adlandırılan bu antaşma, sonsuzadek bağımsız Azerbaycan'ın petrol tarihine yazılmıştır.²⁷

"Yüzyılın Sözleşmesi" adı altında dünya çapında bilinen bu anlaşmanın imzalanması ve uygulanması, bağımsız Azerbaycan'ın ekonomik kalkınma konseptini oluşturan ve büyük politikacı Haydar Aliyev tarafından geliştirilen petrol stratejisinin uygulanmasının çarpıcı bir tezahürüdür.

Geçtiğimiz dönemde Haydar Aliyev'in doğrudan katılımı ve dünyanın en büyük başkentlerinin (Washington, Moskova, Londra, Paris) muhteşem saraylarında, yabancı ülkelerin petrol şirketleri ile 21 petrol anlaşması imzalandı. Bugün, 14 ülkeden 30 petrol şirketi bu anlaşmaların uygulanması devam edilmektedir. Bu anlaşmalarda Azerbaycan'ın petrol ve gaz endüstrisine yaklaşık 60 milyar ABD doları yatırım öngörülmektedir. Bu miktardan 4.5 milyarı zaten yatırım şeklinde ülkemizin ekonomisine devr edildi.²⁸

Şu anda Azerbaycan'ın tüm kategorilerdeki hidrokarbon rezervleri 4 milyar tondan fazladır ve bu da Azerbaycan'ı dünyanın en büyük petrol bölgeleri arasına getirmektedir.

17 Nisan 1999'da bağımsız Azerbaycan tarihinde olağanüstü önem taşıyan bir olay daha yaşandı. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Gürcistan Cumhurbaşkanı Edward Shevardnadze ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma'nın katılımıyla, Bakü-Supsa petrol boru hattı ve Supsa ihracat terminali Gürcistan'ın Karadeniz kıyısında hizmete girdi.

²⁷ Alirzayev A. **Ekonomi, Düşünceler, Bakışlar**. Bakü Üniversitesi Yayınları Bakü 2002, s 15

²⁸ Kazımlı H. , **Halkın Büyük Kurtarıcısı**, Halk Gazetesi Yayınları Bakü 2001, s 15.

“Chirag” sahasından ve “Supsa” limanından dünya pazarlarına petrol ihracatı başladı ve Azerbaycan petrolü ilk kez kuzeye değil batıya yöneldi.²⁹

Haydar Aliyev'in petrol stratejisinin ana yönlerinden biri Azerbaycan petrolünün dünya pazarına taşınmasıdır. Azerbaycan'ın bu alanda uzun vadeli çıkarlarını korumak, geniş kapsamlı uluslararası ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, petrolün küresel pazarlara taşınmasını sağlamak amacıyla ve bölgede petrol üretiminin artması nedeniyle, Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattının hayata geçirilmesi için sıkı çalışma yapılmış, müzakereler başarıyla sonuçlanmıştır.³⁰

18 Kasım 1999'da AGİT İstanbul Zirvesi sırasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, "ham petrolün Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarına Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattıyla taşınması" konulu bir anlaşma imzaladılar.³¹ Aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan, Türkiye Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı bu projeyi desteklemek için "İstanbul Deklarasyonu" imzaladılar. Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın uzun vadeli siyasi, ekonomik çıkarlarının sağlanması, geniş kapsamlı uluslararası işbirliğinin gerçekleştirilmesi ve bölgede barış, istikrar ve güvenliğin tesis edilmesi için önemli adımı attı.

1.2. PETROL FAKTÖRÜNÜN ÜLKENİN SOSYO-EKONOMİK KALKINMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN MEVCUT DURUMU

Petrol ve gaz sektörünün makroekonomik ortamda önemi, bu sektörden elde edilen GSYİH yapısı, devlet bütçe gelirleri ve dış ticaretin payı ile ölçülmektedir. Ülke ekonomisinin bu kısmı, optimal koryon villus örneklemesinin geliştirilmesi için önemlidir. Aksi takdirde, bu fenomene "Hollanda sendromu" adı verilen olağanüstü bir fenomen eşlik edebilir. Heckscher-Oli'nin teorisine dayanan bu ekonomik fenomen, uçaklarda büyük bir petrol endüstrisi yaratan bazı ülkelerde (Norveç, İngiltere, Meksika vb.) farklı seviyelerde ve farklı yıllarda ortaya çıkmıştır. Etkinliğin temel amacı, Hollanda devletinin 1960-70'lerde Kuzey Denizi'nde doğal gaz üretimi için ekonomik stratejisinin uygulanmasıydı. Aslında, ülkedeki doğal gazın bolluğu yeni bir ekonomik durum yarattı ve İstanbul'a geniş bir ihracat sağladı. Geleneksel ihracat odaklı işleme endüstrisinde, inşaatın etkilenen artan gelirlerin bir sonucu olarak gıda dışı

²⁹ Bahir Çaylı, “Hazar Petrolleri Petrol Boru Hattı Projeleri ve Türkiye”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002, s.47.

³⁰ Kazımlı H. , **Halkın Büyük Kurtarıcısı**, Halk Gazetesi Yayınları Bakü 2001, s56.

³¹ İsayev S. Z. , **Yatırım Faaliyetinin Yasal Düzenlenmesi**, Şərq-Qərb Yayınları Bakü 2011, s 5.

malların ithalatındaki artış gerçekleştirildi. Dış pazarlara bağlı olarak fiyat eğilimleri, ülkenin durgunluğunun durumunu azalttı ve nüfusun sosyal durumu, gelirlerde bir düşüşe eşlik etti.³²

1.2.1. Ülkenin Mevcut Sosyo-Ekonomik Kalkınma Durumu

Petrol ve gaz sektörünün GSYİH içindeki payı bu alanda en önemli makroekonomik göstergedir. Petrol ve gaz üreticileri olan gelişmiş ülkelerde, petrol ve gaz sektörünün GSYİH'daki payı %20-30'dan fazladır. Genel olarak, petrol ve gaz endüstrisi geleneksel olsa bile, ülkelerin ilgili standartının %20-25'ine sahip olmaları en uygunudur. Ayrıca kişi başına GSYİH'nın her biri 20-25 doları aşması şartıyla. Azerbaycan'ın bu rakamları aynı dönemde %48,5 artarak 6008 dolara ulaştı.³³

Aşağıdaki tabloda, ekonominin petrol ve petrol dışı sektörlerinde üretimin GSYİH üzerindeki etkisini görebiliriz.

**Tablo 1. 1: Ekonominin Petrol Ve Petrol Dışı Sektörlerinde GSYİH Üretimi
(Ana Fiyatlarda), Cari Fiyatlarla, (Milyon Manat)**

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
GSYİH- toplam	45970	48359,7	50427	50187,2	4462	50582,2	60329	67340,9
Petrol-gaz sektörü	25829, 9	24887, 3	23779, 1	21405, 2	15382, 2	19552, 6	25005, 4	31758, 6
Petrol dışı sektör	23196, 1	26864, 4	30525, 9	33195, 9	34138, 8	35951, 1	40328, 0	41810, 5
Ürün ve ithalat için net vergiler	3056, 0	3392, 0	3878, 0	4413, 0	4859, 0	4921, 5	5004, 4	6228, 2

Kaynak: Azerbaycan Rakamlarda “Petrol Ve Petrol Dışı Sektörün GSYİH da Payı” 2020 (Çevrimiçi)<https://mail.banco.az/az/news/neft-ve-qeyri-neft-sektorunun-udm-de-payi> , 20 Aralık 2020

Yukarıdaki tablodan da görebileceğimiz gibi, gayri safi yurtiçi hasıla 2019 yılında 2013 yılına göre 18255, 8 milyon manat ve 2020 yılında 27715, 3 milyon manat artmıştır. 2019

³² İsayev S.Z., A.e.g., s 22.

³³ Azerbaycan Devlet Petrol Fonu., **Yıllık Rapor 2020** s 52, Aralık 2020 (Çevrimiçi)

https://oilfund.az/storage/uploads/7_2014_tam.pdf

yılında petrol ve gaz üretimi 2013 yılına göre 824.5 milyon manat azalmış, 2020 yılında ise 5928,7 milyon manat artım göstermiştir. ³⁴

Geriye dönük bir bakış açısından, bu, ulusal petrol ve gaz sektörünün ekonomik büyümede öncü rolünü bir kez daha göstermektedir. Elbette, bu istatistiksel yöntem değişkenlerin matematiksel bağımlılığını yansıtır. Ancak gerçek şu ki, bugün ülke ekonomisi esas olarak petrol ve gaz sektörünün vektör çizgisi boyunca hareket etmektedir. Bu nedenle, GSYİH ve petrol ve gaz sektörünün sonuçlarını ciddiye almak gerekir. Bu alanda perspektif açısından, 3-4 yıl içinde uygun hesaplamalar yapılabilir. Böylece, 2012 ve 2020 yılları arasında ülkede yıllık ortalama ekonomik büyüme oranı 9-10%, 2019 yılında ortalama GSYİH büyüme oranı 53, 5 milyar manat (2015: 43, 5 milyar manat) ' den fazla oldu. ³⁵

Petrol ve gaz sektöründe artış, GSYİH'nın kötümser senaryosunun artmasıyla tahmin olunan hesaplamalar esasında iyimser senaryoda %2-%4 seviyyesinde olacaktır. Böyle bir durumda eğer petrol sektörü yüksek dinamikte olmazsa, 2025 yılına kadar ekonomik artım petrol ve gaz sektörünün artmasına bağlı olacaktır. Farkların GSYİH'nın lehine olması petrol sektörüne dayalı büyüme ortamına bağlıdır.

Tablo 1. 2: Petrol Üretimi, Milyon Ton

Yıl	SOCAR	AZERBAYCAN
2011	8400.9	45625.4
2012	8289.8	43389.8
2013	8314.9	43483.9
2014	8320.4	42022.7
2015	8160.5	41586
2016	7522.4	41034.5
2017	7427.1	38688.9
2018	7542	38814
2019	7683	38814
2020	7083,7	35786,5

Kaynak: Socar 2020 yılı raporu “Ekonomik ve İstatistiksel göstergeler” Aralık 2020 (Çevrimiçi) <https://socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/oil-production>, Aralık 2020

2020'de Azerbaycan, 2019'dan %7,8 daha az olan 7083,7 milyon ton petrol üretti. Diğer yıllara bakarsak bu gösterge daha az. Bunun nedenlerinden en önemlisi küresel salgının petrol

³⁴ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi., **Azerbaycan Rakamlarda** 2020, Ekim 2021

(Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/azfigures_2020.zip s172, Aralık 2021

³⁵ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi., **A.e.**

sektörünü de es geçmemesinden kaynaklıdır. Dünyanın ilk sırada olan petrol ülkeleri de, şuan aynı durumla karşı karşıyalar.

Tablo 1. 3: Gaz Üretimi, Milyon Ton

Yıl	SOCAR	AZERBAYCAN
2011	7084.2	25752.9
2012	6924.6	26908.8
2013	7140.1	29456
2014	7222.8	29617
2015	6871.4	28977
2016	6266.7	29367.1
2017	6089	28597.9
2018	6525	30490
2019	6819	35600
2020	7030,3	36703,6

Kaynak: Socar 2020 yılı raporu “Ekonomik ve İstatiksel göstergeler” Aralık 2020 (Çevrimiçi)
<https://socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/gas-production>,
Aralık 2020

2020 yılında ülkede 42, 8 milyon ton petrol ve 43, 9 milyon m³ gaz üretildi. 2019 yılında petrol üretimi diğer yıllardan farklı olarak 2. 3 milyonu buluyordu. 2019 yılında petrol ve gaz sahaları SOCARda 747, 1 bin ton petrol, 6089, 1 milyon gaz üretilmiştir.

Tablo 1. 4: SOCAR Tarafından Petrol Üretimi

	2020				2018 gerçek	2020/2017 karşılaştırma ;
	Öngörü	aslında	+/-	yüzde		
SOCAR	7700, 0	7427, 1	272, 9	96, 5	7522, 4	-95, 3
- Azneft İB	6327, 6	6169, 6	-158, 0	97, 5	6234, 8	-65, 2
- ƏŞ/ MM	1311, 5	1210, 9	-100, 6	92, 3	1239, 6	-28, 7
- SOCAR Ümid MMC	60, 9	46, 6	-14, 3	76, 5	48, 0	-1, 4

Kaynak: Socar 2020 rapor arşivi “SOCARın mali arşivi” Aralık 2020
(Çevrimiçi)<https://www.socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/illik-hesabat2020az.pdf>

SOCAR sahalarından 2019 yılında yaklaşık 272, 9 bin tonun % 96, 5'i olan 7427, 1 bin ton petrol çıkarıldı. 2018 yılına göre 2019 yılında 95, 3 bin ton petrol çıkarıldı. 2019 yılında AÇG sahasından 28906, 4 bin ton, Şah Deniz'den 2355, 4 bin ton kondens üretildi. 2019 yılında

SOCAR'ın gaz üretimi% 93, 9 olarak 6089, 1 milyon m³'e ulaştı. Bu, 2018 yılına göre 441, 0 milyon m³ daha azdır.

Tablo 1. 5: Socar'da Gaz Üretimi

	2020-ci il				2018 yılı	2020/2017 karşılaştırma
	Öngörü	aslında	+/-	yüzde		
SOCAR	6530, 0	6089, 1	-441, 0	93, 2	6266, 8	-177, 7
- Azneft İB	5739, 0	5413, 9	325, 2	94, 3	5620, 6	-206, 7
- EŞ/ MM	385, 0	364, 3	-20, 7	94, 6	360, 7	3, 6
- SOCAR Ümit MMC	406, 0	310, 9	-95, 1	76, 6	285, 5	25, 4

Kaynak: Socar 2020 Rapor Arşivi “Socarın Mali Arşivi” Aralık 2020
<https://www.socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/illik hesabat2020az.pdf>

Raporlama devrinde 2882, 3 milyon m³ gaz AÇG tarafından kazanılmış ve 2792, 6 milyon m³ Şahdeniz yatağından gaz alınmıştır. Bildiğimiz gibi, ulusal ekonomiyi etkileyen yönlerden biri petrol ve gaz ihracatıdır. Bu nedenle, 2013-2020 yılları için petrol ve gaz sektöründeki ihracat istatistiklerine bakalım.

Tablo 1. 6: Enerji Ürünleri İhracatı

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ham petrol, min ton	44507, 9	39028, 7	36756, 5	36707, 8	35227, 3	35109, 9	34972, 4	32845, 2
Doğal gaz, milyon m ³	6187, 2	6817, 4	6 616, 7	7 308, 0	8 093, 2	8 145, 2	8 049, 1	8 856, 9
Sıvılaştırılmış petrol gazları, bin ton	155, 9	109, 4	90, 0	92, 5	35, 1	15, 5	58, 8	82, 4
Otomobil petrolü, bin ton	196, 8	96, 5	60, 1	24, 6	13, 4	4, 7	4, 5	7, 0
Beyaz petrol tipi jet motoru için yakıt, bin ton	114, 6	78, 9	146, 0	131, 3	196, 7	236, 5	236, 3	181, 0
Nafta, bin ton	64, 5	-	-	-	-	-	-	-
Dizel yakıtı, bin ton	1 569, 4	1 359, 1	1 139, 0	1 084, 8	1 523, 2	1 655, 0	1 228, 1	603, 2
Mazot, bin ton	184, 3	213, 1	107, 1	228, 3	236, 8	113, 4	23, 4	12, 5
Petrol koksu, bin ton	389, 9	262, 5	192, 9	214, 7	286, 7	263, 9	172, 7	257, 3
Petrol bitümü, min ton	14, 0	20, 0	11, 1	-	3, 2	-	-	-

Tablo 1.6'nın devamı

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sürtkü yağları, bin ton	80, 8	72, 6	49, 4	40, 5	36, 3	14, 9	9, 4	20, 9
Diğer petrol ürünleri, bin ton	-	-	-	27, 2	25, 8	25, 8	1, 9	10, 8
Elektrik, milyon kWh	462, 4	804, 8	680, 3	495, 6	489, 3	265, 0	1 095, 5	1 282, 5

Kaynak: “Dış Ticaret İlişkileri Hakkında” Ekim 2020

(Çevrimiçi) <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4681>, Ekim 2020

Gümrük makamlarına kaydı yapılan ancak gümrük işlemleri tamamlanmayan ihraç edilen ham petrol ve doğalgazın istatistiksel olarak tahmini değeri dikkate alındığında, Ocak-Temmuz 2020 döneminde ülkenin dış ticaret cirosu 13777,6 milyon ABD doları olarak gerçekleşti. Dış ticaret hacminin 7876,8 milyon dolarını veya yüzde 57,2'sini ihraç edilen ürünlerin değerinin, 5900.8 milyon dolarının (yüzde 42,8) ithal edilen ürünlerin değerinin ise 1976,0 milyon dolarını kapsamaktaydı. 2019 yılı Ocak-Temmuz ayına göre dış ticaret cirosu gerçek fiyatlarla %30,9, reel olarak %22,5, ithalat dahil %43,4 ve ihracat da %7,1 azaldı.

Küresel pazarda en uygun petrol fiyatlarını belirlemek için alternatif hesaplama mekanizmalarının kullanılması da önemlidir. Devlet bütçesinin oluşumunda petrol ve gaz sektörünün öneminin ADPF sınırlarıyla sınırlı olmadığı belirtilmelidir. ADPF-dan yatırılan vergi gelirlerinin payı baskındır. ADPF tarafından ortalama olarak, her yıl devlet bütçesine 1, 5-2,0 milyar manat ödenmektedir.

Vergi ödemeleri bağlamında ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki kalkınma etkisi ulusal petrol ve gaz sektörüne yaklaştığımızda, bu sektörün tüm vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü konsolide ettiğini görülmektedir. Aşağıda, petrol ve gaz sektörünün 2019-2020 döneminde ülke bütçesinin gelir oluşumundaki rolünü yansıtan bir tablo bulunmaktadır:

Tablo 1. 7: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesine Vergi Gelirleri

Yıllar	2019			2020		
Göstergeler (milyon manat)	Öngörü	Performans	Performans yüzdesi	Öngörü	Performans	Performans yüzdesi
Toplam	7010, 0	7015, 6	100, 1	7645, 0	6973, 5	91, 2
Petrol sektörü	1610, 0	1610, 1	100, 0	1840, 0	1784, 0	96, 9
Petrol dışı sektör	5400, 0	5405, 5	100, 1	5805, 0	5189, 5	89, 4

Kaynak: Azərbaycan Respublikasının 2021-ci İl Dövlət Büdcəsi Haqqında “Azərbaycan Respublikasının Qanunu” (Çevrimiçi) <http://www.e-qanun.az/framework/46590,2021>

Petrol dışı sektör hacmi 2019 yılının aynı dönemine göre yüzde 4.0 (216. 0 milyon manat) azaldı. 2020'deki vergi gelirleri, vergi performansının analizinde görülebilir ve toplam vergi gelirleri resmi olarak KDV (yüzde 27, 2) ve Gelir Vergisi (yüzde 32, 8) olarak kabul edilir. Aynı zamanda, vergi mükellefleri, özellikle Gelir Vergisi, Genel vergi gelirleri üzerinde bir etki göstermiştir. Analiz ve çalışmalar bir kez daha Azerbaycan'ın devlet gelirlerinin esas olarak petrol ve gaz kaynakları olduğunu göstermiştir. Modern bir bakış açısından, bunun üç ana kaynağı ADPF, AÇG ve Şahdeniz'dir. Bu üç kaynak, döviz akışlarını ülkenin ihracat potansiyelinin gücünün bir faktörü olarak sunmaktadır. ³⁶

1.2.2. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisinin Lideridir

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), devlet bağımsızlığımızın yeniden tesis edilmesinin ardından Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 13 Eylül 1992 tarihli Kararı ile Azerineft Devleti ve Azerneftkimya Üretim Derneği temelinde kurulmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin zengin petrol ve gaz kaynaklarını birleşik bir devlet politikası temelinde uygulayan ve ülkenin yakıt ve enerji kompleksinin gelişmesini sağlayan SOCAR, bugün dünyanın önde gelen uluslararası, modern, esnek petrol devlerinden biri haline geldi.

Büyük lider Haydar Aliyev'in mimarı olduğu bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin petrol stratejisinin uygulanmasında ADPŞ büyük rol oynamaktadır. ADPF, hem deniz hem de karada daha verimli petrol ve doğal gaz üretimi amacıyla dünyanın birçok şirketi ile ortak projeler gerçekleştirmektedir. Azeri-Çırag-güneşli, Şehdeniz, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Güney Kafkasya doğalgaz boru hattı projeleri bu konuda büyük önem taşımaktadır. ³⁷

Uluslararası projelere katılmanın yanı sıra, SOCAR Azerbaycan'ın kara ve deniz bölgelerinde bulunan 30'dan fazla alanda bağımsız olarak faaliyet göstermektedir. Son

³⁶ Atakişiyev M. , **Azerbaycan Petrol Stratejisinin Ulusal Gelişimde Rolü**. Makale “Vergi Dergisi” Bakü 2014, s 145

³⁷ State Oil Company Of Azerbaijan Republic., **Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) Main Export Oil Pipeline** (Çevrimiçi) <https://socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-tbilisi-ceyhan-btc-main-export-oil-pipeline> Nisan 2006

zamanlarda, uzun bir aradan sonra ADPF, Hazar Denizi Azerbaycan sektörünün gelecek vaat eden yapılarında da projeler gerçekleştirmeye başladı. Böylece, 2009 yılında, "Umid" yatağına monte edilmiş bir sabit deniz kuyusu üzerinde 6500 m derinliğinde bir petrol arama kuyusunun sondajı başlandı.

Ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli rol oynayan SOCAR, Gürcistan, Türkiye, Ukrayna, İsviçre ve diğer ülkelerde yoğun yatırımlar yaparak ve bu doğrultuda başarıyla faaliyet göstererek Azerbaycan ekonomisinin dünyadaki değerli bir temsilcisi haline gelmiştir.

2006 yılında Gürcistan'da kurulan SOCAR Energy Georgia, bu ülkede Azerbaycan petrol ürünlerini başarıyla satmakta ve bununla birlikte yaklaşık 50 benzin istasyonuna sahiptir. Buna ek olarak, Gürcistan'ın Karadeniz kıyısında bulunan ve yılda 10 milyon tona ulaşan Kulevi Limanı, Avrupa ülkelerinden Azerbaycan'a petrol ürünleri ihracatı yapan ADPF'a aittir. Genel olarak, bugün Azerbaycanın petrol, gaz ve petrol ürünleri dünya çapında 30 ülkeye çeşitli yollarla ihraç edilmektedir.

Aralık 2007'de Cenevre'de Azerbaycan petrolünü satmak amacıyla kurulan SOCAR Trading SA, dünya piyasalarındaki ADPŞ konumlarının güçlendirilmesinde ve ham petrol ihracatının etkin bir şekilde gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kısa sürede, bu şirket büyük başarılar elde etti ve Singapur'daki yan kuruluşunu kurdu. 2008 yılından bu yana Socar-Turkas İttifakının bir parçası olarak Türkiye'nin en büyük petrokimya şirketi olan Petkim'i yönetmektedir. Şirketin yönetime devredilmesinden bu yana geçen süre boyunca Petkim, Türk pazarındaki konumunu daha da güçlendirdi. Petrokimya şirketi petkim'in ürünleri şu anda Türkiye pazarının yaklaşık yüzde 27'sini elinde tutmaktadır. Petkim hammaddelerinin kesintisiz ve güvenilir bir şekilde tedarik edilmesi amacıyla, İzmir'in Aliaga bölgesinde yeni bir petrol rafinerisi inşa etmeyi planlamaktadır. Böyle bir fabrikanın inşası sadece petkim'in verimliliğini arttırmakla kalmayacak, aynı zamanda Türk petrol ürünleri pazarına daha hızlı nüfuz etmesine de izin verecek.³⁸

Şirketin finansal tablolarının uluslararası standartlara uygun olarak hazırlanması sonucunda "Fitch" ve "Moody's Ratings" gibi tanınmış kurumlardan önemli dereceler almıştır.³⁹ Bütün bunlar SOCAR'ın uluslararası imajını artırmış, yabancı ortaklarla işbirliği

³⁸ Aras O. N. , Süleymanov E. . Azerbaycan Ekonomisi, Altun Kitap Yayın Evi Bakü 2016, s12

³⁹ International Energy Agency, Securesustainable Together., **Key World Enrgy Statistic 2016**, Eylül 2016 (Çevrimiçi) <https://www.ourenergypolicy.org/wp-content/uploads/2016/09/KeyWorld2016.pdf>, Eylül 2016

olanaklarını yükseltmiştir. Şimdi dünyanın 10 ülkesinde SOCARın temsilcileri faaliyet göstermektedir.

ADPF'nin kuruluşundan bu yana yapısında bir dizi değişiklik yapılmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı "Azerigaz" GSC'nin 1 Temmuz 2009 tarihli "Petrol ve gaz endüstrisinde yönetim mekanizmalarının iyileştirilmesine ilişkin" emri, ADPŞ yapısına dahil edildi ve şirket bünyesinde "Azerigaz" üretim Birliği kuruldu.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının "petrokimya endüstrisinde yönetim mekanizmalarının iyileştirilmesi" emriyle 2 Nisan 2010 tarihinde Devlet şirketi "Azerihimiya", devlet petrol şirketi "Azerikimya" adı altında devlet petrol şirketi yapısına dahil olan bir kuruluş olarak kabul edildi.

1.2.3. Petrol Sektörüne Yabancı Yatırımların Çekilmesi Ve Gerekliliği

1994 yılının Ekim ayında Hazar'ın Azerbaycan bölgesinde «Azeri», «Çırağ» ve «Güneşli» kuyularının ortak kullanımı ve petrol üretiminin artırılması konusunda uluslararası bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmanın katılımcıları, 30 yıl boyunca ADPF ile «yüzyılın sözleşmesini» imzalayan uluslararası bir konsorsiyum oluşturdu. Söz konusu anlaşma, AMOKO, Unicalfoil, Mak-Dermott, BP ve Remco, İngiltere, Rusya, Delta, Suudi Arabistan, Türkiye, TPAO ve Azerbaycan ve etkili ABD şirketleri arasında imzalandı.⁴⁰

Cumhuriyetimizin ekonomisinin çeşitli sektörlerinin ilerlemesi petrol gelirlerinin sermaye yatırımlarına geri dönüşü, küresel ilerleme eğilimleri ve pazarın korunması kavramıyla bağlantılıdır. Ekonominin herhangi bir dalının yeniden inşası projelerini finanse etmek için gerekli olan yatırım kaynaklarının yatırımı, mevcut dönem için devletin gücü altında değildir. Bu nedenle, petrol gelirlerinin karlı kullanımı, umut verici koşullarının kapsamını genişletmektedir.

DYY'ın bağımsız Azerbaycan ekonomisine girişi neredeyse 1995 yılında başladı. 1991'de bağımsızlığını yeniden kazandıktan sonraki ilk yıllarda yaşanan siyasi istikrarsızlık, 1994 yılının sonlarında, özellikle ülkenin ilk uluslararası petrol sözleşmesi ve Eylül 1994'te Karabağ savaşında ilan edilen ateşkesle büyük ölçüde polemikler ortadan kalktı. olan Azeri-

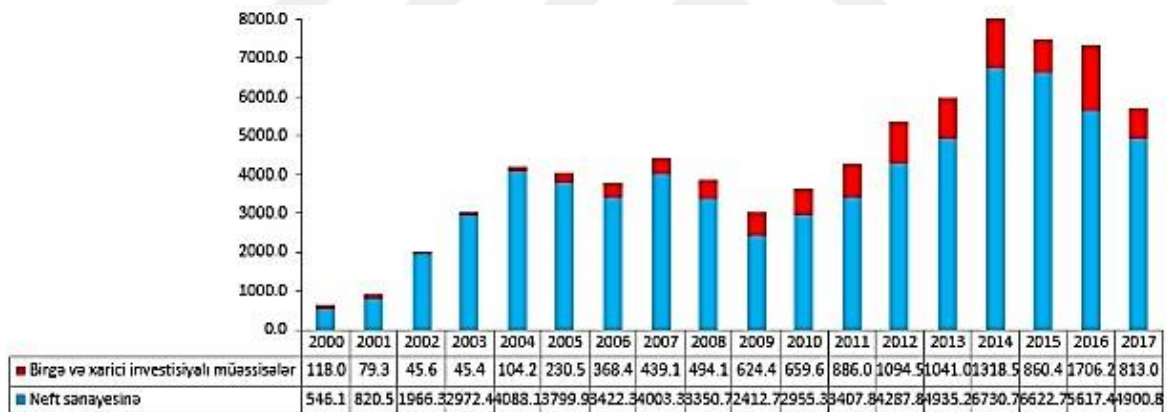
⁴⁰ Aliyev. A. , **Piyasa Ekonomisine Geçiş: "Devletin Ekonomi Politikası.** "İktisat Üniversitesi Yayınları" Bakü 2002, s174

Çırak-Güneşli projesinin ardından imzalanan Paylaşım Anlaşması (PSA) ülkede doğrudan yabancı yatırıma yol açtı.⁴¹

1995-2008 yıllarında, DEİK-e göre ulusal ekonomiye toplam 125, 5 milyar ABD doları tutarında yabancı yatırım yapıldı, bunların %96'sı (veya 120. 6 milyar ABD doları) 2000-2017 döneminde gerçekleşti. 2000-2017 döneminde, ülke içindeki tüm yabancı yatırımlar 29, 2 milyar dolar olarak gerçekleşti.⁴²

2000-2017 yıllarında Azerbaycan ekonomisine 77, 8 milyar dolar katkı sağlanmıştır. DYY'nin 66, 8 milyar doları petrol endüstrisinden (% 85, 9), kalan 19, 9 milyar dolar (% 14, 1) petrol yataklarından direkt olarak gerçekleştirilmiştir. Yıllardır petrol sektörüne giren DYY'nin sayısı petrol sektörü ile karşılaştırıldığında her zaman daha fazladır.

Grafik 1. 1: Azerbaycan Ekonomisinin Petrol ve Petrol Dışı Sektörlerine Doğrudan Yabancı Yatırımların Dinamikleri. (Milyon Dolar)

Kaynak: Azər Mehdiyev “Azərbaycan İqtisadiyyatına Birbaşa Xarici İnvestisiyalar”

Aralık 2017. (Çevrimiçi) <https://bakuresearchinstitute.org/az/foreign-direct-investment-in-azerbaijans-economy-current-status-development-trends-and-challenges/>

Ülkenin petrol sektörüne giren DYY'nin sayısı 2008 yılında 500, 0 milyon dolar, 2012 yılında ise 1, 0 milyardı. 2003-2014- yıllarında petrol sektörüne giren DYY miktarının giderek artmasına rağmen son 3 yılda (2015-2017) keskin değişimi gözlemlenmiştir: 2015 yılında bu tür yatırımların hacmi yüzde 34, 7 azaldı. 2017 yılında yeniden yüzde 52. 4 azaldı (yani 2 kattan

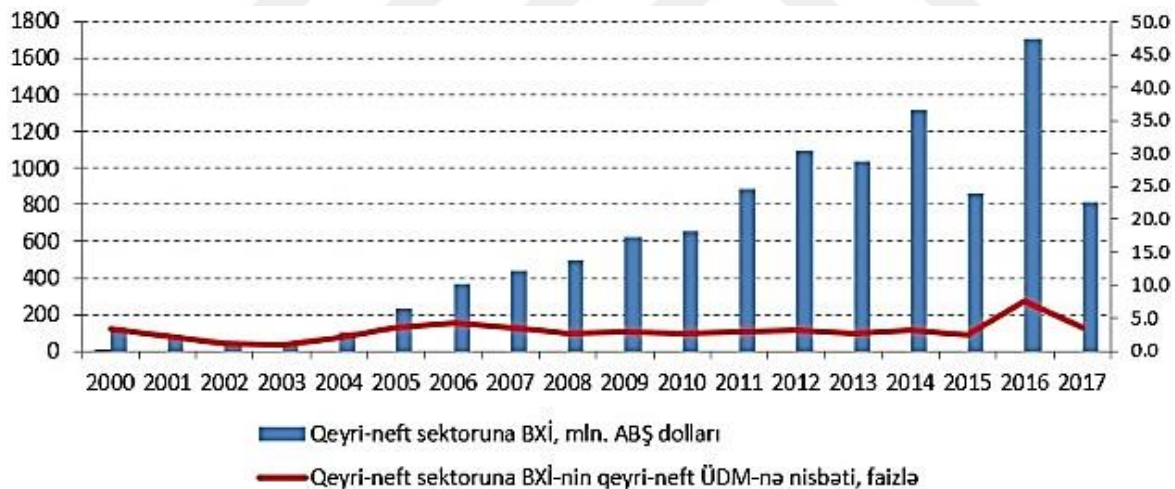
⁴¹ Aliyev, A. ., *Yatırım Yapma Gerekçesinde Ekonomik Analiz*. Bakü “Çenlibel Yayınları” 2002 , s 123

⁴² DEİK, “Azerbaycan Ülke Bülteni Şubat 2006”, (Çevrimiçi) <http://www.deik.org.tr/Bultenler/Azerbaycan-Nisan-2006.pdf>, 19 Mayıs 2006.

fazla). 2020 yılının Ocak-Ekim aylarında sabit varlıklara yapılan yatırımlar 11540.2 milyon manat olarak gerçekleşti ve reel olarak bir önceki yılın aynı dönemine göre% 2,1 azaldı. Petrol faktörü yatırımlarının ayrışmasına göre düşüş, petrol dışı sektördeki yatırımların yıl boyunca% 9,9 oranında azalmasıyla gerçekleşti. Geçen yıl 2 haneli düşüş oranını gösteren petrol sektörüne yönelik yatırım hacminin% 11,7 oranında artmasına rağmen, diğer sektörlerle yönelik yatırımların özgül ağırlığındaki birikim nedeniyle toplam yatırımın büyümesi mümkün değildi. Finansman kaynaklarına bakıldığında, sabit varlıklara yapılan yatırımlarda gözlenen düşüşün iç kaynaklardan kaydedildiği açıktır. Yıllık bazda % 8,9 oranında azalan yerli yatırımların aksine, yabancı yatırımlar 25,8 oranında artmıştır.⁴³

Bir önceki yıl kaydedilen olumsuz dinamiklerin tam tersi bir yörüngede hareket ederek dinamik bir artış göstermiştir. Bilgi için, yerli yatırımların genel yatırım yapısında önemli bir % 64,0'lık bir pay aldığını kaydedelim. Bu nedenle, yabancı yatırımlarda gözle görülür bir artışın ortasında, toplam yatırım hacminde bir artış görülmemiştir

Grafik 1. 2: Petrol Dışı Sektörüne DYY'nin Yıllara Göre Dinamiği (Mln. Abd Doları) Ve Petrol Dışı GSMH'sına Oranı (Yüzdelerle)

Kaynak: Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası, "Azərbaycan Respublikasının 2021-Ci İl Dövlət Büdcəsi Haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanun Layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi" Ekim 2017 (Çevrimiçi) https://sai.gov.az/files/Rey_2021_final.pdf, Ekim 2017

Azerbaycan'ın petrol sektörüne dahil edilen DYY'nin 2019 yılına kadar petrol sektörünün yıllık GSYİH'ne oranı her zaman %20'nin üzerindeydi (2004'te bile %50'yi aşmıştı), 2015-2018 döneminde %10 - %20 aralığında dalgalandı. 2015'ten sonra tekrar %30'dan fazla

⁴³ DSK "Azerbaycan rakamlarda", A,e,g, s 63.

büyüdü. Buna karşılık, GSMH'nin petrol sektöründeki petrol GSYİH'nın payı genellikle %3'ün altındaydı (sadece birkaç yıl içinde %3'ün üzerine çıkabileceğini bilerek). 2016 yılında gösterge seviyesi %7, 6'ya yükseldi. 2016 yılında petrol dışı GSYİH 22, 5 yıl (yaklaşık 46, 8 milyar dolar) ve 2017 yılında (yaklaşık 42, 3 milyar dolar) 32, 4% daha az yaklaşık 33, 3 milyar ABD doları seviyesinde olmuştur.⁴⁴ Göstergede böyle keskin bir değişiklik belirleyici bir roldür ve aynı yıl petrol GSYİHda keskin bir düşüş yaşanmıştır.

2017'deki GSYİH düşüşünün bir sonucu olarak, bu göstergenin seviyesi %3, 5'e düştü. (Bu arada, Azerbaycan Cumhuriyeti ulusal ekonomisinin perspektiflerine ilişkin stratejik yol haritasında, hedefin "2025 yılına kadar petrol sektörüne yönelik DYY payının GSYİH'ya %4 seviyesinde tutulması" olarak tanımlanması yanlış görünmektedir, çünkü ulusal para birimi oranı 2000-2017 döneminde ülkenin petrol sektörünün 10, 9 milyar ABD dolarına ulaştığı göstergenin seviyesini aşmıştır.⁴⁵

DEİK-verilerine göre, bu dönemde (2000-2019) petrol sektöründe toplam DYY-2567, 2 milyon Doları (% 23. 7 i) Türkiye 1649. 3 milyon Dolar (% 15, 1), Birleşik Krallık 1125, 0 milyon Dolar (%10, 3), Hollanda, 911, 7 milyon ABD doları (% 8, 3), Rusya Federasyonu 757, 9 milyon (% 6, 9), Birleşik Arap Emirlikleri 717, 6 milyon dolar (% 6, 6), Almanya 615, 4 milyon Dolar (% 6, 6), İtalya 143, 7 milyon Dolar (% 1, 3), Fransa 138, 3 milyon dolar (% 1. 3'i) Çin 97. 1 milyon dolar (% 0. 9'i), ve İran 91. 0 milyon dolar (% 0. 8'i), yabancı şirketlerin payına düştü.⁴⁶

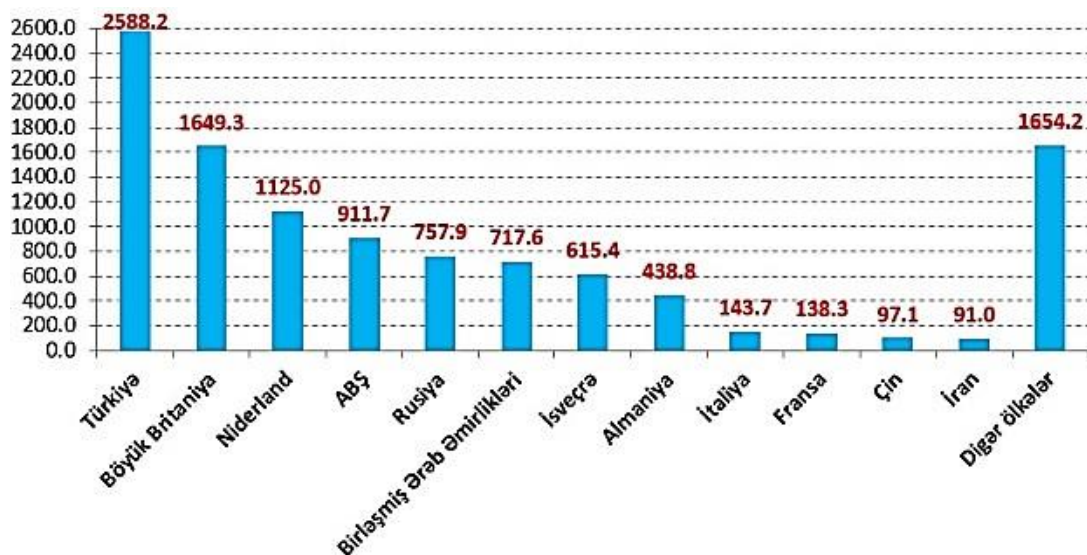
⁴⁴ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi., **Azərbaycan Rakamlarda** 2017, Ekim 2017

(Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/azfigures_2017.zip s172, Ekim 2017

⁴⁵ Baku Research Institute “**Azərbaycan iqtisadiyyatında birbaşa xarici investisiyalar: mövcud durum, inkişaf meyilləri və problemlər**” 23 Ekim 2018, (Çevrimiçi) <https://bakuresearchinstitute.org/az/foreign-direct-investment-in-azerbaijans-economy-current-status-development-trends-and-challenges/>, 23 Ekim 2018.

⁴⁶ DEİK., A.g.e., Aralık 2019

Grafik 1. 3: 2000-2017 Döneminde Azərbaycan'ın Petrol Dışı Sektörünə Giren DYY Ülkeleri (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Milli Hesablar Və Makroiqtisadi Göstəricilər Statistikaşısı “1-İnvestisiya №-Li İllik Hesabata Əlavə (İstifadəyə Verilmiş Əsas Fondların, Yaşayış Evlərinin, Sosial-Mədəni Tikililərin Və Əsas Kapitala Yönləndirilmiş Vəsaitlərin Regionlar Üzrə Bölgüsü)” (Çevrimiçi) <https://www.stat.gov.az/menu/4/e-reports/az/01/001.php>

DEİK verilerine göre, 2017 yılında Azərbaycan ekonomisinde önemli yatırımlara yönelik 8,7 milyar manatlık tüm yabancı yatırımların (GSMH dahil) 6, 3 milyar manatı (yüzde 72, 6) madencilik endüstrisine (özellikle petrol ve doğal gaz üretimi), diğer 2, 4 milyar manatı ise ekonominin diğer alanlarına düşmektedir. Yabancı yatırımlar petrol ve gaz sektöründe gerçekleşti diğerlerine gelince inşaat 1, 07 milyar manat (yaklaşık %45), taşıma ve depolama sektörü 548, 1 milyon manat (22, 8%), su 468, 9 milyon manat- (19, 5%) ve üretim elektrik, gaz ve buhar yaklaşık 200 milyon manat (8, 3%)⁴⁷

2017 yılında gözlemlenen yabancı sermaye yatırımlarının bu yapısı, son 3 yılda (2015-2017) neredeyse değişmeyecektir. Böylece, DİK verilerine göre yapılan hesaplamalar, son 3 yılda Azərbaycan ekonomisinde önemli yatırımların tüm kaynaklarına yönlendirilen 24, 8 milyar manatı yabancı yatırımın, 18, 6 milyar manatını veya %75'inin madencilik endüstrisine (özellikle petrol ve gaz) düştüğünü göstermektedir. Bunlardan farklı olarak, son 3 yılda tarım,

⁴⁷ Azərbaycan İstatistik Komitesi “**Azərbaycanın İstatistik Göstərgələri**”, Bakı 2020 (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/system_nat_accounts_2020.zip

ormancılık ve balıkçılıkta önemli yatırımlar 76, 8 milyon manat (1, 2%), imalat sanayiinde 48, 2 milyon manat (0, 8%) ve bilgi ve iletişim alanında 22, 0 milyon manat olarak gerçekleşti.⁴⁸

1.3. YÜZYIL SÖZLEŞMESİ-KALKINMA TEMELİ OLARAK

Azerbaycan petrolü eski zamanlardan beri yabancı şirketlerin dikkatini çekmiştir. Bu geçiş dönemine özgü özellik, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından ve faaliyet dönemini yeniden başlatmasından sonra bir gelenek haline geldi. Bu sürecin daha da hızlanması, 1993 yılında ülkenin istikrarı ile bağlantılıdır. 20. 10. 1994 yılında ABD, İngiltere, Norveç, Türkiye, Rusya ve Suudi Arabistan'dan şirketler arasında "Yüzyılın Sözleşmesi" adı verilen bir anlaşma imzalandı. ⁴⁹ Anlaşma, Hazar'ın Azerbaycan bölgelerinde "Azeri", "Çırağ" ve "Güneşli" kuyularının ortak kullanım koşullarını yansıttı. Sözleşmeye göre, 30 yıl içinde içinde bir milyar ton petrol elde edilecek, 253 milyon tonu Azerbaycan'a devredilecek.

1.3.1. Azerbaycan Uluslararası Petrol Anlaşmaları Ve Ülke Ekonomisi İçin Önemi

Kullanım süresi boyunca planlanan tutarı 157,6 milyar dolara çıkarmak hesaplanmaktaydı. Bu miktarın 81, 6 milyar doları Azerbaycan hesabına düşmektedir. Hesaplamalara göre, Azerbaycan'ın 55 milyar m³ gazından elde ettiği gelir yaklaşık 55 milyon ton yağa ulaşacak. Ayrıca, sözleşmede belirtilen kuyulardaki araştırma faaliyetlerine Azerbaycan tarafından harcanan 420 milyon dolar önemli bir etki yaratmalıdır.

Sondaj faaliyetlerinin tamamlanmasının ardından Azeri, Çirak, Güneşli kuyularında ön belgelerde belirtilen 512 milyon yerine 641 milyon ton petrol bulunduğu anlaşıldı. Bakü'de 14. 12. 1996'da ARDNŞ ile "Ambulans", "Yunokl", ABD'li "İter" ve "Delta" şirketleri arasında "Yıldız" ve "Oshrefi" petrol sahalarında Suudi Arabistan'ın ortak operasyonlarına ilişkin anlaşma imzalandı. 1997 yılında, Lankaran-deniz ve Talişdaniz yataklarının işbirliği ve dağıtımı konusunda ARDNŞ, Elf-Akiten ve Fransız Total arasında 25 yıllık bir anlaşma imzalandı. Söz konusu anlaşmalar ayrıca şunları içerir: 1997'de "D-22" deniz anlaşması olarak adlandırılan bir anlaşma. Nahçıvanın umut verici kuyuları için sözleşme absheron deniz grubu

⁴⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi "Construction In Azerbaijan" (Çevrimiçi)

file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/Rar\$DI45.480/Tikinti2021%20son.pdf

⁴⁹ Kazımlı H. , **Halkın Büyük Kurtarıcısı**, Halk Gazetesi Yayınları Bakü 2001, s 5

için sözleşme. Oğuz deniz Birliği anlaşması. Kürdistan deniz Birliği Antlaşması 1998 yılında imzalandı.⁵⁰

Toplamda, 14 ülkeden 33 petrol şirketi ve SOCAR, açık deniz ve kara petrol ve gaz kuyularının ortak geliştirilmesine yönelik 23 anlaşma imzaladı. Anlaşmaların toplam kapasitesi üç milyar doların üzerindedir. Ayrıca petrol bağlarının genişletilmesinde önemli rol oynayan Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa petrol boru hatları inşa edildi. "Yüzyılın Sözleşmesinin" imzalanmasından bu yana, çok sayıda sanayi ve inşaat kuruluşu, Batılı kuruluşlarla birlikte, ülkenin üç binden fazla vatandaşına istihdam sağladı.⁵¹

Tablo 1. 8: Petrol Sahalarındaki Yabancı Yatırımların Dağılımı ve Üretim Hacmi İçindeki Yeri (Milyon ABD Doları Olarak)

Nö	Petrol sahaları	Üretim hacmi (milyon ton)	Yatırım (milyar dolar ile)	Azer bayca nın payı (%le)
1.	«Azeri», «Çırag», «Güneşli»	630, 0	12-14	10
2.	«Karabağ»	80-150	1, 7-2, 0	7, 5
3.	«Şahdeniz»	100, 0	4, 0	10, 8
4.	«Dan ulduzu-eşrəfi»	100-150, 0	1, 5-2, 0	20
5.	«Lenkeran-Talış-deniz»	100	0, 5-2, 0	25, 0
6.	«Yalama» (D-222)	100	0, 5-2, 0	40, 0
7.	«Abşeron»	150-300	3-3, 5	50, 0
8.	«Nahçıvan» (keçmiş D-3)	75-100	5, 0	50, 0
9.	«Oğuz»	75, 0	2, 0	50, 0
10.	«Kürdaşı»	90, 120	2, 0	50
11.	«Güney-Qerb-Qobustan»	30, 60	0, 3-0, 5	20
12.	«İnam»	150-25-0	3, 4	50
13.	«Muradxanlı»	50-80	1-1, 5	50
14.	«Alov», «Araz», «Şərq»	150-300	9, 0	40, 0
15.	«Kürsengi», Qarabağlı	60-90	0, 5-0, 8	50, 0
16.	«Ateşgah»	100, 0	2, 0	50, 0
17.	«Zafer», «Meşale»	120-150	2, 0	50, 0

Kaynak:"Əsas Kapitalə Yönlədirilmiş Vəsait Haqqında" (Çevrimiçi)<https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4831>

Ekonomik faydaların varlığı, cumhuriyette risklerin varlığı vb. nedeniyle uzun bir süre sonra gerçekleştirilebilecek çok sayıda yatırım kesintisi. bu tür konular yabancı şirketlerin Azerbaycan'a doğrudan sermaye yatırımı yönelimini engellemiştir. Bu sorunun çözümü ile

⁵⁰ R.B.Aslanov, "1918-1923-cü illərdə İran-Türkiyə Münasibətləri" BDU Yayınevi Eylül 2009, (Çevrimiçi) <http://static.bsu.az/w8/Xeberler%20Jurnali/Humanitar%20%202009%20%203/112-116.pdf> , s 113.

⁵¹ Aliyev N. , Нефть И Нефтяной Фактор В Экономике Азербайджана В XXI Веке(XXI Yüzyılda Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Ve Petrol Faktörü) Bakü 2010, s 112

bağlantılı olarak, petrol alanında sermaye yatırımı yapan şirketler yatırım projelerine daha fazla önem vermektedir. Bu projelere yabancı ülkelerin özel kuruluşlarının yanı sıra ulusal petrol şirketleri de merak gösteriyordu .⁵²

Karada petrol kuyularının ortak gelişimi için yapılan anlaşmalar şunları içerir: Muradhanlı petrol kuyusunun bir parçası olan yatakları birleştirmek için 1998 yılında imzalanan bir anlaşma, 1999 yılında Padar sahasına ve kombine petrol kuyularına dayanan bir sözleşme, Güneybatı Gobustan petrol kuyusu grubu için Kürsangi – Garadağlı petrol kuyularının birleştirilmesi anlaşması. Petrol ve gaz işleme sektöründe zengin bir kaynak, bilimsel ve teknolojik üs bulunması, Azerbaycan'ı yabancı yatırımcılarla işbirliği yapma hakkına sahip olduğu seviyeye getirmektedir, bu da yabancı kuruluşlarla ekonomik, teknolojik işbirliği için etkin koşullar ve fırsatlar yaratmaktadır. Konuştuğumuz yönde yürütülen iş dünyası, sadece yabancı yatırımcılar için değil, aynı zamanda yerel kuruluşlar için de etkilidir. Yani, dünya Antlaşması çerçevesinde işbirliğine başlayan Azerbaycan kuruluşları, her şeyden önce, ekonomik olarak karlı hale gelebilecek ve daha sonra uzun süre kullanılabilecek modern teknolojilere erişimin avantajını kazanırlar.

Cumhuriyetin petrol ve gaz sektöründeki ekonomik ve teknolojik işbirliğinin somut örnekleri oluşan konsorsiyumlardır. Geliştirilmekte olan ve şu anda mevcut olan tüm kuyuların işletilmesi temelinde, ilgili konsorsiyumlar oluşturulmuştur. Bunlara aşağıdaki konsorsiyumlar dahildir: HUPŞ (Hazar uluslararası petrol şirketi), ŞaitŞ (Kuzey Abşeron işletim şirketi), AB) Sh (Azerbaycan uluslararası ticaret şirketi).

Yüzyıl Sözleşmesinin 11. notunda öngörülen petrol mühendisliği fabrikalarının uluslararası gelişmiş petrol üretim enstitülerinin sertifikalarının uygunluğu sorunu, herhangi bir hizmet yapısını, sözleşme kısıtlamaları çerçevesinde arz ve müteahhitlik çalışmalarının birliğinden uzaklaştırır.⁵³

Yüzyılın anlaşmasında belirtilen bu nüanslar, diğer petrol sözleşmelerinde de nispeten belirgindir. Bunu dikkate almazsanız, Bakü petrol Mühendisliği fabrikalarında belirtilen normlara uygun olarak çalışmalar yapılmaktadır.

⁵² Arif Şekeraliyev. , “**Azerbaycan Ekonomisi. Gerçekler Ve Perspektifler**”, Altun Yayınevi Bakü 2016, s58.

⁵³ Atakişiyev M. , **Azerbaycan Petrol Stratejisinin Ulusal Gelişimde Rolü**. Makale “Vergi Dergisi” Bakü 2014, s 48.

Petrol politikası sadece petrol alanıyla sınırlıdır. Şu anda, Azerbaycan petrol ve petrol ürünleri İngiltere, Endonezya, ABD, İspanya, Güney Kore, Tayland, Almanya, Çin, Fransa, İtalya, Brezilya gibi 30 ülkeye ihraç edilmektedir. ⁵⁴ 2008 yılında İsviçre'de petrol ürünlerinin son tüketicilere doğrudan satışını sağlamak ve bu faaliyet biçimine dayalı operasyonları merkezileştirmek amacıyla kurulan SOCAR Trading, kısa sürede diğer coğrafi alanlarda iş yapıları oluşturma sürecinde önemli başarılar elde etti ve Avrupa'da saygın şirketler arasında yer aldı.

SOCAR şu anda Gürcistan'ın enerji ihtiyacının %60'ından fazlasını kapsamaktadır. Bugün Gürcistan'da SOCAR markası altında 100'den fazla benzin istasyonları operasyonu gerçekleştirmektedir. 2007'den bu yana, Gürcistan'ın en büyük vergi mükellefleri de ADPŞ'nin yan kuruluşlarıdır.

Romanya ve Ukrayna'da SOCAR markası altında faaliyet gösteren büyük yakıt ikmali sistemleri ve petrol depoları var, burada petrol ürünlerinin perakende satışında aktif faaliyet gösteriyoruz. Romanya'da 14 YDM ve Ukrayna'da socar markası altında 34 YDM hizmet vermektedir. Ülke dışındaki YDM ağlarında her zaman en son teknoloji ürünü teknolojiler kullanıldığından, zorlu rekabet koşullarında markamız diğerlerinden öne çıkıyor ve faaliyet alanımız her geçen gün genişlenmektedir. ⁵⁵

Azerbaycan'ın bu alandaki konumlarının daha da güçlendirilmesinin nedeni, “Şehdeniz”, “Eşrafi”, “Karabağ” yataklarının yanı sıra “Umid” ve “Abşeron” kuyularının güçlü gaz kondensat kuyusunun açılmasıdır.

Petrol üretimi, yayın içi yapıların oluşturulmasına, yeni alanların ortaya çıkmasına ve sosyal yapıların ilerlemesine yol açacaktır. Azerbaycan'ın 2030 yılında petrol üretimi alanına yaptığı yatırım miktarının 135 milyar ABD doları olduğu tespit edildi. Bu bir dolar gibi yükselecek. Azerbaycan ekonomisine yatırılan yabancı yatırımların yüzde 80'inden fazlası petrol sözleşmelerinden gelmektedir. Petrol anlaşmalarının yanı sıra ekonominin diğer sektörlerine de yatırım arttı.

⁵⁴ Atakişiyev M. , **Azerbaycan Yeni Petrol Stratejisi Politikası Ve Ekonomik Yükseliş**, BDU Yayınevi, 2015, s 68.

⁵⁵ Aliyev N. , **Yatırım Projelerinin Analizi**. Azerbaycan Yayınevi, Bakü 2003, s 58.

Azerbaycan, "Yüzyılın Sözleşmesi" geçen 27 yılında koşullarını sürekli iyileştirdi. Bu dönemden itibaren petrol ve gaz sektörünün gelişiminde birçok önemli seviyeye dikkat çekilebilir:⁵⁶

- Şahdeniz gaz sahasına ilişkin Sözleşmenin sonuçlandırılması (1996 yılı); ayrıca “Güney” gaz koridorunun rezerv tabanının Şahdeniz gaz sahası olduğu vurgulanmalıdır;
- Hazar'ı Karadeniz'e bağlayan Bakü-Supsa petrol boru hattının inşaatı (1999). Bu yeni bir ulaşım dönemi idi;
- Hazar Denizi'ni Akdeniz'e bağlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının temeli. (2003). Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın inşasıyla üç deniz efsanesi hayata geçti;
- Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı üzerinden Hazar Azerbaycan bölgesindeki Şahdeniz gaz kondensat kuyusundan elde edilen doğal gazın Türkiye gaz boru hattı ağına dahil edilmesi (03. 07. 2007);
- Şahdeniz konsorsiyumunun Şahdeniz gaz şebekesinin II. seviyesine ilişkin son yatırım kararının duyurulması (17. 12. 2013);
- Güney gaz koridorunun yaratılmasının başlangıcı. Söz konusu olay, Azerbaycan'ın Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasında rolünün daha da artmasına yol açmıştır. Azerbaycan şu anda Avrupa'nın enerji güvenliği sorunlarının çözümünde Avrupa ile ortak olarak çalışmaktadır (20. 09. 2014).

Güney gaz koridorunun 20 yıllık başarılı siyasi ilerlemesinin mantıksal dizisi, yüzyılın Sözleşmesinin 20. yıldönümünde sangaçal terminalinde, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının uzunluğunun 2 katı olması planlanan 45 milyar dolarlık projenin ilk seviyesinin temeli atıldı. Proje milyonlarca tüketici için çalışacak ve binlerce iş ortamı yaratacaktır. Bu da Azerbaycan'ın günlük ekonomik ilerlemesinin garantörü rolünü üstlenecek.

1.3.2. Yüzyılın Anlaşmasının Azerbaycan'ın Ekonomik Bağımsızlığındaki Rolü

Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığının temelini oluşturan “Yüzyılın Sözleşmesi” nin gerçekleştirilmesi yönünde yürütülen çalışmalar, yeni petrol stratejisi çerçevesinde uygulanan tutarlı önlemler, önemli altyapı projeleri ülkemizin dinamik sosyo-ekonomik gelişimi için

⁵⁶ Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi, “Neft Sənayesinin İnkişaf Tarixi”, 31.01.2020 (Çevrimiçi) <https://minenergy.gov.az/az/neft/neft-senayesinin-inkisaf-tarixi> , 31.01.2020.

sağlam bir temel oluşturdu. Yıllar geçtikçe, zengin hidrokarbon kaynaklarını doğru ve verimli bir şekilde kullanan Azerbaycan Cumhuriyeti, bölgenin en istikrarlı ve dinamik gelişen ülkesi haline geldi.

Ülkemiz uzun yıllardır Avrupa'nın enerji güvenliğine önemli katkılar yapmaktadır. Azerbaycan'ın Yüzyıl Sözleşmesinin başarılı bir şekilde uygulanmasına dayanan yeni petrol stratejisi, özellikle petrol dışı sektörün gelişimi için ekonomik çeşitlendirmeye uygun bir fırsat sunmaktadır. Bu da ülkenin petrole olan bağımlılığını azaltır ve yeni işler yaratır. Aynı zamanda, Yüzyılın Sözleşmesi kapsamında oluşturulan önemli altyapı tesisleri, dünya petrol endüstrisinde kullanılan en son teknolojiler, sayısız benzersiz platform, Sangaçal kıyı terminali, denizaltı boru hatları, büyük ölçekli ihracat boru hatları, yeni petrol çağının eşi benzeri görülmemiş başarılarına dikkat çekmektedir.

” Yüzyılın Sözleşmesi “nin imzalanmasından sadece üç yıl sonra Hazarın Azerbaycan sektöründe petrol üretimi başladı ve yıllar içinde” Azeri-Çırag-Güneşli" projesi çerçevesinde gerçekleştirilen eşsiz inşaat ve montaj çalışmaları sonucunda üretim yavaş yavaş arttı. Genel olarak, yaklaşık 27 yıldır, dünya pazarlarına giren Azeri-Çırag güneşli petrolü, ülkemizin uluslararası otoritesinin ekonomik gelişimine ve büyümesine önemli katkılarda bulunuyor.

Hatırlatalım ki, “Azeri-Çırag-Güneşli” projesinin yatırımcıları Bp (35, 8 faiz), SOCAR (11, 6 faiz), Şevron (11, 3 faiz), İNPEKS (11 faiz), Statoyl (8, 6 faiz), EksonMobil (8 faiz), TPAO (6, 8 faiz), İTOÇU (4, 3 faiz), ONGC Videsh Limited (OVL) (2, 7 faiz) şirketleridir.⁵⁷

” Yüzyılın sözleşmesi " kapsamında petrol ve gaz üretimi 2020 yılında başarıyla devam etti. Projenin işletmecisi olan BP şirketinin raporuna göre, geçen yıl Azeri-Çırag-Güneşli projesinin işletme giderleri yaklaşık 760 milyon dolar, sermayesine 1, 9 milyar dolar harcandı.⁵⁸

Önceki dönemlerde olduğu gibi, geçen yıl konsorsiyumun katılımcıları, sözleşme alanında petrol ve gaz üretimine sürekli olarak devam etti. Böylece, Azeri-Çırag-Güneşli mevduat bloğunda 6 aktif üretim platformlarından raporlama döneminde 231 milyon varil veya 31, 3 milyon ton petrol üretildi. Yıl boyunca, “yüzyılın sözleşmesi” kapsamında günlük petrol üretimi hacmi 634 bin varil oldu. 48 bin varil petrol “Orta Azeri”, 110 bin 300 varil-“Batı Azeri”, 71 bin varil-“Doğu Azeri”, 141 bin 400 varil-“Derinsulu güneşli”, 109 bin 400 varil-

⁵⁷ Aliyeva R. , **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**. Bakü 2012, Aspoligraf Yayınevi, s 102.

⁵⁸ R.Baxşəliyev., **“Yüksəliş və inkişafın təməli”**. 22 Eylül 2019, (Çevrimiçi) <http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2019/sentyabr/672427.htm> , 22 Eylül 2019

“Batı Azeri”. Genel olarak, ” Azeri“, ” Çıracık “ve” Güneşli ” alanının derin deniz alanlarının operasyonel kuyularından aylık olarak yaklaşık 2, 8 milyon ton petrol ve 1, 2 milyar metreküp gaz üretilmektedir. Gelişimin başlangıcından bu yana, sözleşme alanında yaklaşık 400 milyon ton petrol üretilmiştir.⁵⁹

2015 yılında, projenin hissedarları da kuyu fonu için gerekli önlemleri aldı, bir dizi kuyu sondajı yapılması ve tamamlanması başarıyla devam etti. Geçen yıl, sözleşme alanındaki sondaj ve bitirme çalışmaları da başarılı bir şekilde devam ettirildi ve burada 15 petrol kuyusuyla beraber iki su kuyusu açıldı. Böylece, işletilen kuyuların sayısı 133'e getirildi. Petrol şu anda bu kuyuların 91'inden çıkarılmaktadır. Teknik amaçlar için işletilen diğer 42 kuyu, gaz ve karter kuyularıdır.

Azeri-Çıracık-Güneşli projesinin yıllık çalışma programının bir parçası olarak, Mayıs ayında, “Batı Azeri” platformunda bir dizi önleyici, denetim ve proje çalışmasının etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla madencilik yaklaşık 22 gün boyunca askıya alındı. Genel olarak, platformun uzun süre güvenli, ve çevreye zarar vermeden çalışmaya devam etmesini sağlamak için tasarlanan bu çalışmalar tam bir güvenlik tedbirleri içinde tamamlanmıştır.

Geçen yılın başlangıçlarından “Derinsulu Güneşli” platformasından çıkarılan gaz 28 inçlik sualtı gaz kemeriyle direkt Sengeçal termineline gönderilmesi devam ettirilmiştir. Bir yıl içinde “Azeri” sahasındaki üç platformdan gaz boru hatları vasıtasıyla “Orta Azeri” kompresörü ve suvurma platformuna gönderilmiş, oradan gazın bir kısmı basıncı korumak amaçlı yeniden rezervuara vurulmuş, kalan kısmı ise Sengeçal terminaline nakledilerek ülke içi kullanımı için “Azerigaz”a verilmiştir. 2014 yılında kullanıma sunulmuş “Batı Çıracık” platformundan üretilen gazın bir kısmı Sengeçal terminaline yeniden gönderilmiştir. Mevcut 16 inçlik su altı gaz boru hattından geçen Chirag platformundan çıkarılan gazın bir kısmı, petrol Taşlarındaki ADPŞ kompresör istasyonuna gönderildi.⁶⁰ Genel olarak, geçen yıl SOCAR-a Sangaçal terminali üzerinden "Azeri-Çıracık-güneşli" projesi kapsamında, Petrol Taşları ortalama olarak 8, 9 milyon metreküp, genel olarak ise 3, 2 milyar metreküp gaz tedarik edildi. Üretilen gazın geri kalan kısmı basıncı korumak için toplayıcıya geri pompalanmaktadır.

⁵⁹ Aliyev T. , **Petrol Ve Gazçıkarma İşletme Endüstrisinin Ekonomik Potansiyeli**. Bakü “Azərneşr” 2003, s 25.

⁶⁰ Azərbaycan Devlet Petrol Fonu., **Yıllık Rapor 2014**, s 52, Aralık 2020 (Çevrimiçi)https://oilfund.az/storage/uploads/7_2014_tam.pdf

Azeri-Çırag-Güneşli mevduat bloğundan denizaltı boru hatları üzerinden Sangaçal terminaline petrol sevkiyatı başarıyla devam etti. Terminalin teknik işleme sistemlerinin kapasitesi, Şahdeniz petrol ve gazının 29, 5 milyon varil için kullanımı günde yaklaşık 1, 2 milyon standart metreküptür. Toplam gaz işleme ve ihracat kapasitesi (Azeri-Çırag-güneşli projesi kapsamında üretilen gaz dahil) günde yaklaşık 49, 3 milyon standart metreküptür. 2015 yılında sangachal terminalinden 296 milyon varil petrol ve kondensat ihraç edildi. 261, 6 milyon varil ham petrol Bakü-Tiflis-Ceyhan, 31, 4 milyon varil-Batı ihracat boru hatları ve 2, 2 milyon varil-demiryolu ile nakledildi. Ayrıca, bir yıl içinde 0, 9 milyon varil yoğunlaşma, ihracat boru hattı ile dünya pazarına gönderildi. Gaz, terminalden esas olarak Güney Kafkasya boru hattı ve SOCAR'A ait gaz boru hattı üzerinden, terminalin gaz işleme tesislerini Azerigaz zamanlama sistemine bağlı ihraç edilmektedir. Terminal geçen yıl günlük ortalama 26, 9 milyon metreküp standart Şahdeniz gazı ihraç etti.⁶¹

25 yılı aşkın bir süredir Azeri-Çırag-Güneşli projesinin katılımcıları petrol üretiminden gelir elde edilmektedir. Azerbaycan, 2001 yılından bu yana dünya pazarlarına petrol getirmekte ve bu petrolün payına düşen kar sağlamaktadır. O zamandan 1 Şubat 2016'ya kadar devlet petrol fonuna "Azeri-Çırag-Güneşli" projesi kapsamında üretilen Azerbaycan petrolünün satışından 117, 5 milyar dolar, 2007'den itibaren Şahdeniz gazının satışından 2, 5 milyar dolar alındı. Yıllar geçtikçe, petrol gelirleri ve bir dizi altyapı projesinin uygulanması yoluyla ülke ekonomisini çeşitlendirmek için geniş çaplı önlemler alındı. BP yıllık raporuna göre, 2015 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol Fonu'nun bütçe gelirleri 7 milyar 721, 1 milyon manat, bütçe harcamaları ise 9 milyar 187, 7 milyon manat olarak gerçekleşti. Raporlama döneminde gelirler, Devlet petrol fonu uygulamasında, petrol ve gaz anlaşmaları gerçekleşti 7 milyar 385, 5 milyon manat dahil olmak üzere, kar uygulanması, petrol ve gaz-7 milyar 369, 6 milyon manat, bonus ödemeleri-2, 1 milyon manat ve transit gelirleri 11, 6 milyon manattır. Fon yönetimi gelirleri 335. 6 milyon manat olarak gerçekleşti.⁶²

Petrol Fonu'nundan 2020 bütçesinin uygulanması kapsamında 8 milyar 130 milyon manat devlet bütçesine aktarıldı. Geçen yıl, mültecileri ve yerinden edilmiş kişileri yeniden yerleştirmek ve sosyal, yaşam koşullarını iyileştirmek için tedbirlerin uygulanması kapsamında 150 milyon manat, Samur-Abşeron sulama sisteminin yeniden inşası için 90 milyon manat tahsis edildi. Ayrıca yeni Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesini finanse etmek için Devlet

⁶¹ BTC Company "BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nin Türkiye'ye Sağlayacağı Avantajlar", (Çevrimiçi), <http://www.btc.com.tr/mep.html>, 15 Haziran 2006.

⁶² BOTAŞ: "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi", (Çevrimiçi) <http://www.botas.gov.tr/raporlar/2016.pdf>, 23 Mart 2016.

Petrol Fonu'ndan 61, 5 milyon AZN, 2007-2020'de yurtdışındaki Azerbaycan Gençlerinin Eğitimine İlişkin Devlet Programını finanse etmek için 35, 5 milyon AZN ve Güney'e 692 milyon AZN tahsis edildi. Gaz Koridoru projesine 8 milyon manat tahsis edildi. 2015 yılında Petrol Fonu'nun yönetimine ilişkin harcamalar 27, 9 milyon manat olarak gerçekleşti. 1 Ocak 2016 itibarıyla dünya piyasasında petrol fiyatlarının son dönemde gerilemesi sonucunda fonun aktifleri geçen yılın başına göre yüzde 9, 5 azalarak (37 milyar 104, 1 milyon ABD doları) 33 milyar 574, 1 olarak gerçekleşti.⁶³

Küresel mali krize ve petrol fiyatlarının önceki yıllara göre 3-4 kat azalmasına rağmen, Azerbaycan'da öngörülen tüm sosyal programlar, altyapı projeleri başarıyla uygulanmakta ve ülke ekonomisini çeşitlendirmeye yönelik önlemler devam etmektedir. Bütün bunlar ülkemizin ekonomik gücünün daha da büyümesi ve halkımızın yaşam standardının iyileştirilmesi için geniş fırsatlar yaratıyor.

1.3.3. Yüzyıl Anlaşması'nın Azerbaycan'ı Uluslararası Enerji Piyasalarında Önemli Bir Oyuncu Haline Getirmedeki Rolü

"Yüzyılın sözleşmesi", dünyanın ilk petrol üreten ülkelerinden biri olan Azerbaycan'ı Uluslararası Enerji piyasalarında doğrudan katılımcıya çevirdi. 26 yıl önce Bakü'de dünyanın farklı ülkelerinden gelen şirketlerin temsilcileri toplandığında, az sayıda kişi kısa bir süre sonra Azerbaycan'ın Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasında önde gelen ülkelere biri olacağını düşündü. "Yüzyılın Sözleşmesi"ne kısaca bakalım. Sözleşme operatörü olarak görev yapan BP şirketi en büyük paya sahipti ve bunun yanı sıra İngilizler de yüzde 34, 1'lik bir paya sahip oldular. Kalan paylar diğer katılımcı şirketler arasında paylaşılır: "Chevron-Texaco" (%10, 2), "LUKoil" (%10), SOCAR (%10), "Statoil" (%8, 6), "ExxonMobil" (%8), TPAO (%6, 8), "Devon Energy" (%5, 6), "Itochu" (%3, 9), "Amerada Hess" (%2, 7).⁶⁴

Daha sonra, Konsorsiyumu toplayan 7 ülkeden 11 petrol şirketi, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe "Azeri", "Çırag" ve "Güneşli" yataklarının derin su kısmının ortak gelişimi için devlet petrol şirketi ile anlaşma imzaladı. Anlaşma kapsamında, petrol sektörüne 20 milyar dolarlık yatırım yapılması ve 6, 5 milyar varilden fazla petrol elde edilmesi

⁶³ Sultanov, Elçin "BTC Boru Hattı Boyunca Azerbaycan'daki Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasındaki Öncelikler", Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattının ÇevreYönleri, Azerbaycan Yayınevi, 2016, s.9-13.

⁶⁴ Azerbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi, "Əsrin Müqaviləsi" 31 Ocak 2020 (Çevrimiçi) <https://minenergy.gov.az/az/neft/esrin-muqavilesi> , 31 Ocak 2020

gerekiyordu. Chirag petrol sahasında üretilen petrol ihracatı 1999 yılında başladı. İlk olarak, toplam 4 platformdan günde 674 bin varil petrol ihraç etmeye başlandı, bunlardan 131 bin varil “Chirag” sahasında ve geri kalanında “Azeri” sahasından çıkarıldı. Yeni yüzyıldan beri Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı (BTC) petrol ihracatını günde 1 milyon varilden fazla artırabildi. "Yüzyılın sözleşmesi" daha sonra 19 ülkeden 41 petrol şirketi ile 30 anlaşma imzalamaya devam etti.⁶⁵

Yüzyılın sözleşmesi, hem hidrokarbon kaynaklarının sayısı hem de yatırım hacmi açısından dünyanın en büyük anlaşmalarından biridir. Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin imzalı petrol anlaşmaları çerçevesinde geliştirilmesi için öngörülen 64 milyar dolarlık yatırımdan 57, 6 milyar dolar, gelecek vaat eden yapılarda deniz sahalarının ve arama çalışmalarının geliştirilmesine yöneliktir. Son olarak, Aralık 1999'da Azerbaycan petrolüyle dolu ilk tanker dünya pazarlarına getirildi. Sonuç olarak, enerji kaynakları ülkemiz için sadece devlet gelirlerinde bir artış kaynağı değil, aynı zamanda ciddi bir jeopolitik araç haline gelmiştir.⁶⁶ Azerbaycan zaten dünya enerji güvenliğine katkıda bulunan ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bir başka ilginç nüans olarak, Azerbaycan'ın bağımsız uluslararası politikanın uygulanması için küresel arenada bir enerji tedarikçisi olarak olanaklarının güçlendiğini belirtmek isterim.

Jeopolitik konumlarımızı güçlendirmenin yanı sıra, bu Antlaşma Azerbaycan ekonomisinin ve nüfusun sosyal refahı üzerinde de ciddi bir olumlu etkiye sahipti. "Yüzyılın sözleşmesi" öncelikle yabancı yatırımların akışını hızlandırdı ve ülkenin uluslararası güvenilirliğini ciddi şekilde artırdı. Bu yatırımların çoğu enerji sektörüne yönlendirilmiş olsa da, bu yatırımların ülke ekonomisinin diğer alanları ve işsizlik gibi sosyal konular üzerinde olumlu bir etkisi olmuştur. Böylece 1994 yılından itibaren Azerbaycan, dünya enerji piyasasının en büyük aktörleriyle resmi olarak işbirliğine başlamıştır. Ateşkes Anlaşması ve "Yüzyılın Sözleşmesi" sonucunda, ülke ekonomisindeki en uzun durgunluk süreci durduruldu ve 1995'ten bu yana ilerleme eğilimleri ortaya çıktı. 1994'te ülke ekonomisi yüzde 11, 8 oranında küçülme yaşamıştı, 1995'te yüzde 1,3 büyüme derin bir depresyonun sonu oldu. Doğal olarak, daha ileride hızlı bir gelişme dönemi vardı ve Azerbaycan petrolü 2005 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı üzerinden dünya piyasalarına ilk kez girecek ve büyük

⁶⁵ Hacızade E. , **Petrol Gaz Endüstrisinde Yeni Pazar Mekanizmalarının Oluşum Yönleri**, Mücrü Yaymevi Bakü 2003, s 63.

⁶⁶ Semedzade, Z. , **Büyük Ekonomik Enisklopedi**, Azerbaycan İktisadçılar Birliği Bakü 2012, S 126.

petrol gelirleri ülkenin kalkınmasında, altyapının restorasyonunda ve sosyal fırsatların genişletilmesinde ciddi bir rol oynayacaktı.⁶⁷

”Yüzyılın Sözleşmesi ” nin devamı ve 2017 yılında yarattığı fırsatlar bağlamında Azerbaycan başka bir stratejik proje imzaladı. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının önderliğinde uygulanan enerji stratejisi, ülkemizin petrol üretiminin 2050 yılına kadar istikrarlı bir şekilde devam etmesini, devlet gelirlerinin artmasını ve petrol dışı sektörün gelişimi için mali desteğin oluşmasını öngörmektedir.⁶⁸ "Azeri-Çırag-Güneşli" petrol ve gaz blokunun geliştirilmesi anlaşmasının uzatılmasında önemli noktalardan biri, küresel yatırımcıların Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in önderliğinde yatırım için güvenli bir ülke olduğuna tamamen inandıklarıdır. "Yüzyılın Sözleşmesi" nin Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarına tamamen uygun olmasının yanı sıra, "yeni yüzyılın sözleşmesi" ülkemizin modern ekonomik gücü doğrultusunda koşulların iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur. ” Yüzyılın Sözleşmesi “ile”yeni yüzyılın Sözleşmesi” ni karşılaştırırken ve bu anlaşmanın Azerbaycan ekonomisi üzerindeki etkisini ve devletimizin bölgedeki konumunu değerlendirirken, 1994 yılında ülkemizin ekonomisi ve ekonomik gücünün doğal olarak tamamen farklı olduğuna dikkat edilmelidir.

1994 yılında imzalanan ”Yüzyıl Antlaşması”nda Azerbaycan'ın küçük ekonomisine rağmen ülkemizin çıkarlarını korumak mümkün olmuştur. O sırada Azerbaycan'ın gayri safi yurtiçi hasılası 374 milyon manat oldu. Geçtiğimiz dönemde gayri safi yurtiçi hasıla hacmi 161 kat arttı. Bununla birlikte, "yüzyılın sözleşmesi" nde, devlet ve ulusal çıkarlarımıza uygun olarak yabancı şirketlerle şartlar kabul edildi. Ve bu, doğal olarak, ülke lideri Haydar Aliyev'in siyasi iradesiyle mümkün kılındı; o dönemde Azerbaycan'ın zayıf bir ülke olmasına rağmen, kendi çıkarları çerçevesinde “Yüzyıl Antlaşması”nı hazırlayıp imzalayabildi.

Şimdi Azerbaycan tamamen farklı bir konuma sahip ve ekonomisi sürekli gelişmektedir. Ülkemizin ekonomisi 1994 yılına göre önemli ölçüde büyüdü. Bu bağlamda, "Yeni Yüzyıl sözleşmesi" Azerbaycan'a 3,6 milyar dolarlık ikramiye alma fırsatı verdi. 1994 yılında Azerbaycan'ın devlet gelirleri çok küçüktü. Daha sonra imzalanan "Yüzyılın Sözleşmesi" ne göre, yabancı şirketler tarafından Azerbaycan'a 300 milyon dolarlık bir bonus

⁶⁷H.Orucov., R.Mehdiyev “Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının uluslararası ve bölgesel önemi” Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Ve Turizm Bakanlığı Azerbaycan Milli Kütüphanesi Azərənər, 1996, s 110.

⁶⁸ İ. H. Aliyev. , “Yüzyılın Sözleşmesi-20” Ve “Şahdeniz Projesine” İlişkin Güney Gaz Koridorunun Temelinin Atılmasına İlişkin Muhtıra.

ödendi. Geçtiğimiz dönemde ekonomimizin gelişimi ve Azerbaycan'ın pozisyonlarının daha da güçlenmesi, elde edilen bonusun 12 kat artmasına yol açmıştır; bu da sonuçta ülkemize döviz girişi açısından önemlidir. "Yeni Yüzyıl sözleşmesi" çerçevesinde Azerbaycan ekonomisine 40 milyar dolar yatırım yapılacaktır. Bu, petrol sektörünün gelişimi açısından aynı zamanda petrol ve petrol dışı sektörün destekleyici sektörlerinin gelişimini teşvik eden bir faktördür. Çünkü her durumda, petrol sektörüne yönelik yatırımlar petrol dışı sektörün gelişiminin finansal garantisini oluşturmaktadır.

Mevcut faiz dağılımı hükümetin aynı zamanda şirketlerin tarafından onların lehine olan bir durumdadır. Ve anlaşmada Azerbaycanın petrol üretiminin yüzde 75'inin öngörülmesi, mevcut seviyenin üretim payında korunmasına izin verecektir. Bu, elde edilen her 100 dolardan 75 doların Azerbaycan devletine gittiği anlamına gelir. Doğal olarak, faiz, hem madencilğe katılan şirketler hem de Azerbaycan devleti için kabul edilebilir olacak şekilde olmalıdır. Madencilik payının önceki dağılımları matris formunda yapıldığı için, farklı yüzdelere vardır ve en yüksek gösterge yüzde 75'lik bir orandadır. Azerbaycan hükümeti bu payı yeni anlaşmalarda tutmayı başardı. Analiz, yüzde 75/25 oranının herkes için kabul edilebilir bir seçenek olduğunu göstermektedir. Çünkü şu anda dünya pazarındaki petrol fiyatları nispeten düşük. Petrol sektörü 3-4 yıl önce olduğu kadar karlı değil, karlılık önemli ölçüde azaldı. Bununla birlikte, yüzde 75/25'lik oran, şirketlerin faaliyetleri için teşvikler yaratmakta ve aynı zamanda Azerbaycan hükümetinin satılan petrol gelirlerinin yüzde 75'ine sahip olmasını mümkün kılmaktadır. Buna ek olarak, SOCAR ayrıca hisse senedi sahibi olarak yerinde kalan kazançların yüzde 25'ini alacaktır. Kısa sürede enerji üretimi, ülke ekonomisinin hızlı büyümesine ve finansal kapasitesinin genişlemesine yol açtı. Özellikle, 2004-2006 yıllarında Azerbaycan, dünyadaki tüm ülkelerin ekonomik büyüme oranından daha iyi performans gösterdi.

1.3.4. Azerbaycan, Güvenilir Bir Petrol Ve Gaz İhracatçısı Olarak Dünya Toplumu İçin Büyük Önem Taşımaktadır

"Yüzyılın sözleşmesi"de, dünyanın sekiz ülkesinin en ünlü 13 petrol şirketi katılım sağlamıştır. Yüzyılın sözleşmesi, daha sonraki yıllarda 19 ülkeden 40'tan fazla petrol şirketi ile 30'a kadar anlaşma imzalamasına yol açtı. Yüzyılın sözleşmesi, hem hidrokarbon rezervleri hem de yatırım hacmi açısından dünyanın en büyük anlaşmaları listesine girdi. Azerbaycan ekonomisinde "Yüzyılın Sözleşmesi"nin gerçekleşmesinin başlamasından bu yana bir dönüş meydana geldi ve çalışma alanlarında gözle görülebilir bir farkla artış başladı. İlk olarak, 1995

yılında, birincil petrol çıkarma projesi kapsamında, “Chirag-1 ” kuyu Batı standartlarına uygun olarak restore edildi. 1997 yılında, "Chirag" alanından ilk petrol üretimi başlatıldı. Petrol satışından elde edilen para birimi Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol Fonu'na gitmekte ve halkımıza büyük fayda sağlamaktadır.

Kasım 1999'da, ABD, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkmenistan Cumhurbaşkanları tarafından AGİT'in İstanbul Zirvesi'nde Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ana petrol boru hattının döşenmesi konusunda devletlerarası bir anlaşma imzalandı. 18 Eylül 2002'de Bakü'de, sangachal terminalinde ülke lideri Haydar Aliyev, Türkiye ve Gürcistan Cumhurbaşkanları katılımıyla Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının temeli atıldı ve inşaatına başlandı.⁶⁹

Yüzyıl Antlaşması "Azerbaycan halkının gelişimi, refahı, 21. yüzyılda bağımsız Azerbaycan devletinin egemenliğinin daha da güçlendirilmesi ve bağımsız Azerbaycan devleti için en mutlu dönem olacak için harika fırsatlar yaratmaktadır". "Yüzyılın Sözleşmesi" nin imzalanması Azerbaycan'da yeni bir petrol stratejisinin başlangıcı anlamına geliyordu. Bugün başarıyla uygulanan petrol politikamız Azerbaycan'ın enerji güvenliğini sağladı, Azerbaycan'ı dünya topluluğuna çok güvenilir bir ülke ve güvenilir bir ortak olarak tanıttı, aynı zamanda bugün ülkemizde petrol ve gaz çıkarma kapasitemiz kıtanın enerji güvenliği için vazgeçilmez işlevleri taşımaktadır.

"Yüzyılın Sözleşmesi" nin imzalanması Azerbaycan'a yeni fırsatlar, yeni ufuklar açtı. Azerbaycan o zaman bağımsızlığının üçüncü yılını yaşıyordu. Bağımsızlığımızın ilk yılları ülkemiz için çok zordu. Ülke 1991-93 yıllarında neredeyse toplu bir kriz yaşadı. Ekonomik, politik, askeri kriz Azerbaycan'ı çok zor bir duruma soktu, iç çekişme, keyfilik, anarşi ve kaos Azerbaycan'ın geleceğini de sorguladı. "Yüzyılın Sözleşmesi" nin imzalanması Azerbaycan'ın uzun vadeli başarılı gelişme olanaklarını güçlendirdi. Azerbaycan kendisini dünyaya tanıttı.⁷⁰ Dünyada ilk kez büyük bir ulusötesi konsorsiyum kuruldu. Konsorsiyum katılımcıları-çeşitli ülkeleri temsil eden şirketler Azerbaycan Devlet petrol şirketi ile başarılı bir işbirliği başlattı. Hazar Denizi ilk kez uluslararası işbirliğine açıldı ve bunu Azerbaycan yaptı. "Yüzyılın

⁶⁹ Avrupa İmar Ve Kalkınma Bankası Belgesi “Azerbaycanın Ülke Ortaklık Stratejisi- 2011-2020” , Altun Yayınevi Aralık 2020, s 24.

⁷⁰ Азизова М. А. – Методы Оценки Экономической Эффективности Инвестиционных Проектов Их Анализ(Yatırım Projelerinin Ekonomik Verimliliğini Değerlendirme Yöntemleri Ve Analizleri). Moskova Yayıncılık, s 125.

Sözleşmesi " nin imzalanması, Hazar petrol ve gaz kaynaklarının dünyanın ilk kez Kara deniz ve Akdeniz üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasına izin verdi. Yani, "Yüzyılın sözleşmesi" büyük bir tarihsel öneme sahiptir. Azerbaycan'a büyük bir yatırım akışı başladı. O dönemde Azerbaycan'ın büyük mali yetenekleri yoktu. Finansal yeteneklerimiz çok sınırlıydı. “Azeri”, “Çırag” ve “Güneşli” yataklarının derin bir bölümünde bağımsız olarak çalışma fırsatı bulamadık ve ne yazıkki bağımsız olarak yatırım bile yapamadık. Bu nedenle yabancı sermayenin Azerbaycan'a akmasını sağlamak çok önemli bir görevdi. Ve o zamanlar Azerbaycan'ın çok riskli bir ülke olduğu bilinmekteydi. Azerbaycan'ın içinde meydana gelen tatsız olaylar, iç savaş, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı işgal politikası Azerbaycan'ı dünyaya çok riskli bir ülke olarak sundu. Bunu önlemek, Azerbaycan'ı bilgi ablukasından çıkarmak, ülkemizi dünya toplumuna tanıtmak için "Yüzyılın Sözleşmesi" paha biçilmez bir rol oynamıştır.

Azerbaycan'da yabancı yatırımlar çok güçlü korunmaktadır. "Yüzyılın Sözleşmesi" ve ondan sonra imzalanan tüm sözleşmeler parlamentoda onaylandı ve Cumhurbaşkanı tarafından yasa şeklinde imzalandı bunun yanı sıra anlaşmanın en önemli kuralı ise ne biz ne de yabancı ortaklar sözleşme metninde tek bir cümleyi bile değiştiremez. Sözleşmenin yerine getirilmesi sonucunda Azerbaycan yatırım için çok önemli bir ülke haline geldi. Sözleşme kapsamında 20 milyar dolardan fazla yatırım yapılması da petrol dışı sektörün gelişimine büyük ivme kazandırdı. ⁷¹ Azerbaycan'da yerel şirketler Sözleşmenin yürütülmesine aktif olarak katılmaya başladı. Sözleşme şartlarına göre Azerbaycan kadrolarının sayısı da yüzde olarak belirlendi. Azerbaycan uzmanlarının sayısı giderek arttı. Bugün bu projeye katılan uzmanlar, işçiler arasında Azerbaycan uzmanları, işçileri hakim konumdalar. Büyük yatırım projeleri Azerbaycan'ı dünya topluluğuna sundu. Daha sonra yabancı petrol şirketleri ile imzalanan diğer projeler de Azerbaycan'a büyük başarılar kazandırdı.

Sözleşmenin uygulanması sonucunda milyarlarca, on milyarlarca yabancı yatırımcı ülkemizde yatırım yapmak için Azerbaycan'a geldi. Bu durumda, petrol boru hatlarının inşası gündemde ilk sırada yer aldı. ⁷² Doğal olarak petrol boru hatlarının inşasına yapılan yatırım ancak üretimdeki artıştan sonra olabilirdi. Bu iki sürecin paralel olarak yürütülmesi, büyük bir

⁷¹ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Emri “**Azerbaycan Cumhuriyeti Yakıt Enerji Kompleksinin Gelişimi İçin (2005-2015 Yılları) Devlet Kalkınma Programı**” Aralık 2015(Çevrimiçi)
<http://www.E-Qanun.Az/Framework/7402>

⁷² Nasibli N. , **Azerbaycanın Jepolitikası Ve Petrol**. Bakü “Hazar Üniversitesi Matbaası” 2000, s 115.

beceri, büyük diplomasi ve büyük bir siyasi deneyim gerektirdi. Azerbaycan Devlet petrol şirketi ve BP liderliğindeki uluslararası konsorsiyum, birleşik bir ekip şeklinde hareket etti ve tüm süreçleri tutarlı ve başarılı bir şekilde gerçekleştirmeyi başardı. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının devreye alınması ikinci tarihi olaydır. Bu tarihi olay sadece Azerbaycan için değil, bölge ülkeleri için de büyük önem taşıyor. Bugün Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının önemi daha da artmaktadır. Çünkü Hazar Denizi'nin Doğu kesiminden çıkarılan petrol, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı üzerinden Akdeniz'e taşınmaktadır. Azerbaycan artık diğer ülkeler için bir transit ülke haline gelmiştir. Azerbaycan, 1996 yılında “Yüzyılın Sözleşmesi” nin imzalanmasından iki yıl sonra kendisini dünya toplumu için güvenilir bir transit ülke olarak tanıtmayı başardı. “Şahdeniz”gaz sahası sözleşmesi imzalandı. Şehdeniz sahasının geliştirilmesi sonucunda Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı inşa edildi. Azerbaycan gazını bu boru hattı üzerinden dünya pazarlarına ihraç edilmektedir. Azerbaycan kendisini bir transit ülke olarak kurmuştur, şu ana kadar karşı karşıya olduğumuz tüm görevler başarıyla yerine getirilmiştir, önümüzdeki yıllarda bu rakamlar artacaktır. Bugün Azerbaycan'ın enerji politikası zaten bölgesel düzlemden çıkmış ve küresel düzleme girmiştir.

1.4. AZERBAIJAN PETROLÜNÜN DÜNYA PAZARLARINA ULAŞTIRMA YOLLARI

20 Eylül 1994'te dünyanın en büyük petrol şirketleri ile Azerbaycan Devlet petrol şirketi arasında Hazar Denizi sektöründe Azerbaycan Cumhuriyeti petrol sahalarının paylaşılmasına ilişkin bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma imzalanmasından bu güne kadar uygulanmaya devam edilmektedir. O zamandan günümüze kadar herhangi bir sorun olmadan uygulanması için çok şey yapıldı. Sözleşmenin uygulanması için konsorsiyumun yönetim operasyon Komitesi oluşturuldu. Bu yönlendirme operasyon komitesi, sözleşmeyi uygulamak için uygun bir program geliştirdi. Bu program için Sözleşmenin uygulanması sonucunda, “Chirag ” alanının ilk platformundan birincil petrol 1996 yılı sonunda çıkarılmalıdır. Sözleşme, birincil petrolün ihracatı için özel bir petrol boru hattının döşenmesi gerektiğini ve birincil petrol üretiminin ihracatının sağlanması gerektiğini öngörmektedir.

1.4.1. Kuzey Boru Hattı

Kuzey yolu: Rusya üzerinden Azerbaycan'ın Hazar kıyısındaki Sangachal terminali, Karadeniz kıyısındaki Novorossiysk Limanı, 231 kilometre uzunluğundaki Azerbaycan kısmı Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AUIŞ) tarafından işletilmektedir. Rus şirketi"

Transneft", Azərbaycan-Rusya sınırından Novorossiysk'e hem AUIŞ hem de SOCAR petrolünün taşınmasını sağlamaktadır.⁷³

Toplam uzunluk: 1400 kilometre, çap: Sangachal'dan Sumgayıt'a (57 kilometre)-21 knot / 530 milimetre Sumgayıt'tan Shirvanovka'ya (174 kilometre)-28 knot / 720.(Knot (/not/), saatte bir deniz miline (nm) beraber hız birimi. Tahminen saatte 1.852 kilometreye, aynı zamanda saatte 1.151 kara miline ve saniyede 0,514 metreye beraberdir. Tasarım kapasitesi: 115. 000 varil / gün (günde 15750 ton). Devreye alma tarihi: -25 Ekim 1997, Kuzey boru hattına Socar yağı pompalandı.⁷⁴

Azərbaycan petrolünün Rusya topraklarına taşınması ve tarafların ilgili faaliyetleri, görevleri ve sorumlulukları 18 Ocak 1996 tarihli Azərbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki anlaşma tarafından yönetilmektedir. Yabancı şirketler ve Rus tarafıyla yapılan görüşmeler sonucunda, anlaşma uyarınca, tarafların ve hükümetlerini temsil eden kuruluşların etkileşimlerinin tüm ticari ve yasal yönlerini detaylandıran aşağıdaki çok taraflı sözleşmeler ve belgeler imzalanmıştır:

25 Ekim 1997'de Azərbaycan petrolünün Kuzey yolu üzerinden taşınması başladı. Bugün Azərbaycan, Kafkasya'da gelişiminin hızıyla liderdir. Bütün bunların temeli ulusal liderimiz Haydar Aliyev tarafından atıldı. Bağımsız Azərbaycan Cumhuriyeti dinamik gelişim yoluyla geleceğe adım atmaktadır. Ülkemizde küresel programlar, büyük ölçekli projeler, devlet programları uygulanmaktadır.

Yüzyılın Sözleşmesinin imzalanmasıyla Azərbaycan'ın büyük petrol politikası başladı.

Bugün zaten bir gerçeklik haline gelen BTC, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa uzun yıllar halkımıza, ülkemize fayda sağlayacak, her vatandaşın refahını iyileştirmeye hizmet edecektir. Çünkü Azərbaycan petrolü halkımıza aittir, Azərbaycan halkı onun idarecisidir ve sahibidir. Bugün devlet petrol şirketi'nde uygulanan önlemler, programlar ve projeler bu yüksek amaca hizmet etmektedir.

Böylece, Azərbaycan petrolünün dünya pazarına ihraç edilmesi için Kuzey yolu boyunca petrolün ilk nakliyesi başlatıldı. Bu önemli olay, ülke lideri Haydar Aliyev'in

⁷³ Nasirov E. , **Azərbaycan Petrolü Ve Uluslararası Sözleşmeleri**, Bakü Cumhuriyyət Hatıra Kitabı Matbaası 2014, s 113.

⁷⁴ Elibrary., **“Azərbaycanın Tərəqqisinə Xidmət Edən Neft Kəməri ”** 25 Ekim 2008, (Çevrimiçi) https://www.elibrary.az/docs/QAZET/qzt2008_1230q.htm , 25 Ekim 2008.

önderliğinde birçok yabancı ülkenin etkili petrol şirketleriyle imzalanan sözleşmelerin ve devlet başkanı tarafından Azerbaycan petrolünü dünya pazarına tanıtmak için yapılan çalışmaların mantıksal sonucu oldu. Boru Hattı Dubendi-Beyazşor-Siyazan-Shirvanovka hatları boyunca gün boyunca 2, 5 bin ton ham petrol taşınması gerekiyordu.

Azerbaycan uluslararası işletme şirketi de işin zamanında yürütülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Devreye alınan kavşak, modern standartlara uygun olarak ABD'de üretilen cihazlar, ekipmanlarla donatılmıştır. Dubendi-Beyazşor-Siyazan-Shirvanovka hattı restore edildi. Kavşak noktalarına, ADPŞ, Abashin ve Transneft temsilcileri tarafından kontrol edilmeye başlandı. Toplam 1400 kilometre uzunluğundaki Bakü-Novorossiysk gaz boru hattının devreye alınması Cumhuriyet ekonomisinde önemli bir rol oynamıştır.

SOCAR tarafından üretilen ham petrol, Bakü-Novorossiysk ve Rusya üzerinden ihracat boru hattıyla taşınıyor ve Transneft Company sisteminde Rus ihracatçılardan gelen petrole karıştırılarak Novorossiysk limanından ham petrol markası altında satılmaktadır.

SOCAR'ın Bakü-Novorossiysk petrol boru hattıyla ham petrol ihracatına başlamasından bu yana, 1997'den beri milyonlarca ton ham petrol boru hattıyla sevk edildi.

Diğer petrol boru hatları gibi Bakü-Novorossiysk boru hattı da halkımıza hizmet ediyor ve Azerbaycan ekonomisini güçlendiriyor. Azerbaycan'ın ekonomisini geliştirmek ve potansiyelini daha da güçlendirmek için yapılan çalışmalar şimdiden meyvesini veriyor. Azerbaycan bölgede güçlü bir devlet haline geliyor. İnsanların yaşamlarını iyileştirmek için amaca yönelik çalışmalar yapılıyor. Bu, büyük lider Haydar Aliyev'in kurduğu yeni bir petrol stratejisinin sonucudur.

1.4.2. Batı Boru Hattı (Bakü-Tiflis-Supsa)

Batı İhracat Boru Hattı (BİBH), "Yüzyılın Sözleşmesi" kapsamında inşa edilen muhteşem altyapılar arasında yeri ve önemine göre ilk sıralara sahiptir. Şu anda dünyanın en büyük terminallerinden biri olan ve bölgenin petrol ve gaz ihracat merkezi olan Sangaçal terminalinin ilk "sakinlerinden" biri BİBH'tır. Şimdi Bakü'nün 45 kilometre güneyinde bulunan bu yerde yalnız bir değil birkaç petrol ve doğalgaz boru hattı buradan dünyaya açılıyor.

Kısaca Bakü-Supsa petrol boru hattı olarak adlandırılan proje Hazar'ın Azerbaycan sektöründeki "Azeri-Çırag-Güneşli" yataklarından elde edilen petrolün bir kısmını dünya

pazarına taşıyan bir boru hattıdır. Bakü-Supsa gaz boru hattının devreye alınması, "Yüzyılın Sözleşmesi"nin imzalanmasından sonra karşılaştığı ana görevlerden biriydi. Çünkü ilk petrol projesinin bir parçası olarak, "Çırag" sahasından çıkarılan petrol ihracatı üzerine düştü. "Chirag" platformundan ilk petrol Kasım 1997'de elde edildi. Ve 17 Nisan 1999'da Batı ihracat boru hattı kullanıma sunuldu.⁷⁵

Batı rotasında, eski boruları toplam 397 km uzunluğa yükseltmek ve yenilerini döşemek gerekiyordu, bu yüzden 1997'de restorasyon çalışmaları başladı. Teyit edilen yatırım miktarı 315 milyon dolar, taşıma kapasitesi ise 5.1 milyon ton oldu. Azerbaycan uluslararası işletme şirketi, SOCAR onaylaması için 580 milyon dolarlık yatırım tutarı sundu ve bu da önceki tutarın çok üzerindeydi. Bu miktar hala tartışma konusu. SOCAR, Batı boru hattının inşasında bütçeyi aşmanın sorumluluğunun AUIŞe ve arabuluculuk müteahhitlerine ait olduğuna ve bu tür bir fon israfının geri ödenen kayıplara atfedilemeyeceğine inanıyor. Petrol boru hattının kapasitesini yılda 10 milyon tona (200 000 varil / gün) kadar artırma olasılığı vardır, bu da 115 milyon dolarlık sermaye yatırımı gerektirir. Petrol boru hattı sangachal petrol terminali ile başlanıyor ve son nokta 1998 yılında Supsa'da inşa edilen terminall sonlanıyor. Terminal kapasitesi-400 000 tondur (1 138 000 varil)⁷⁶

Operasyonların başlangıcı 1998'in IV çeyreği için planlanmıştı. Petrol boru hattını başlatmak için önceden çok fazla çalışma yapıldı. Azerbaycan - Gürcistan hükümetler arası anlaşmaların, AUIŞ, ADPŞ ve diğer paydaşların çok taraflı anlaşmalarının imzalanması sonucunda Batı yolunun inşası ve yeniden kurulumu başladı.

Ocak 1999 yılına kadar Batı rotasında deneme modunda, 1, 8 milyon ton (13 milyon varil) petrol pompalandı. 8 Mart 1996'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev ve Gürcistan Devlet Başkanı E. Shevardnadze, Tiflis'te Bakü-Supsa petrol boru hattının inşası konusunda anlaştılar. AUIŞ, ADPŞ ve Gürcistan Hükümeti arasında yapılan 3. parti anlaşmalarda Azerbaycan, Bakü-Supsa petrol boru hattı üzerinden Azeri, Çırag ve Güneşli yataklarından birincil Azerbaycan petrolünün taşınmasını öngördü.⁷⁷

Bakü-Supsa petrol boru hattında, Azerbaycan birincil petrolü 17 Nisan 1999'da ihraç edilmeye başlandı. Bu rotanın en büyük avantajı, Azerbaycan petrolünün saf haliyle "Azeri light" markası altında dünya pazarına getirilmesidir. Bununla birlikte, boru hattının bir başka

⁷⁵ Hacızade. E. , **Azerbaycanın Doğalgaz Potansiyeli «Gerçekler Ve Sanal Çizgiler»**. Bakü "Elm" 2001, s 42.

⁷⁶ A.e., s 58.

⁷⁷ Abdullayev Z. , **Azerbaycanın Petrol Ve Gaz Stratejisi**, Azpoligraf Yayınevi Bakü 2006, s 201.

avantajı, Supsa'daki petrolün Novorossiysk'e göre daha ucuza taşınmasıdır. Boru hattının yıllık kapasitesi 5. 1 milyon tondur.

1.4.3. Haydar Aliyev Adına Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol şirketi ve dünyaca ünlü petrol şirketleri arasında 1994 yılında "Yüzyılın Sözleşmesi" imzalanmasıyla kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti petrol stratejisi başarıyla gelişmiş ve şu anda niteliksel olarak yeni bir aşamaya girmiştir.

Ülkenin hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasını sağlayan mevcut rotalardan bahsetmişken, doğal olarak öncelikle Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattından (BTC) bahsedilmelidir. Yüzyılın Sözleşmesi gibi dev bir sözleşmenin imzalanması, bağımsızlık yıllarının enerji tarihinin ilk ana sayfasını oluşturuyorsa, Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın inşası bu hikayenin ana gücü olarak kabul edilir. Çünkü "Yüzyılın Sözleşmesi" imzalandıktan sonra gündemde olan ana konu, Hazar'ın Azerbaycan sektöründeki mevduatlardan elde edilen petrolün dünya pazarlarına hangi ihracat boru hattına taşınacağıydı. O dönemde Haydar Aliyev'in öngörüsü ve ilkelliği sonucunda bu sorun Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarına uygun olarak çözüldü. Stratejik ve politik açıdan en uygun seçenek, ana mimar ve fikri olan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı idi. Ancak, Bakü-Tiflis-Ceyhan fikri ortaya çıktıktan sonra, bazı devletler, örgütler hemen ona karşı büyük bir kampanya başlattı, hatta onu gerçekleştirilemeyen bir efsane olarak görenler bile vardı. Fakat Azerbaycan tüm dünyaya efsaneyi gerçeğe dönüştürebileceğini kanıtladı. Şu anda BTC'nin esas olarak "Azeri-Çırag-güneşli" (ACG) projesi kapsamında üretilen petrolün çoğunu ve "Şahdeniz" yatağından kondensattaşadığını unutmayın. Buna ek olarak, belirli hacimlerde boru hattına Türkmen ve Kazak petrolü de pompalanıyor.

Teknik özellikler şunlardır: Hattın toplam uzunluğu 1768 kilometredir. Bunlardan 443 km Azerbaycan'da, 249 km Gürcistan'da, 1076 km Türkiye'de yerleşiyor. Kayışın çapı 42 inçtir, bu boyut Gürcistan'da ve Türk bölümünün başında 46 inç'e kadar çıkıyor. Türkiye'de kayışın büyük kısmının çapı 42 inç, Ceyhan'ın yakınında ise 36 inç'e kadar daralıyor. Boruların duvar kalınlığı 8.74 mm'den 23.80 mm'ye kadardır.⁷⁸

⁷⁸ Samedzade A. g. e. , s 141.

Boru hattının 8 pompa istasyonu vardır: ikisi Azerbaycan'da, ikisi Gürcistan'da, dördü Türkiye'de. Boru hattının günlük taşıma kapasitesi 1 milyon varildir. Ham petrol, boru hattının bir ucundan diğerine 10 güne ulaşıyor. Bunun yanı sıra Sangaçal (Azerbaycan) ve Ceyhan (Türkiye) ' de dev terminaller inşa edildi.

Boru hattının inşaatı nisan 2003'te, petrol dolumu ise 18 Mayıs 2005'te başladı. Petrol boru hattının Gürcistan bölümünde, petrol 10 Ağustos 2005, Türk kesiminde-18 Kasım 2005, Ceyhan terminalinde ise 28 Mayıs 2006'ta ulaştı. İnşaat ile bağlantılı olarak, projenin gerçekleşmesinin tam ortasında bir günde dünya etrafında 10 tura eşdeğer 206 milyon kilometre yol kat etmeğe beraberdır. Boru hattının başından sonuna kadar 220 bin boru bölümü kaynak yapılmış ve 2 milyon boru çıkarma işlemi gerçekleştirilmiştir. Kemer, 1. 500'den fazla nehir ve Koridor boyunca 13 sismik tabaka çizgisi ile kesişiyor. Kemerin geçtiği en yüksek alan, Türkiye topraklarında deniz seviyesinden 2800 metre yükseklikte yer almaktadır.⁷⁹

Boru hattı tüm yol boyunca toprağa gömüldü, 500 yerleşim bölgesinden geçti ve inşaat sırasında hiçbir ev başka bir yere taşınmadı.

Ana müteahhitler Azerbaycan'da CCIC, Gürcistan'da Spı ve Petrofak, Türkiyede BOTAŞ şirketleridir. BTC boru hattı yılda 50 milyon ton Azerbaycan petrolünü taşımak için tasarlanmıştır. Şu anda, boru hatları günde 400 binden fazla varil petrol taşıyor. 2008 yılında bu rakam 1 milyon varile ulaşmıştır.⁸⁰

2021'in ilk çeyreğinde, BTC işletme maliyetlerine 41 milyon dolardan fazla ve sermaye harcamalarına 6 milyon dolardan fazla harcandı.

Toplamda yaklaşık 482 milyon ton (3,62 milyar varil) ham petrol, 1.768 km'lik BTC boru hattı ile Haziran 2006'da işletmeye alınmasından 2021 yılının ilk çeyreğinin sonuna kadar taşınmış ve Ceyhan'da 4.729 tankerle dünya pazarlarına sevk edilmiştir.

Çeyrek boyunca, BTC aracılığıyla ihraç edilen 6,7 milyon tondan (yaklaşık 51 milyon varil) fazla ham petrol ve kondensat yüklendi ve Ceyhan terminalindeki 70 tankere sevk edildi.

⁷⁹ АХИНОВ Г. А. , ЖИЛЬЦОВ Е. Н. – Экономика общественного сектора: учебное пособие (Каму sektörünün ekonomisi), М. : Инфра-М, 2008, s 53.

⁸⁰ BOTAŞ: “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi”,(Çevrimiçi) <http://www.botas.gov.tr/raporlar/2016.pdf>, 23 Mart 2016.

Şu anda, BTC boru hattı Azerbaycan'dan ağırlıklı olarak ACG petrolü ve Şah Deniz kondensatı taşıyor. Ayrıca, Türkmenistan, Rusya ve Kazakistan'dan gelen petrol de dahil olmak üzere diğer hacimlerde ham petrol ve kondensat BTC aracılığıyla taşınmaktadır.

Ticari göstergeler şunlardan oluşuyor:BTC'nin inşası 4 milyar ABD dolarına mal oldu. Bu sadece inşaat işlerinin maliyeti, boru hattının doldurulmasını, finansal maliyetleri ve banka faizlerinin ödenmesini içermiyordu. Toplam finansal kredi tutarı 2. 6 milyar dolardır. Finansal krediler sağlayan kurumlar bunlardır: ⁸¹

- Uluslararası finans kurumu ve AYİB (Avrupa Yeniden Yapılaşma ve Kalkınma Bankası);
- Altı ülkeden (İngiltere, ABD, Almanya, Japonya, Fransa, İtalya) ihracat kredi kuruluşları ve siyasi risk üzerine Sigorta Acenteleri;
- ABN Amro, Citigroup, Mizuho ve Societe Generale tarafından yönetilen 15 ticari banka;
- BP, Statoil, Total ve ConocoPhillips de genel sponsor olarak kredi sağladı.

İnşaat ortasında, yaklaşık 22 bin kişi işe alındı, bunların yüzde 70-80'i yerlilerden oluşuyordu. Boru hattının devreye alınmasından sonra yaklaşık 850 daimi personel istihdam edilecektir.

Boru hattı güzergahı üç ülke hükümetlerinin kararlarınca uyumlu olmalı Çevresel ve Sosyo-Ekonomik Etkinin Değerlendirilmesi belgelerinde tanımlanan 11 binden sayfadan fazla koşullara uyulmalıdır (Türkiye'de ÇED). Çevreye ve kültürel mirasa duyarlı alanları hiç bir zarar vermemk için rota üzerinde 100 değişiklik yapıldı.

Aşağıda belirtilen hassas bölgelerle kavşaklarda özel ve ek önlemler alınmıştır:

Borjomi Milli Parkı'nın yardımcı bölgesi (Gürcistan) Erzurum Ovası (Türkiye) Posof (Türkiye) Ctsıa-Tabatskuri Doğa Koruma Alanı (Gürcistan) Gobustan kültür Koruma Alanı (Azerbaycan).

⁸¹ Britsh Petroleum Full Report “Statistical Review Of World Energy”, 2021 March,(Çevrimiçi)

<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf> Mart 2021.

Deniz kaplumbağaları, siyah Tetra kuşları, dağ ayıları, kobayları korumak için projeler de dahil olmak üzere çevre yatırım programına 9 milyon dolar harcandı.

BTC-nin hissedarları olan firmalar şunlardır: BP (%30, 1); AzBTC (%25); Şevron (%8, 90); Statoil (%8, 71); TPAO (%6, 53) ; ENİ (%5); Total (5%), İtoçu (%3, 40); İNPEKS (%2, 50), KonocoPhillips (%2, 50) və Amerada Hess (%2, 36) şirketleridir. ⁸²

18 Kasım 1999'da İstanbul'da Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan Cumhurbaşkanları tarafından Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattı üzerinden ham petrolün taşınmasına ilişkin anlaşma imzalandı. Ağustos 2002'de Londra'da boru hattının inşasını ve daha fazla çalışmasını sağlamak için BTC Co şirketi kuruldu. ⁸³

18 Eylül 2002'de Bakü'de Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanları, ABD Enerji Bakanının katılımıyla Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattının temeli atıldı. 25 Mayıs 2005'te Azerbaycan topraklarından geçen boru hattının devreye alınması töreni gerçekleşti ve ilk petrol Sangachal terminalinden boru hattı üzerinden pompalandı.

Ekim 2005'te, boru hattının Gürcistan kısmı devreye alındı. 28 Mayıs 2006'da Azerbaycan petrolü Ceyhan limanına ulaştı. ⁸⁴

4 Haziran 2006'da Hazar petrolüne sahip ilk tanker Ceyhan Limanı'ndan Avrupa'ya gönderildi. 13 Temmuz 2006'da Ceyhan'da büyük açılış töreni düzenlendi. Bugüne kadar Ceyhan Limanı'ndan dünya pazarlarına 4, 8 milyon varil petrol ile 7 tanker sevk edildi.

Bakü - Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattına göre yılda en az 50 milyon ton petrol taşınması planlanmaktadır. Böylece, anlaşmanın 40 yılı boyunca, Gürcistan'ın petrol geçişinden elde ettiği kar en az 2, 1 milyar ABD doları olacak ve ülkenin bütçesine her yıl 52. 5 milyon ABD doları girmiş olacak ve bu da Gürcistan'ın mevcut bütçesinin %10'unu kapsayacaktır. ⁸⁵

Zamanla, geniş mekansal anlamda kullanılan küresel bir proje olan Bakü-Tiflis-Ceyhan hakkındaki söz doğrulandı. Bölgesel statüden çıkmış ve uluslararası öneme sahip bir proje

⁸² British Petroleum Full Report “Statistical Review Of World Energy”, 2021 March,(Çevrimiçi) <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf> Mart 2021.

⁸³ Nasirov E. , **Azerbaycan Petrol Ve Uluslararası Anlaşmalar**. Bakü “Cumhuriyyət Hatıra Matbaası” s120.

⁸⁴ A. e., s 123.

⁸⁵ Hacızade, A. g. e, s132

olarak dünya toplumunun devletlerinin ilgisini çeken BTC'nin devreye alınmasıyla Azerbaycan'ın bütçesi (24, 7 milyar dolar) güçlendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN PETROL SEKTÖRÜ STRATEJİSİ

2.1. AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN OLUŞUMUNDA PETROL FAKTÖRÜNÜN ROLÜ

"Yüzyılın Sözleşmesi" imzalandıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyetinin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, üretilen petrolün dünya pazarlarına çekilmesi meselesiydi. Ulusal çıkarları ön plana çıkaran ülke lideri Haydar Aliyev, Azerbaycan petrolünü dış pazarlara tanıtmak için multidisipliner petrol boru hatlarının döşenmesini tercih etti. Bu tercih aslında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sadece Kafkasya bölgesinde değil, Avrupa'da da stratejik çıkarlarının uzun vadeli teminatı olmuştur. Bu nedenle Azerbaycan Cumhuriyeti hükümeti Rusya Federasyonu ve Gürcistan devletiyle görüştü.

"Azeri", "Çırag" ve "Güneşli" alanlarından birincil petrolün "Kuzey" ve "Batı" petrol boru hatları üzerinden Karadeniz limanlarına taşınması için sözleşmeler yapıldı. Bakü-Novorossiysk "Kuzey" doğalgaz boru hattının Azerbaycan kısmı 1996 yılı sonuna kadar hazırlandı ve 25 Ekim 1997'de hizmete girdi. Bakü-Supsa petrol boru hattının "Batı" güzergahı boyunca inşaatı 1998 yılı sonunda tamamlandı. 17 nisan 1999'da bu kemer ve Supsa terminali devreye alındı.⁸⁶

2.1.1. Haydar Aliyev'in Modern Dönemdeki Petrol Stratejisi

Azerbaycan uluslararası işletme şirketi tarafından 1996 yılında denizde açılan ilk petrol kuyusu güçlü bir çeşme verdi ve büyük mevduat rezervleri bir kez daha teyit edildi. 12 Kasım 1997'de Azerbaycan tarihinde önemli bir olay meydana geldi. "Yüzyılın Sözleşmesi" altında birincil petrol üretimi başladı. Bu vesileyle düzenlenen törende konuşan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan halkını ve tüm Azerbaycan vatandaşlarını bu tarihi ve önemli olayla kutladı: "Eylül 1994'te ilk büyük petrol sözleşmesini imzalayarak Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve bağımsız bir devletin doğal kaynaklarını sahibi olarak kullanma kararlarını nasıl verdiğini dünyaya gösterdik. Üç yıl sonra Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olduğunu bir kez daha teyit ediyoruz. Azerbaycan'ın devlet bağımsızlığı geri döndürülemez, sonsuzdur ve bu bağımsızlığın güzel meyvelerini görmekteyiz. Bugün

⁸⁶ Turan News Agency, *Osnovnie Makroekonimicheskie Pokazateli Azerbaydjana*, Bakü, 2000, Azerbaycan Yayınevi, s 36.

yaptığımız şey, 21. yüzyıl, gelecek nesiller için bir çalışmadır diyerek Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev bildirmiştir.

1994-2009 yılları arasında, ADPŞ, 15 yabancı ülkenin 34 petrol şirketi arasında her yıl deniz ve kara petrol sahalarını kapsayan 22 sözleşme imzaladı. Bunlardan gelen gelirin toplam değeri 65 milyar dolara ulaşmaktadır. Bugün Azerbaycan'ın petrol ve gaz sektörüne 37 milyar dolardan fazla yatırım yapıldı (Ocak 2010 verileri), bunlardan 22 milyar dolar Azeri-Çırag-Güneşli projesinden gelmektedir.

Bugün Azerbaycanın gaz endüstrisi de büyük imkanlara sahiptir. Bunun nedeni 1trilyon m³ gaz ve 150 milyon tondan çok kondensat rezervleri olan muhteşem “Şahdeniz” gaz-kondensat sahasının açılması olmuştur. ”Şahdeniz” sahasının işlenmesinin “Seviye-1” projesi 178 milyar m³ gaz ve 34 milyon ton kondensat çıkarılması amaçlanmaktadır. Bir yılda çıkarılması düşünülen gazın hacmi ise 8,8 milyar m³ olacaktır. Bu hacimde gazın 1,4 milyar m³ Azerbaycana, 0, 8 milyar m³ Gürcistan ve 6, 6 milyar m³ Türkiye'ye satılacaktır. Gaz 2007 yılının haziran ayından Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı ile Gürcistana ve Türkiye'ye gidiyor. Azerbaycan gazının Yunanistana ve gelecekte diğer Avrupa ülkelerine ulaşımı artık mümkün hale gelmiştir. Gelecek yıllarda gerçekleştirilecek ikinci aşamada üretim 20 milyar m³ çıkarılacaktır ki bu da Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğine büyük katkı sağlayacaktır.⁸⁷

"Yüzyılın Sözleşmesi" ile ilgili temel çalışmaların ilk aşamasını başlatmak için, Hazar Denizi'nden Akdeniz'e yılda 50-60 milyon ton petrol taşıyacak olan 1760 km uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Ceyhan büyük çaplı boru hattının inşası için bir anlaşma yapılması önemliydi. Mayıs 1998'de Sözleşmenin hazırlanması için bir çalışma grubu kuruldu. Aynı yılın 29 Ekim'de Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan ve ABD Enerji Bakanı ve Cumhurbaşkanı tarafından duyurulan açıklama, bu boru hattındaki müzakerelere ivme kazandırdı.⁸⁸

18 Kasım 1999'da İstanbul'da Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarına Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattı üzerinden ham petrolün taşınmasına ilişkin anlaşma imzalandı. Aynı zamanda Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan,

⁸⁷ Southern Gaz Corridor “Şahdeniz Layihəsi SD “Aralık 2020(Çevrimiçi)

https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/who-we-are/operations/projects/shaheniz1.html , Aralık 2020.

⁸⁸ Hasanov E. , **Modern Uluslararası İlişkiler Ve Azerbaycan Yurtdışı Politikası**, Elm Yayınevi Bakü 2006, s 185.

Kazakistan ve ABD başkanları tarafından imzalanan "İstanbul Deklarasyonu", projeye yüksek düzeyde destek sağladığının kanıtıydı.

Bu anlaşmanın hazırlanmasının da ciddi engeller oluşturduğunu hatırlatalım. Bazı şirketler, dış etkilerin bir sonucu olarak böyle bir kemerin gerekliliği konusunda kötümserdi. Yatırımlar hakkında da farklı görüşler vardı. Ancak, tüm engellere ve zorluklara rağmen, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından gerçekleştirilen hedefe yönelik petrol stratejisi başarılı oldu. İstanbul'da imza töreninden sonra konuşan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, "Yüzyılın Sözleşmesi"nin imzalanmasından Bakü-Tiflis-Ceyhan stratejik petrol boru hattı anlaşmalarının imzalanmasına kadar beş yıl içinde yapılan çalışmalardan gurur duyduğunu söyledi. Konuşmasında, anlaşmaya katılan ülkelerin başkanlarına, özellikle de ABD Başkanı Bill Clinton'a siyasi destek için teşekkür etti.

2002 yılının 1 ağustos tarihinde bu boru hattının inşası ve yönetilmesi için toplantı kurulmasına karar verildi. Bu vesileyle Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmad Necat Sezar, Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze, Enerji Bakanı ABS Spen Ser Abraham, Bakü'deki etkinliklere katılmak üzere geldi. 3 milyar dolara kadar değeri olan bu boru hattına yüzdelerle Azerbaycan Devlet Petrol şirketi (%25), Birleşik Krallık BP (%30. 1), ABD nin "Yunokal" şirketi (%8. 9), Conoco-Filips (%2. 5), Türkiye'nin "Türkiye Petrolleri AO"(%6.53), Japonya'nın "İtoçu"şirketi (%3. 4), ve "İn peks" (%2. 5), Suudi Arabistan'ın "Delta Hess" şirketi (%2. 36), İtalyan'ın "ENİ" şirketi (%5) ve Fransa'nın "TOTAL" şirketi "FINA ELF" (%5) değere sahiptir.⁸⁹

2.1.2. Küreselleşme Döneminde Azerbaycan Petrol Gelirlerinin Verimli Kullanılımasının Ulusal Kalkınma Stratejisine Etkisi

Petrol gelirlerinin kullanımının önemli yönlerinin belirlenmesi ve dolayısıyla geliştirilmiş bir dağıtım prosedürünün oluşturulması Azerbaycan için çok önemli sorunlardan biridir. Ekonomik stratejisinde yapılması önemli olan işlerden biri, petrol gelirinin ekonominin diğer önemli alanlarına yönlendirilmesi, petrol dışı alanda başka üretim kuruluşlarının oluşturulması yoluyla yeni istihdam yaratılması, yani insanların sosyal korunması planlarının daha da genişletilmesi olarak görülmektedir.

⁸⁹ International Energy Agency, Securesustainable Together., **Key World Enrgy Statistic 2019**, Eylül 2019, (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/countries/azerbaijan>

Petrol üretimi Azerbaycan için son çare değil, ekonominin gelişmesi için bir yardımcıdır. Yapılan sözleşmelerin, içzalan belgelerin önemli maksadı ülkedeki girişimciliğin ilerlemesini güncelleyerek işgücü ve doğal kaynakları kullanarak yoksulluk seviyesini en aza indirerek yeni istihdam yaratmayı başarmaktır. Bölgelerin ekonomik ilerlemesindeki zayıf hareketliliğin ortadan kaldırılması için verilen bu kararnamede, iş yöneticilerinin faaliyetlerine karşı koyabilecek faktörlerin ortadan kaldırılması, ilgili yürütme organı yapılarının önünde elde edilmesi gereken en önemli görevlerden biridir. Cumhuriyette kısa sürede 75 binden fazla yeni iş yerlerinin yaratılmasına ilişkin kararnameler ve emirler yürütülen deneysel çalışmaların başarılı sonuçları önemli faktörlerden biridir. Genel olarak, son yıllarda işsiz insanların sayısı %44, yoksulluk oranının ise 7 kat azaltılmasını başardık. Bu, ekonomik dönüşüm, kaynaklarının işlenmesi için petrolden fayda sağlama konularından kaynaklanmaktadır.⁹⁰

Petrol üretiminde Azerbaycan ekonomisinin çeşitli sektörlerine yatırım yapmak, küresel ilerleme eğilimleri ve piyasanın korunması kavramıyla bağlantılıdır. Azerbaycan ekonomisinde tüketici sektöründe petrol gelirleri kullanılıyorsa, gelecek vaat eden gelirler düşebilir. Bu nedenle, petrol gelirlerinin elverişliliği, umut verici karlar elde etmedeki rolü ile belirlenir. Ana gelir dağılımının karakteristik özelliklerini, dış ve iç yatırımların değişim yönünü belirler.

Petrol ürünlerinin sömürü eğilimleri onun kazançlarında önemli artışa yol açar. Başka bir deyişle, sömürülen pazarlama yapısı, ticari verimlilik yönünden farklı-farklı gelirlere yol açar. Enerji kaynaklarının elde edilmesi ve ihtiyaçlarının artması petrol ürünlerinin enerji üretimi için atanması artar. Bu aynı zamanda, faaliyetlerinde en fazla gelir elde eden endüstrilerin seçim biçimlerini tanımlamak için koşullar yaratır. Cumhuriyetimizde enerji elde etmek için akaryakıt kullanımı, enerji ihtiyaçlarını karşılamak için diğer devletlerden gaz satın almaktan daha pahalıdır. Bu nedenle, girişimciliğin gelişimi, petrol ve rafineri ürünlerinin işletilmesi, inisiyatifinin yanı sıra ekonomik operasyonların olumlu organizasyonu pazarın tanımı ile temel olarak bağlantılıdır.⁹¹

Petrol gelirleri, diğer sektörlerin gelirleri gibi, devlet gelirlerinin temelini oluşturur, kurulumları ve işletilmesi için dağıtım ilkelerini seçmeyi, devlet ihtiyaçlarını karşılamayı,

⁹⁰ E.M.Hacızadə., “Neftqazçıxarma Kompleksinin İqtisadi İnkişaf Modeli” Bakü Elm Yayınevi 2002, (Çevrimiçi) http://anl.az/el/h/he_nkiim.pdf , Ağustos 2002.

⁹¹ Kazımlı H. , **Halkın Büyük Kurtarıcısı**, Halk Gazetesi Yayınları Bakü 2001, s 68.

ülkenin sürekli ekonomik ilerlemesini sağlamayı ve kendi ekonomik fırsatlarını ve endüstri ihtiyaçlarını karşılamayı taahhüt eder. Bu nedenle, petrol gelirin ve sömürüsünün temeli ticari kar değil, onu geliştirmek ve işletmek için ülke çapında stratejik bir niyettir, bu da onu işletmek için sosyal ve mevcut ihtiyaçlar ile üstün ihtiyaçlar arasındaki en uygun karşılaştırmaları dengeler. Ayrıca, bir ülkenin ekonomisinin sanayi yapısının GSYİH'nın şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı ve bir sanayi ürünü ve imalat endüstrisi olan petrol endüstrisinin bir ülkenin mali kapasitesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı da belirtilmelidir.⁹² Petrol gelirleri, ülkenin bütçesinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır ve vergi, sosyal ödemeler ve Ücretler ağı aracılığıyla dağıtım ve yeniden dağıtım ağına katılmaktadır. Petrol sektörü vergi gelirleri, genel olarak katma değer vergisi, gelir vergisi ve emlak vergisi ödeyerek toplam devlet bütçesi gelirlerinin temel payını oluşturmaktadır. Petrol gelirlerinin bir kısmı, çalışanların iş gücü için ücret alanındaki öznelerini değiştirerek ödenir. Yabancı şirketlerde yerel halkın işgücünü kullanarak ücretlerin ödenmesi, bu gelirlerin nüfusun yardımıyla ülkenin mali bütçesine dahil edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle, Cumhuriyet ölçeğinde petrol gelirleri, devlet mülkiyetindeki fırsatlara ve yabancı ülkelerin bir kısmının devreye sokulmasına bağlı olarak belirlenir. Ülkenin satın alma gücü, tam olarak cumhuriyette harcanan karın bir kısmı tarafından belirlenmektedir.

Petrol karının sosyal önemi, bu sektördeki işçilerin yaşam koşulları ve kişi başına düşen petrol gelirlerinin oranı ile ölçülür. Bu gösterge doğal olarak diğer alanların ilerlemesini engellemez, beslenme ve tüketim ihtiyaçlarını karşılar. Bu nedenle, birikim ve tüketimin sömürülmesinden kaynaklanan kontrast için en uygun oran incelenmelidir. Etkili yatırım eğilimlerini değerlendirmek çok önemli konulardan biridir. Tüketici talebi koşullarında kar sömürüsü, sosyal içerik projelerine yatırım yaparak daha karlı ve uygun fiyatlı olarak kabul edilir. Bir başka önemli alan, düşük gelirli ve yoksul nüfusun asgari geçim hacmindeki tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak için para harcama mekanizmaları olabilir.⁹³

Petrol karı, petrol çıkarmadan ve satışından elde edilen karların yanı sıra petrol üretiminde yer alan kuruluşların ve sektörlerin ödemeleri veya doğrudan katılımları yoluyla oluşur. Petrol sektörünün ülkemizdeki baskın rolü ile hacmine ve ekonomik ilişkilerine bağlı olarak söyleyebiliriz ki bu sektör ülkemizde önemli bir yere sahiptir. Ülke ekonomisinin

⁹² Musayeva C. , **Petrol Gelirlerinin Etkili Kullanılmasının Modellenmesi**, BDU Bakü 2001, s 25.

⁹³ Hüseyinov T. , **Sanayi Ekonomisi**. Derslik Yayınları 2000, S 121.

makroekonomik toparlanma aralıkları, yönlü ilerleme dinamikleri ve sosyal koruma planları petrol gelirleri ile karşılanmaktadır.⁹⁴

Azerbaycan'ın reform prosedürü, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve Ekonomik Kalkınma Programı, bölgelerin sosyo-ekonomik ilerleme devlet programı, petrol fırsatlarının sömürülmesinin ortak ve öncelikli alanlarını belirlemektedir. GSYİH'nın sanayi yapısının değişkenliği, sektörlerin üretim kapasitesindeki artış, söz konusu endüstrilerdeki gerçek sermaye yatırımlarındaki artış ve kazanılan maddi kaynaklardaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Makroekonomik sürdürülebilirlik, ülkedeki finansal gelirlerin ve petrol fonu ilişkilerinin oluşturulmasını, bütçe harcamalarının petrol gelirlerinin dağılımı ile yeniden dağıtılmasını ve ya teknolojik yapıya ve endüstri sınıflandırmasına uygun olarak uygun dağıtım prosedürlerinin uygulanmasını içerir. Fonların seçimi, değişim yönleri ve yönetim politikaları, yasal ve ekonomik çerçeve dahilinde, tamamen küresel ilerleme politikası temelinden ortaya çıkar. Bir petrol fonunun finans yoluyla işletilmesi, henüz tamamlanmamış bir piyasa ekonomisi durumunda harcamaların aşırı artmasına ve finansal hesaplardaki düzenlemelerin ihlal edilmesine neden olabilir. Bu nedenle, bütçe, bütçe gelirlerinin şeklini onaylamak ve doğrulamak amacıyla, makul bir harcama yapısına dayalı olarak petrol fonundan bütçeye tahsis edilir. Tahsis edilen bütçe, petrol fonunun gelir ve harcamalarındaki öncelikleri, devlet bütçesinin gelirlerini özel bir çizgi ile dikkate alarak, harcama formlarının endüstri ve özel sınıflandırmasına göre dağıtılır. Bu formdaki dağıtım, bütçenin kendi alaka düzeyini, şeffaflığını ve gerçek alana olan yakınlığının önemli koşullarının varlığını etkiler. Bu nedenle, petrol gelirleri, devletin mali gelirlerini ve bütçe harcamalarını değiştirmede önemli bir rol oynamaktadır.⁹⁵

Cumhuriyetteki petrol fonunun gelir ve harcamalarının kontrolü, bütçe ve cumhurbaşkanı yanındaki organizasyon Konseyinin yönetimi yoluyla gerçekleştirilir. Ülkemizde, petrol üretiminin, GSYİH'nın büyük bir parçası olarak kullanımının avantajları, petrol endüstrisi tarafından yönetilen aşırı üretim ve ekonomik ilişkilerin faydaları ile açıklığa kavuşturulmuştur.⁹⁶

⁹⁴ Abdullayev Z. , **Petrol Endüstrisinin Ekonomisi Ve Yönetilmesi**. Bakü 2012, Şerq Qerb Yayınevi, s 201.

⁹⁵ Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Petrol Fonu - **Rapor Arşivi**, s 30, (Çevrimiçi) https://oilfund.az/report-and-statistics/get-download-file/7_2020_tam.pdf, Aralık 2020

⁹⁶ Azerbaycan Vergi Makalesi “Azərbaycanın Bütçə Gəlirlərinin Formalaşmasında Səmərəli Vergi Siyasəti” 12 Kasım 2019(Çevrimiçi) <https://www.taxes.gov.az/files/2/jurnal/AVJ2019N138.pdf> 12 Kasım 2019.

Petrol gelirlerinin artmasıyla, dünya ticaretini, turizmi ve devlet kiralama organizasyonlarını, ilerlemenin ana odak noktası olan ve ülke için elverişli olan ticaret ve hizmet sektörlerinin büyümesine dahil etmek mümkündür. Dünya ekonomisinin etkin gelişimi birçok faktörle ilişkilidir. Burada devletler arasındaki ticaret ilişkilerinin ilerlemesi ana faktörlerden biridir. Uluslararası ekonomik alanını tek bir organ olarak yükseltmek ve genişletmek için devletler arasında çeşitli alanlarda işbirliği kurulması gerekmektedir.

Son yıllarda petrol sektörünün ilerlemesiyle bağlantılı olarak Hollanda, Almanya, İsrail, ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Doğu Avrupa ülkeleri ana ticaret ortaklarımız arasına katıldı. Bu devletlerle ihracat sınırlarının genişletilmesi ve bu devletlerde üretilen ürünlerin cumhuriyetimize ithal edilmesi olasılığı ortaya çıkmıştır. Azerbaycan iş adamları, dünyanın çeşitli bölgelerinde onlarca ülke ile ticaret bağlarını genişletilmektedir.⁹⁷ Azerbaycan'ın topraklardaki etkin jeostratejik konumu, doğal kaynaklar, iklim ve gelişmekte olan doğal bileşimi yabancı kuruluşların dikkatini çekiyor ve onları ülkemize çekmektedir. Finansal kiralama, petrol karının bir sonucu olarak ekonomik bir operasyon biçimini teşvik eden bir hizmet sektörü düzenleyerek yükseltilemez. Buna ek olarak, girişimciliğe yardımcı olmak amacıyla, ilgili petrol bankaları, farklı bölgelerin ekonomik avantajından yararlanmak için hedefli kredi, yerel programlar ve iş etkinlikleri elde etmek için kullanılabilir. Bu hedefler arasında turizmin gelişimi, yeni ekipmanların satın alınması, tıbbi ve önleyici çalışmalar için kredilerin tahsisi de yer almaktadır.⁹⁸ (Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kabinesinin 2015 yılı faaliyet raporu. Bakü, 2015). Azerbaycan ekonomisinin önde gelen sektörlerinden birinin gaz sektörü olduğu belirtilmelidir. Düşük kaliteli ve temiz bir yakıt şekli olduğu için Azerbaycan'da termal enerji şebekesinin kurulmasında ana yeri gaz endüstrisi tutmaktadır. Cumhuriyetimiz çok büyük doğal gaz kuyuları bakımından zengindir. Bu kuyuların en büyüğü 1999 yılında denizde açılan Şahdeniz'dir. Onun kaynağı, yabancı uzmanlara göre, 1, 4 milyar ton petrole eşittir. Bir bütün olarak ele alırsak, ülkemizde doğal gaz yataklarının 1, 0-1, 1 trilyon m³'ye ulaştığı ortaya çıkar.

2.1.3. Petrol Stratejisinin Özü Ve Ülke Ekonomisindeki Rolü

Modern dünyadaki petrol, gerekli üretim, mali ve ekonomik kaynak, endüstriyel potansiyelin ana enerji bileşeni ile birlikte, politik, ekonomik stratejinin ve ulusal gücün

⁹⁷ Алиев И. Г. – Каспийская Нефть Азербайджана (Azerbaycanın Hazar Petrolü). М. : Известия, 2003, s 95.

⁹⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 2015 Yılında Faaliyeti Hakkında Rapor. Baku 2015, s 5.

oluşumunda önemli bir faktördür aynı zamanda dünya siyasetinde ülkenin ana stratejik askeri ve diplomatik güç olmasını sağlar. Petrol, modern toplumda çok değerli bir kaynaktır ve bu kaynak, kimyasal, gıda, inşaat, tarım ve diğerleri gibi tüm üretim dallarının ana bileşeni haline gelmiştir. Bu nedenle, Mendeleev ayrıca bu hammaddenin bileşimine özel dikkat gösterdi ve sadece bir yakıt ve enerji ürünü olarak değerlendirmemiştir. Petrol ve gaz büyük ekonomik öneme sahiptir. Petrol ürünleri ve doğal gazın bir şekilde kullanılmayacağı bir ekonomi alanı yoktur. Bu nedenle, petrol ürünleri, şu anda herhangi bir hammaddenin yerini alamadığı doğal bir kaynak olmaya devam ediyor ve yeni enerji kaynakları oluşturulduğu sürece de petrol ürünleri kullanılacaktır. Ayrıca, günlük yaşamdaki ve toplum ekonomisindeki kullanılan petrol ürünleri, kömür ve torfdur. OPECin hesaplamalarına göre petrol, küresel enerji dengesinin üçte birini oluşturmaktadır.⁹⁹

Tablo 2. 1: Dünyanın En Büyük Enerji Sağlayıcıları (OPEC Tahminleri)

Hacmi milyon barel/gün					Yıllardaki değişiklik				
	2008	2010	2020	2030	2008- 2030	2008	2010	2020	2030
Petrol	80. 9	80. 4	89. 9	97. 6	0. 9	35. 7	35. 0	32. 7	30. 2
Kömür	64. 8	66. 2	80. 1	92. 1	1. 6	28. 6	28. 8	29. 2	28. 5
Gaz	51. 4	52. 1	64. 5	79. 1	2. 0	22. 7	22. 7	23. 5	24. 5
Atom enerjisi	14. 4	14. 7	16. 9	20. 7	1. 7	6. 3	6. 4	6. 2	6. 4
Hidroenerji	5. 5	5. 8	7. 3	9. 0	2. 3	2. 4	2. 5	2. 7	2. 8
Bioloji yakıt	8. 6	9. 2	12. 9	17. 5	3. 3	3. 8	4. 0	4. 7	5. 4
Diğerleri	1. 3	1. 5	3. 2	6. 8	7. 8	0. 6	0. 7	1. 2	2. 1
Toplam	226. 8	229. 9	274. 8	322. 9	1. 6	100. 0	100. 0	100. 0	100. 0

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development Multi-Year Expert Meeting on Commodities and Development “OPEC - World Oil Outlook” 2020, s 48. (Çevrimiçi)
https://unctad.org/system/files/information-document/cimem2_2021_8_Feb_Hector_Hurtado.pdf

⁹⁹ Organization of the Petroleum Exporting Countries “OPEC – Annual Statistic Bulletin 2016” (Çevrimiçi)
https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2016.pdf, Aralık 2016

Dünyanın konvansiyonel yakıt rezervlerinin küresel dağılımında, petrol ve doğal gaz %27'lik bir orana sahiptir. Bu, ilgili kömür stoklarından 2 kat daha azdır. Ancak, yine de, üretim ve ekstraksiyonda farklı bir manzara mevcuttur. Burada, petrol ve gaz hacmi % 67-70'dir ve bu da taş-kömür üretiminin 2 katıdır. Dünya petrol ve gaz rezervleri ile ilgili veriler çeşitlidir.¹⁰⁰ Bu, stok oluşum faktörünün değişkenliği ve dinamikliği ile de açıklanmaktadır. Son yıllarda artan arama ve keşif çalışmaları, yenilikçi faaliyetler rezerv potansiyelinin büyümesi üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru rafine edilmiş verilerde, dünya petrolünün gerçek rezervleri 136 milyar ton ve keşfedilen 900 milyar tondur. Doğal gaz rezervleri 141 trilyon metreküp olarak tahmin edilmektedir. Büyük petrol üreticilerini ve ihracatçıları temsil eden OPEC ülkeleri, dünya petrol rezervlerinin %77'sine ve gaz rezervlerinin %41'ine sahiptir. Petrol ve gaz kaynaklarının taleplerinin kaç yıl karşılanacağına dair kararlar da çeşitlidir. Bunun en az 50 yıl süreceği ve en fazla 2-3 yüzyıl süreceği varsayılmaktadır.¹⁰¹ Dünyadaki petrol ve gaz üretimi her yıl artmaktadır. Bölgesel bölünmede Orta Doğu ülkeleri liderdir. Burada stok hacmi 90 milyar ton olarak tahmin edilmektedir. Orta Doğu ülkeleri de her yıl 900-950 milyon ton petrol üreterek üretime öncülük etmektedir. Amerika kıtasında, Avrupa ve Afrika'da büyük petrol rezervleri mevcuttur. Avustralya'da son yıllarda önemli miktarda yeni petrol ve gaz kaynağı da keşfedilmiştir. Dünyanın petrol rezervlerinin yoğunlaştığı en büyük ülke Suudi Arabistan'dır. Dünya petrol rezervlerinin 1/4'ü burada yoğunlaşmıştır. Petrol ve gaz rezervleri şu anda sadece kara sahalarında değil, aynı zamanda denizde de çıkarılmaktadır. Deniz rafında şimdi 2000'den fazla petrol ve gaz sahası açıldı. Geleneksel yakıt kullanmak için dünyanın ihtiyaçları her yıl artmaktadır.

Azerbaycan'ın petrol stratejisi, petrol ve gaz endüstrisinin gelişimi için amaçlanan hedeflerin ve stratejilerin uygulanmasını öngörmektedir. Petrol stratejisinin özü, ana petrol endüstrisine yönelik olarak uygulanan veya bir dizi proje, program ve faaliyeti karakterize eder. Stratejinin özü, endüstrinin mevcut potansiyelini (bilimsel ve teknolojik potansiyeli ve arz fırsatlarını dikkate alır) ve gelecekteki potansiyelini, likiditeyi, analizi, çevreyi incelemek, performans sınırlarını belirlemek, finansal fırsatları değerlendirmek için karakterize eden bir dizi fırsatı belirler. Her strateji belirli bir amaca hizmet eder ve endüstrinin üretim ve ekonomik

¹⁰⁰ Organization Of The Petroleum Exporting Countries “OPEC share of world crude oil reserves” (Çevrimiçi) https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm Aralık 2020

¹⁰¹ Organization of The Petroleum Exporting Countries “OPEC – Annual Statistic Bulletin 2016” (Çevrimiçi) https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2016.pdf, Aralık 2016

faaliyetlerinin amacı değişirse, stratejisi de değişmelidir. Bu da bir hedef belirlemek, belirli bir yönetim seviyesinde yönetim kararları vermek anlamına gelir. Bu, uygun stratejik görevlerin yeniden işlenerek geliştirilmesini gerektirir. Endüstrinin genel ve özel hedefleri birbirlerinden farklıdırlar. Ortak hedefler, önümüzdeki dönemlerde endüstrinin gelişme beklentilerini yansıtmaktadı. ¹⁰² Aşağıdaki göstergeleri kullanarak genel endüstri hedeflerini belirleyebilirsiniz:¹⁰³

- Sektörün optimal rakibini belirlemek için: satışların büyüme oranı; üretimin kâr marjı ve karlılık düzeyi, tek bir hissedenden elde edilen gelir, sermaye yapısı; hisse senedi fiyatı, temettü seviyesi, maaş fonu miktarı, ürün rekabet gücü;
- Endüstrinin istikrarını ve konumunu sağlamak için yeni ürün türlerinin araştırma ve geliştirme harcamalarının miktarı, üretim maliyetlerinin düşürülme yüzdesi, ürünlerin pazar kapasitesinin artırılması, yeni uygun pazarların bulunması, yeni pazarların tasarlanması, organizasyon dış ekonomik faaliyet ve etkinliği, yatırım hacmi, alanın işgücü kaynakları ile sağlanması, sosyal sorunların çözümüne yönelik fon miktarı vb.
- Yeni bir faaliyetin hazırlanması ve endüstrinin gelişim yönü: endüstrinin yapısal politikalarının geliştirilmesi, yeni ürün türlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi; stok hacminin belirlenmesi;
- Stratejinin geliştirilmesi ve uygulanmasının özü, endüstrinin üretim ve ekonomik faaliyetlerinin daha da geliştirilmesi ve bu yönde üretim ve ekonomik faaliyetlerinin yönü için en etkili seçeneği seçmektir.
- Endüstrinin istikrarını ve konumunu sağlamak için: yeni ürünlerin araştırma ve geliştirme harcamalarının miktarı, üretim maliyetlerindeki azalma yüzdesi, ürünlerin pazar kapasitesinin artırılması, yeni uygun pazarların bulunması, yeni pazarların tasarlanması, şubenin dış ekonomik faaliyeti ve etkinlik derecesi, yatırım hacmi; alanın işgücü kaynakları ile sağlanması, sosyal sorunların çözümüne yönelik fon miktarı vb.
- Yeni bir faaliyet türünün geliştirilmesi ve endüstrinin gelişiminin yönü: endüstrinin yapısal politikasının geliştirilmesi, yeni ürün türlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi; hisse hacminin belirlenmesi;

¹⁰² Hacızade E. , **Sosyalleşen Ekonomi**. Bakü “Elm Yayınevi” 2006, s 254.

¹⁰³ Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi “**Azərbaycanın Sənayesi**” Aralık 2019 , (Çevrimiçi)
https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/industry_2021.zip , Aralık 2019.

Stratejinin geliştirilmesinin ve uygulanmasının özü, üretimin ve sahadaki ekonomik faaliyetlerin daha da geliştirilmesi için çeşitli alternatif seçenekler arasından en etkili seçeneği seçmek ve üretim ve ekonomik faaliyetlerini bu yönde yönlendirmektir. Genel olarak, alanın stratejisinin geliştirilmesi, yönetimin daha üst düzeylerinde gerçekleştirilir ve aşağıdaki görevleri ele almaya hizmet eder.

I. Socar'ın stratejik hedefinin geliştirilmesi-SOCAR'IN uzun vadeli ekonomik kalkınmasının genel yönlerini tanımlar ve büyük ölçekli sorunların çözümünü sağlar. SOCAR'IN modern çağdaki stratejik hedefi, üretimin ve kamusal yaşamın tüm yönlerini radikal bir şekilde yenilemektir. Uygulanan ekonomik amaç, piyasanın ekonomik sisteminin ilerici doğasını tüm ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yönleriyle tam olarak ortaya çıkarmaktır;

II. Socar'ın mevcut yetenek ve kaynaklarının değerlendirilmesi, üretimin yoğunlaştırılması ve şirketin en son teknolojiye dayalı sosyo-ekonomik gelişiminin hızlandırılması bununla beraber en üst düzeye çıkarılması için önemli bir temeldir.

III. Socar pazarlama faaliyetlerinde trend analizi-tespit edilen eksiklikleri gidermek ve bu alandaki kaynakları kullanmak için kararlar almanızı ve uygulamanızı sağlar. Öte yandan, pazarlama faaliyetlerinin analizi, iş kalitesini ve verimliliğini artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Piyasa ekonomisine geçiş döneminde işletmelerin ve endüstrilerin bağımsızlığının genişletilmesi, geri ödeme ve kendi kendini finanse etme ilkelerine çevrilmesi, analizin üretim kaynaklarının açıklanmasında, karlılığın sağlanmasında, verimsiz harcamaların ve kayıpların giderilmesinde rolünü artırır;

IV. Gelecek vaat eden bir dönem için stratejinin tanımı-socar ve yabancı ülkelerin önde gelen petrol şirketleri arasında yapılan sözleşmeleri dikkate alarak, sektörün ekonomik ve sosyal gelişim yönlerine dayanarak devlet tarafından geliştirilmiştir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin hızlanması, büyük ölçekli programların uygulanması ve endüstrinin yeniden yapılandırılması için bir eylem sistemi karşısında, ulusal stratejinin umut verici bir dönem için rolü önemli ölçüde artmaktadır;

2.1.4. Petrol Projelerinin Sosyo-Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi

"Yüzyılın Sözleşmesi"den sonra, cumhuriyetimize olan güven, yabancı şirketler ve yatırımcılar arasında artmıştır. Petrol endüstrisinin yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi,

daha sonra petrol karları yeni kavramsal sorunları çözmeyi imkansız hale getirdi. Böylece, bu süreçler, mevcut altyapının modernizasyonunu, yeni inşaat ve montaj tesislerinin inşasını gerektirdi, bu sayede yeni istihdam yaratılması ve petrol dışı sektörün gelişimi için bir itici güç verildi.¹⁰⁴ Bu anlaşmadan kaynaklanan görevlerden biri, ülkemizin dünya devletleriyle olan karşılıklı dış ekonomik bağlarının genişletilmesi ve derinleştirilmesidir.

Haydar Aliyev'in petrol stratejisine göre şu anda Azerbaycanın Azerlightt petrolü dünya pazarına Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hatları üzerinden 3 alternatif rota ile taşınmaktadır. Haydar Aliyev'in petrol stratejisinin başarılarından biri, Azerbaycan'ın petrol boru hattının geçtiği ülkelere olan bağımlılığını azaltan ve aynı zamanda aşırı durumlara karşı savunarak petrolün Avrupa pazarına teslim edilmesini sağlayan petrolün dünya pazarına taşınmasında çok değişkenlik elde etmektir. Bu projelerin uygulanması sonucunda ülkemizde yeni altyapı, boru hattı geçiş alanlarında yeni işler açıldı.¹⁰⁵ Petrol stratejisi 1999 yılında genişletildi-Şahdeniz gaz kondensat alanının keşfi ile bağlantılı olarak. Cumhuriyetin şu anda 2,5 trilyon metreküpten fazla doğal gaz rezervine sahip olduğu doğrulandı. Şubat 2007'den itibaren Hazar-Şehdeniz Azerbaycan sektöründe üretilen doğal gaz Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı üzerinden taşınmaya başlamıştır. Şu anda Avrupa'nın enerji güvenliği için gerekli olan 4. büyük gaz koridoru olacaktır. Yapım aşamasında olan TANAP boru hattı, Türkiye'nin doğudan batıya, yani Avrupa sınırına gaz taşıyacak. TAP boru hattı, gazın buradan Avrupa ülkelerine dağıtılmasına izin verecektir. TANAP ve TAP projesi, bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine ivme kazandıracak, arazisinden geçtiği ülkelerde 30 binden fazla yeni iş yaratma koşulları yaratacaktır.¹⁰⁶

Fonun para kaynağı, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol Fonu'nun döviz fonları aracılığıyla, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 19 Haziran 2001 tarihli 511 sayılı, 21 Aralık 2001 tarihli 607 sayılı, 1 Mart 2005 tarihli 202 sayılı, 10 Şubat 2010 tarihli 216 sayılı ve 27 Ekim 2011 tarihli 519 sayılı kararnameler uyarınca yapılan eklemeler ve değişiklikler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol Fonu'nun yatırım politikası, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın emirleri ile yıllık bazda onaylanmıştır. Petrol fonunun döviz fonlarının yönetimi, bu yönetmeliklere uygun olarak, döviz fonlarının güvenli bir şekilde depolanması ve etkin bir şekilde yönetilmesi yoluyla yatırım geliri elde

¹⁰⁴ Hüseyinov T. , *Azerbaycanda Yatırımlar: Gelirler, Yatırımcılar, Sanayileşme, İstihdam*, Sülh Yayınevi, Bakü 2009, s 27.

¹⁰⁵ “Haydar Aliyev Ve Azerbaycan Petrolünün Gelişimi” Dergisi. Bakü 1997, s 22.

¹⁰⁶ Nasirov, E. , *Azerbaycan Petrolü Ve Uluslararası Sözleşmeleri*. Bakü, Cumhuriyyet Hatıra Kitabı Matbaası 2014, s 32.

ederek fonun sürekli olarak artırılmasının amaçlarını izlemektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 29 Aralık 2015 tarihli 719 sayılı kararnamesine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol Fonu fonlarının 2016 yılında kullanım alanları şu şekilde belirlenmiştir:¹⁰⁷

- Mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin sosyal ve yerli yerleşimsel konularıyla ilgili bazı faaliyetlerin finansmanı;
- 2016 yılı için Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet bütçesine transfer;
- Samur-Abşeron sulama sisteminin yeniden inşası projesi için finansman;
- Bakü-Tiflis-Kars yeni demiryolu projesinin finansmanı;
- 2007-2015 yılları için yurt dışında Azerbaycan gençlik eğitimi için devlet programının finansmanı;
- Güney gaz koridoru projelerinde Azerbaycan Cumhuriyeti katılım payının finansmanı;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin star projesine katılım payının finansmanı; 2016 yılının 1. çeyreğinin sonu itibarıyla fon varlıkları:

Tahsis edilen fonlar aşağıdaki gibi tanımlanmıştır. Devlet petrol Fonu, ülkemiz için büyük önem taşıyan bir dizi projeyi finanse ederek halkımızın sosyo-ekonomik refahını iyileştirmede paha biçilmez bir rol oynamıştır. Fon, altyapı inşaatı, eğitim, sağlık, ulaşım, petrol dışı sektör, bölgelerin gelişimi ve diğer çalışmalara yatırım yaparak halkımızın refahına hizmet etmektedir. Fonla finanse edilen projelere, mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sosyal ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik tedbirler, uluslararası öneme sahip stratejik altyapı projelerinin uygulanması, Azerbaycan'ın Haydar Aliyev adına Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattı (BTC) projesine katılımının finansmanı, bölgelerde eğitim ve sağlık tesislerinin onarımı, inşası ve modernizasyonu aittir. Oğuz-Gabala bölgesinden Bakü'ye su boru hattının inşası, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca Bakü-Tiflis-Kars yeni demiryolundan tahsis edilen 521, 5 milyon manat tutarındaki Samur-Abşeron sulama sistemi yeniden inşa projesinin finansmanı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 21 Şubat 2007 tarih ve 1974 sayılı Devlet Programının 2007-2015 yıllarında Azerbaycanlı Gençlerin Yurtdışında Eğitimine İlişkin Devlet Programının uygulanması sonucunda, ülkemizde modern ihtiyaçları

¹⁰⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 12 Eylül 2001 Yıl Tarihli 579 Numaralı Kararnamesi İle Onaylanmış Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Petrol Fonunun Yıllık Gelir Ve Gider Bütçesinin Oluşturulması Ve Yürütülmesi Kuralları, 12 Eylül 2001.

karşılıyan insan kaynağının oluşturulması, genç neslin eğitiminin uluslararası düzeye getirilmesinden bahsedilebilir.¹⁰⁸

Analizler bize, bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınmasına ilişkin devlet programının 2004'ten 2014'e 10 yıl boyunca uygulanması sırasında gayri safi yurtiçi hasılanın petrol dışı sektör dahil 2, 6 kat, sanayi hasilatını 2, 7 kat arttığını söylüyor. Bununla beraber tarım 1, 5 kat, yatırımlar 6, 5 kat, gelirler 6, 5 kat, aylık ortalama maaş 5, 5 kat arttı. 10 yılda uygulanan hedefli tedbirler sonucunda ülkede 1, 2 milyondan fazla yeni iş ve 55, 6 bin işletme yaratılmış, işsizlik yüzde 5, yoksulluk yüzde 5, 3 azalmıştır.¹⁰⁹

Reel GSYİH büyüme oranı 2015 yılında %1, 1 olarak gerçekleşti ve cari fiyatlarla 54, 4 milyar manat oldu. Kişi başına düşen GSYİH miktarı 5703. 7 manat (5558. 7 ABD doları) idi. 2015 yılında petrol dışı endüstrilerin gelişiminin dinamikleri, bu endüstrinin reel olarak %1, 1 oranında büyümesine yol açmıştır. Böylece, 2014 ile karşılaştırıldığında, 2015 yılında iletişim alanı %6, 8, turist konaklama ve catering %14, 0, ticaret %10, 9, tarım %6, 6 lık bir artış gösterdi. 2015 yılında, ülkedeki ekonomik ve sosyal alanların geliştirilmesi için tüm mali fonların pahasına sabit varlıklara 15957, 0 milyon manat yatırım gönderildi. Sabit varlıklara yatırılan fonların %56. 0'ı iç yatırım ve %44. 0'ı dış yatırımdan oluşmaktadır.¹¹⁰

2.1.5. Petrol Projeleri Uygulamasının Normatif Yasal Dayanakları

Azerbaycanın petrol stratejisinin temeli olan Ürünün Payı Dağılımı anlaşmasıdır ki, bu anlaşma 1994 yılının eylül ayında ülkemizin Gülüstan sarayında ilk petrol anlaşması olarak imzalanmıştır. Azeri-Çırag-Güneşli sahalarından petrol üretimine göre dünyanın 8 ülkesinin (Azerbaycan, ABD, Birleşik Krallık, Rusiya, Türkiye, Norveç, Yaponya, Suudi Arabistan) 13 tanınan petrol şirketi (BP, Amoko, MakDermott, Yunokal, SOCAR, Lukoyl, Statoyl, Ekson, Türkiye petrolleri, Penzoyl, İtoçu, Remko, Delta) ile “Ürünün pay dağılımı” anlaşmasına göre petrol sahalarının birlikte çalışması 30 yıl süre için tasarlanmıştır.

Anlaşma, 12 Aralık 1994'te Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girdi. 20 Eylül 1994'te Bakü'de Socar ve 11 yabancı petrol şirketi arasında Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki "Azeri", "Çırag" ve "güneşli"

¹⁰⁸ Hacızade E. , **Petrol Endüstrisinin Ekonomik Yapısının Modernizasyonu**. Bakü 2014,Azerbaycan Yayınevi, s 100.

¹⁰⁹ Abdullayev A. , **Azerbaycan Ulusal Ekonomisinde Yatırım Faaliyetinin Stratejisi**-Azerbaycan Milli Elmler Akademisinin Haberleri, Beşeri Ve Sosyal Bilimler Serisi. Bakü 2012,Elm Yayınevi, s 26.

¹¹⁰ A.e., s 32.

sahasının derin kısımlarının ortak gelişimi üzerine imzalanan "yüzyıl sözleşmesi" kapsamında petrolün ön üretimi başladı. Bu vesileyle, "Chirag-1" platformunda büyük bir tören düzenlendi. Yüzyılın sözleşmesi yabancı şirketlere Azerbaycan'da yeni anlaşmalar imzalamak için geniş fırsatlar açtı. "Yüzyılın Sözleşmesinin imzalanmasından bu yana, yani 1994'ten bu yana, SOCAR ve yabancı petrol şirketleri arasında, 19 ülke ve 41 petrol şirketinin katıldığı arama, hidrokarbon üretimi ve üretim payının dağıtımı ilkesi üzerine 26 anlaşma imzalandı. BP'nin Azerbaycan'da sürdürülebilir kalkınma raporuna göre, 1997 yılında ilk petrol üretiminden 2014 yılı sonuna kadar Azeri-Çırag-Güneşli'de 2, 6 milyar ton petrol üretildiğini de kaydedelim. Azeri-Çırag-Güneşli (ACG) petrol sahası bloğunda 18 Eylül 2021'de sahadan 4 milyar varil petrol çıkarıldı.¹¹¹

BP den"APA-Economics" e verilen bilgiye göre, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC) ve Batı İhracat Boru Hattı (GIBC) üzerinden Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye toprakları üzerinden toplam 4 milyar varil üretilen petrol doğrudan Sangaçal terminalinden dünya pazarlarına nakledildi. "Şimdiye kadar, BTC boru hattından yaklaşık 3,7 milyar varil petrol nakledildi, ki bu esas olarak 4.847 tanker üzerine yüklenen ACG petrolünden oluşmaktaydı.¹¹²

Üretimin pay bölümü anlaşmasına göre, petrol üretiminden elde edilen gelir Azerbaycan ve şirketler arasında bölünmüştür. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol şirketi (SOCAR) da bu anlaşmada yer almaktadır. Maliyetlerin hesaplanması (işletme ve sermaye) ve kar dağılımı üç ayda bir yapılmaktadır. Kar miktarını belirledikten sonra, önceki çeyreğin sonunda icracı için önemli olan finansal gösterge - gerçek getiri oranı (gerçek getiri oranı (RROR) hesaplanır. Orijinal petrol üretim planı uygulanırsa ve toplam nakliye masrafları 1 varil petrol için 3 \$ 'ı aşmazsa, bu durumda kar elde edilir, gerçek petrol üretim oranına bağlı olarak aşağıdaki tabloya göre bölünür. 2018 yılının ilk çeyreğine kadar petrol kar dağılımı ilk satır (30/70) ikinci çeyrekte 2018 yılının ilk yarısına kadar-ikinci satır (55/45). 2018 yılının ilk yarısından bu yana, petrol gelirleri masraflarını karşılar ve sıfır seviyesine ulaşır, daha sonra bölünmeyi hesaplamak için bu tablonun son satırı (80/20) esas alınmıştır ve şu anda bu oran

¹¹¹ British Petroleum Azerbaijan "Azeri-Çırag-Dərinsulu Günəşli" Aralık 2019, (Çevrimiçi) https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/acg2.html , Aralık 2019.

¹¹² British Petroleum Report "About BTC Pipe" (Çevrimiçi) <https://apa.az/az/xeber/senaye-ve-energetika/acg-den-indiyedek-4-mlrd-barel-neft-hasil-edilib-662105> Aralık 2020.

kullanılmaktadır. Ancak analizimize göre, bu oran 80/20 yerine 75/25 olmalıdır. Çünkü hesaplamalar, nakliye maliyetlerinin yaklaşık 6 \$ olduğunu göstermektedir. ¹¹³

Tablo 2. 2. Reel Getiri Oranına Dayalı Kar Dağılımı (RROR)

Reel Gelirlilik oranı (RROR) Real Rate of Return	Azerbaycan'ın petrol üretimindeki payı	Petrol karında müteahhit payı (%-le)
RROR<16, 75%	30	70
16, 75%<=RROR<22, 75 %	55	45
22, 75%<=RROR	80	20

Kaynak: Central Bank of Azerbaijan “Azerbaijan Interest Rate” Aralık 2020 (Çevrimiçi) <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/interest-rate>, Aralık 2020

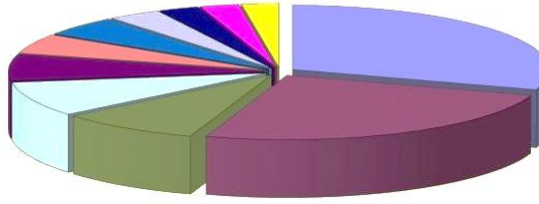
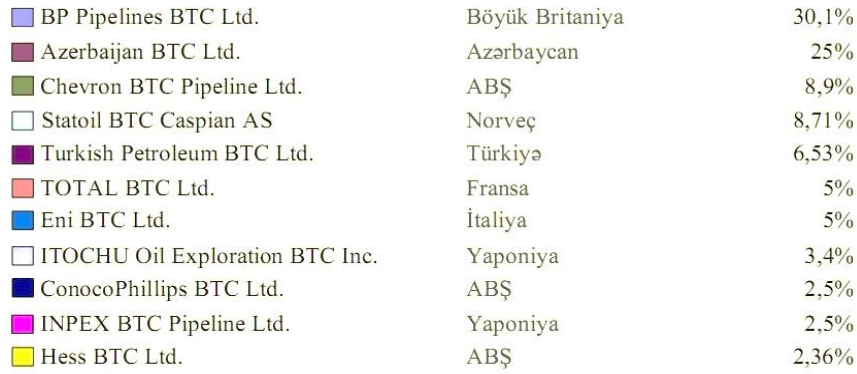
Azerbaycan'ın petrol stratejisinde, yüzyılın sözleşmesinden sonraki önemli projelerden biri, Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına taşınması ile bağlantılı olarak düzenleyici ve yasal olarak yürütülen boru hatlarıdır.

Sangaçal Terminali'nden Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan Terminali'ne 4075 kilometrelik hattın inşasına yaklaşık 1774 milyar dolar harcandı. Projenin operatörü BP şirkettir. Boru hattının tikintisi ve kullanımı için yaratılmış BTC Ko. şirketinin ortakları Bp (30, 1%), SOCAR (25 %), Şevron (8, 9 %), Statoil (8, 71 %), TPAO (6, 53 %), ENİ (5 %), Total (5 %), İtoçu (3, 4 %), İNPEX (2, 5 %), KonocoPhillips (2, 5 %) ve Amerada Hess (2, 36 %) şirketleridir. ¹¹⁴

¹¹³ Doğu Ortaklığı Ülkelerinde AB Enerji Sübvansiyonları Envanteri “Enerji Sektörü Yapısı, Mülkiyeti Ve Yönetimi” (Çevrimiçi) <https://socar.az/socar/az/company/organization/gas-processing-plant>

¹¹⁴ İmanov E. , İşletimlerin Yatırım Stratejisi. Bakü 2014,Yıldız Yayınevi, s 69.

Grafik 2. 1: Bakü-Tiflis-Ceyhan Projesinin Katılımcıları

Kaynak: “Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri” (Çevrimiçi) http://www.oilfund.az/az_AZ/layiheler/baki-tbilisi-ceyhan-esas-ixrac

2011 yılında Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasında stratejik enerji işbirliği memorandumı imzalandı. Bu mutabakat TANAP ve TAP projelerinin uygulanmasına ivme kazandırdı. 26 Haziran 2012'de Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Transanatolya gaz boru hattı sistemine ilişkin bir anlaşma imzalandı ve her iki devletin yasa organları bu anlaşmayı onayladı.¹¹⁵ 30 Haziran 2013'te TAP projesi için uluslararası bir anlaşma imzalandı. TAP ve Shahdeniz konsorsiyumları tarafından imzalanan anlaşma sayesinde Azerbaycan gazı ilk kez Avrupa pazarına doğrudan erişim sağladı. Yaklaşık 870 kilometre uzunluğundaki TAP boru hattının, Türkiye-Yunanistan sınırındaki Kipa noktasında Transanatolian gaz boru hattına (TANAP) bağlanacağını unutmayın. Transanatolya gaz boru hattı (TANAP) sadece Şahdeniz projesi kapsamında üretilen gazı değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın diğer alanlarından (Abşeron, Umid, Şafag-Asiman, vb.) da petrol taşıyacaktır. s) Üretilen doğal gaz da önemli bir siyasi ve ekonomik öneme sahiptir, çünkü küresel pazara tedarik edebilmektedir. Şahdeniz gaz kondensat sahasının tam ölçekli gelişimi, Güney Kafkasya boru hattının (UPC) genişlemesi, Azerbaycan gazının dünya pazarına taşınması ile bağlantılı olarak Güney gaz koridorunun işleyişini sağlamak amacıyla, Trans Anadolu boru

¹¹⁵ Financing The Share Of The Republic Of Azerbaijan In “Southern Gas Corridor” CJSC Statutory Capital, 14 Nisan 2014 (Çevrimiçi) <https://www.oilfund.az/en/projects/8>

hattı (TANAP) ve Transadriyatik boru hattı (TAP) projelerinin gerçekleştirilmesi için alınacak önlemler yansıtıldı.¹¹⁶ Dört aşamada uygulanacak projenin ilk aşaması 2018 yılında sona erdi. İlk dönemde TANAP boru hattı üzerinden taşınacak 16 milyar metreküp Azerbaycan gazı Avrupa'ya 10 milyar metreküp, Türkiye'ye 6 milyar metreküp satıldı.

Şekil 2. 1: TANAP ve TAP Projesi

Kaynak: Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi “Cənub Qaz Dəhlizi” (Çevrimiçi)https://minenergy.gov.az/az/layiheler/cenub-qaz-dehlizi_2196

2020 yılında boru hattı kapasitesi yılda 16 milyar metreküpe ulaşıyordusa, 2023 yılında 23 milyar metreküp ve 2026 yılında 31 milyar metreküpe ulaşacak. TANAP ve TAP projesi kapsamında Avrupa'ya yönelik gaz, Türk-Bulgar veya Türk-Yunan sınırı üzerinden teslim edilecek. Üretici ülkelerin tanap projesinin toplam bütçesi, projenin %7 milyar 80'i SOCAR, %15'i Botash ve %5'i Tpoa konsorsiyumuna ait olacak. TAP hissedarları BP (yüzde 20), SOCAR (yüzde 20), Snam S. P. A. (yüzde 20), Fluxys (yüzde 19), Enagás (yüzde 16) ve Ahpo (yüzde 5) hisse sahipleridir.¹¹⁷ Ülkeler TANAP ve TAP projesine ilişkin taahhütlerini zamanında yerine getirdikleri için, 2018 yılında Türkiye'ye ve 2020 yılında Avrupa'ya Azerbaycan gazı temini gerçekleştirilmiştir.

¹¹⁶ Aliyev H. , Azerbaycan Petrolü Dünya Politikasına. Bakü 1997, Sülh Yayınevi, s 53.

¹¹⁷ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi., **Azerbaycan Rakamlarda** 2013, Ekim 2013 (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/azfigures_2013.zip s172, Ekim 2013.

2.2. PETROL FİYATLARININ OLUŞUM MEKANİZMASININ TEORİK TEMELLERİ

Teorik olarak, petrolün dünya üzre minimal değeri, petrolün bireysel üretim fiyatları (üretim maliyetleri, artı ortalama kar), yani belirli bir süre için ekonomik ciroya dahil edilen sömürülen petrol sahaları içinde daha pahalı maliyetle belirlenmelidir.

Bu en az iki koşul altında mümkündür:

- Toprak altı mülkiyeti (petrol yatakları veya mevduat) ve ekonomik nesne (petrol sahaları) bir kişiye aittir;
- Kullanılan ve kullanılmaya yararlı küresel petrol rezervleri, uzun vadede petrol talebini karşılamak için yeterlidir. Gerçek koşullar altında, bu koşullara uyulmamaktadır

2.2.1. Petrol Fiyatlarının Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Kullanılan petrol sahaları, özel Ticaret Hukuku temelinde faaliyet gösteren petrol şirketlerinin (özel veya kamu) ekonomik mülkiyetindedir. Bu nedenle, petrolün dünya fiyatı, üretim maliyetleri, artı ortalama kar, artı marjinal alanın sahibine ödenen kira maliyetleri olarak hesaplanabilir.

Gezegenin petrol kaynaklarının sürdürülebilirliği ve bunları alternatif, genellikle daha pahalı enerji kaynakları ile değiştirme ihtiyacı göz önüne alındığında, dünya petrol fiyatlarının maliyeti de bu kesintinin maliyetini hesaba katmalıdır.

Petrol fiyatlarının seviyesi, oluşum mekanizmaları, küresel pazarda sıvı yakıt arzını ve talebini etkileyen bir dizi kümülatif faktörün etkileşimi ile belirlenir. Bu genellikle geleneksel ve nispeten yeni ortaya çıkan faktörlere ayrılır.¹¹⁸

Birincil faktör gurupları şunları içerir;

- küresel ekonomide döngü aşaması (kurtarma veya durgunluk) ;
- petrol üretimi için maliyetlerin değeri, daha pahalı alanların geliştirilmesi;
- dünyanın ana petrol üreten bölgelerinde jeopolitik durum; gezegenin petrol kaynaklarının tükenmesi zamanlaması hakkında bilgi;

¹¹⁸ E, M, Hacızadə, T. Ə. Paşayev, “Neft-Qaz Sənayesində Yeni Bazar Mexanizmlərinin Formalaşdırılması İstiqamətləri” Bakü 2010, Elm Yayınevi, s 125, (Çevrimiçi) http://anl.az/el/h/he_nqsybm.pdf , Mayıs 2010.

- ithalatçı ölkelerdeki petrol ve petrol ürünleri stokları, üretici ölkelerdeki stok oranı;
- OPEC öyelerinin madencilik kotaları ve fiyat hedefleri hakkındaki ifadeleri;
- petrol altyapısı için doğal ve insan yapımı felaketler;
- mevsimsel hava koşulları;
- farklı kalitede petrol arz ve talep arasında ortaya çıkan çelişkiler;
- çevre sorunları ve diğlerleri

İkinci faktör grubu şunları içerebilir:

- finansal piyasaların düzenlenememesi, petrol piyasalarının finansmana açılması ve aşırı spekülasyon;
- yeni piyasa ekonomilerinde petrol talebindeki hızlı artış;
- Euro karşısında ABD doları değışimi.

Bunlar ve diğler bazı faktörler, fiziksel ve "kağıt" petrol piyasalarında arz ve talep üzerindeki etkileri açısından, kendi özgül ağırlığı ve etki vektörüne sahiptir. Ancak rolleri çok taraflı etkileşimlerle arttırılabilir.

Talebin artmasıyla azalan zamanın etkisi ya da tersine, arzın fiyat değeri arttıkça azalan talebin etkisi, değışkenlerden birinin aynı kalması durumunda olduğundan daha büyüktür.

Şu anda petrol piyasasında çeşitli katılımcılar var:¹¹⁹

- Tüketiciler ve üreticiler. Enerji taşıyıcıları, tüketicilerini ve üreticilerini belirli bir süre boyunca ihtiyaçlarını karşılamak için tutarlı bir kalite ve miktar elde etmek ve nesnel fiyat bilgilerine dayanarak objektif kararlar almakla ilgilenmektedir.
- Headkings. Bu piyasa katılımcıları grubu aynı üreticileri ve tüketicileri bir araya getirmektedir, ancak petrol satın almak veya satmak için değil, işlerini olumsuz (kendi görüşüne göre) olaylara karşı sigortalamak için pazara girmektedirler.
- Brokerler. Brokerler, modern küresel pazarda tüketicilerin ve petrol üreticilerinin özel çıkarlarını temsil eden profesyonel aracılarıdır.

¹¹⁹ Novruzov Rəşad. , “Neftin dünya bazar qiymətləri və ona təsir edən amillər sistemi: mövcud vəziyyət və perspektivlər” Bakü 2017, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, s 21, (Çevrimiçi) <https://unec.edu.az/application/uploads/2018/11/Novruzov-R-ad.pdf> , Haziran 2017.

- Enerji satıcıları (pazarlamacılar). Bu piyasa katılımcıları, borsadaki veya çoğu pazardaki pozisyon ve risk yönetimi ile ilgili hizmetleri, petrol ve petrol ürünleri ile enerji üreticileri ve tüketicileri pahasına faaliyet gösteren şirketlere sunmaktadır.

Küresel petrol piyasasının yapısını analiz ederken, genellikle gerçek emtia akışlarının standart parametrelerine odaklanılır: talep değişiklikleri, başlıca üretici ülkelerdeki petrol üretim dinamikleri ve ithalatçı ülkelerdeki stratejik ve ticari rezervlere dikkat çekilmektedir. Ancak, uzun bir süre için, petrol fiyatları klasik emtia piyasasında olduğu gibi belirlenmemektedir, yani arz ve talebin gerçek oranı ile belirlenmektedir. Değerlendirme, fiziksel emtia piyasasında değil, borsada yapılır.

Borsa, organize bir emtia piyasasının düzenli işleyişini sağlayan bir tüzel kişidir. Değişimin rolü piyasayı düzenlemek ve kontrol etmektir.

Enerji ürünleri için Borsalar ve tezgah üstü sözleşmeler, anlaşma katılımcılarının talebine göre değişir.

Ancak bunların hepsi, finansal ve emtia piyasalarındaki diğer emtialara uygulanan bu tür temel sözleşmelerden oluşmaktadır. Bu sözleşmeler, ithalatçıları ve ihracatçıları, karmaşık risklere karşı sigortalayarak karmaşık stratejiler oluşturmalarına izin vererek kurtarır.

"Kağıt" petrol piyasasının gelişmesinden bu yana, petrol ve petrol ürünlerinin fiyatlarının oluşumu, döviz piyasalarının aktörleri tarafından belirli bir etkiye sahiptir.

Bu pazarın ana aktif katılımcıları, fiziksel petrol piyasasındaki finansal araçların spekülasyonundan kaynaklanabilecek riskleri en aza indiren oyunculardır. Bu tür oyuncular sadece petrol şirketleri değil, aynı zamanda faaliyetleri doğrudan petrol fiyatına bağlı olan diğer organizasyonlardır.¹²⁰

Mevcut pazar, petrol endüstrisi ile doğrudan ilgisi olmayan oyunculara aittir. Bunlar bankalar, yatırım, emeklilik ve sigorta fonlarıdır. Petrolü, daha fazla kar elde edebilecekleri bir yatırım nesnesi olarak görmektedirler.

¹²⁰ Под Ред. В. М., Попова. М "Бизнес-План Инвестиционного Проекта: Отечественный И Зарубежный Опыт (Bir Yatırım Projesinin İş Planı: Yerli Ve Yabancı Deneyim), Финансы И Статистика, 2003, s 175.

Petrolün uzun vadeli yatırımlar için bir varlık olarak ana dezavantajı, fiyatının mevsimsel faktörlere, doğal ve politik felaketlere karşı çok yüksek hassasiyetidir. Bu, spekülörlerin petrol piyasasında öngörülemeyen fiyatlarla oynamasına izin verir.

Türevsel petrol sözleşmelerinin ticaretinin gelişmesinin bir sonucu olarak, petrol piyasasına büyük miktarda sermaye girdi ve bu da onu klasik finansal piyasadan döviz ve finansal piyasalara ait yüksek volatilité piyasasına dönüştürdü.¹²¹

Borsada işlem gören petrol fiyatlarındaki artış, petrol fiyatının bir finansal varlık olarak değerlemesi ile belirlenmesine neden olurken, hisse senedi endeksleri, özellikle S & P 50, Dow Jones, dolar kuru ve enflasyon beklentileri gibi faktörlerle yakından bağlantılı hale geldi.

Ticaret, hem eski emtia borsalarında sunulan ürün yelpazesini genişletmek için yetkililerin rızasını alarak hem de birkaç gün içinde çevrimiçi ticaret düzenlemenizi sağlayan modern bilgi teknolojileri tarafından açılan sitelerin kullanımıyla başarılı bir şekilde gelişmektedir. Kurumsal ön-ofis sistemleri çerçevesinde faaliyet gösteren mini Borsalar, broker müşterilerini bir araya getirir ve sadece arz ve talep sistemine katılmayanları borsalardan çıkarır.¹²²

2.2.2. COVID-19'un Küresel Enerji Piyasasına Etkisi

Tanık olduğumuz son ekonomik krizden bu yana birkaç yıl geçmesine rağmen, dünya ekonomisi hala herhangi bir geçici ve ekonomik anlamda mantıklı olmayan durumlara karşı çok hassastır. Sorun, koronavirüs salgınının (COVID-19) küresel enerji pazarlarını nasıl etkilediğidir. Ayrıca, virüsün kısa sürede dünya ekonomisini istikrarlı bir durumdan çıkarabildiği, dünya petrol fiyatlarında keskin bir düşüşe yol açan dünya petrol piyasasındaki büyük katılımcılar arasında bir anlaşmaya varılamadığı da söz konusudur.

- Durumu değerlendirmek için, olayların kronolojisine dikkat etmek gerekir. Böylece, OPEC + ülkelerinin resmi toplantısı sırasında Viyana'da 6 Mart'ta yapılan müzakereler (petrol ihraç eden ülkeler Örgütü (OPEC) ve örgüt dışındaki ülkeleri kapsayan petrol üretimini azaltma girişimi) başarısızlıkla sonuçlandı. Rusya ve OPEC üyesi olmayan bir dizi ülke, koronavirüs durumuna yanıt olarak günlük petrol üretimini (1, 5 milyon varil) azaltma önerisini kabul etmedi. O kaydetti ki, mevcut anlaşma sadece uzatılabilir sonuna kadar II çeyrek bu yıl. Sonuç

¹²¹ Буш Джеймс, Джонстон Даниел. – Управление Финансами В Международной Нефтяной Компании (Uluslararası Bir Petrol Şirketinde Finansal Yönetim.) М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2003, s 110.

¹²² Nazim, Rza, İsrailoğlu: Petrol, Küresel Fikir Ayrılığı Kaynağı, Bakü 2019, Yıldız Yayınevi, s 52.

olarak, 1 Nisan'a kadar, ittifak üyelerinin hiçbiri üretimi sınırlamak için taahhütte bulunmadı ve basında çıkan haberlere göre Suudi Arabistan, üretimi artırma ve petrol fiyatlarını azaltma niyetini açıkladı.¹²³

- 6 Aralık 2019'da Viyana'da düzenlenen OPEC ve OPEC dışı bakanlar 6. toplantısının, 2020'nin ilk çeyreğinde petrol üretimini günde 500. 000 varil daha azaltmaya karar verdiğine dikkat edilmelidir. Böylece OPEC + 'nın günlük petrol üretimini azaltma taahhüdü 1, 7 milyon varile ulaştı. Üretimi azaltmak için ek hacim dağıtımı OPEC + ülkeleri arasında orantılı olarak gerçekleştirildi.¹²⁴

- Sonuç olarak, 9 Mart'ta dünya piyasalarında petrol fiyatları keskin bir şekilde düştü ve bu da birçok ülkede ABD dolarının keskin bir şekilde yükselmesine neden oldu. Azerbaycan bir petrol üreticisi olduğu için (OPEC + girişiminin katılımcısı) bu durum vatandaşlar arasında da soru işaretleri uyandırmıştır. Mevcut endişelerin ve ajitasyon girişimlerinin (vatandaşların toplu olarak dolar satın alma arzusu ve onu kullanmak isteyenlerin niyeti) temelsiz olduğu unutulmamalıdır. Bunlar boş sözler veya varsayımlar değildir. Böylece, 2014 yılında başlayan küresel mali krizin arka planında, Azerbaycan ekonomisinin sürdürülebilir gelişimine ve son yıllarda dayanıklılığın daha da güçlenmesine tanık olduk.

- Şu anda, ülke ekonomisi ekonomik kargaşa için tamamen hazır. Şu anda Azerbaycan'ın stratejik döviz rezervleri 52 milyar ABD dolarıdır (GSYİH'nin %8'i). Aynı zamanda ülkenin dış kamu borcunun GSYİH'ya oranı %17 (dünyanın en düşük oranlarından biri) seviyesindedir. Azerbaycan son 16 yılda ekonomisini 3, 4 kat artırdı. Yoksulluk oranı %50'den %4. 8'e düştü. Ve şu anda ülke ekonomik kalkınmanın sürekliliğini sağlıyor. Önceki yıllarda olduğu gibi, 2020'de olumlu bir gelişme dinamiği var. Böylece, Ocak-Şubat 2020 yılında petrol dışı GSYİH % 6, 7 büyüdü ve GSYİH- % 2,8 enflasyon oranı %2.3 idi.¹²⁵

- Ekonominin gelişimine ve sürdürülebilirliğine yönelik önlemler sadece sayılarla ifade edilmez. Ekonominin güçlenmesini sağlamak için, ulusal ekonominin gelişimi için özellikler ve perspektifler içeren esnek bir hükümet düzenlemesi tanıtılmaktadır. Bununla birlikte, tüketici pazarı üzerinde sıkı bir kontrol organizasyonu sağlanmaktadır. Durumu kötüye

¹²³ The Destabilizing Impact Of COVID-19 “OPEC Bulletin Commentary” February-March 2020, (Çevrimiçi) https://www.opec.org/opec_web/en/press_room/5874.htm Şubat - Mart 2020.

¹²⁴ BBC News “СМИ узнали о договоренности ОПЕК с Эмиратами. Нефть резко подорожала” 14 Temmuz 2021, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/russian/news-57724690> , 14 Temmuz 2021.

¹²⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi “2020-cu ildə GSYİH Üretimi” Ocak – Şubat 2020, (Çevrimiçi) <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4442>. Ocak – Şubat 2020.

kullanmaya çalışanlara karşı sert önlemler alınır, yapay fiyat artışlarına izin verir ve mal sıkıntısı yaratmaya çalışır, makul olmayan bir şekilde onları dolaşımdan çıkarır.

- Koronavirüs enfeksiyonunun dünya ekonomisine yayılmasının artan olumsuz etkisi altında, ana petrol ihracatçıları arasındaki üretim hacimleri arasındaki anlaşmazlıklar, dünya pazarındaki petrol fiyatlarında keskin bir düşüşe neden oldu. Bu çerçevede Azerbaycan hükümeti, dünya ekonomisinde meydana gelen süreçlerin odak noktasını koruyarak meydana gelebilecek olumsuz ekonomik eğilimlerin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini nötralize etmek için önleyici tedbirler planlamaktadır. Böylece, petrol fiyatlarındaki keskin düşüşün ödemeler dengesi üzerindeki etkisinin tahmin senaryoları geliştirildi. Bu senaryolara uygun olarak, gerekirse uygun bir istikrar paketi uygulanacaktır.

- Ülke ekonomisi, petrol piyasasında ve küresel ekonomideki olaylardan oldukça yüksek bir finansal bağımsızlığa ve “hava yastığına” sahiptir. 2019 yılı sonunda, stratejik döviz rezervlerimiz GSYİH'nın %100'ünü aşmaktadır, döviz rezervleri dış kamu borcunu 6 kat aşmakta. Döviz piyasasında istikrarı korumak için ve manat oranı gerekli önlemleri almak için tüm fırsatlara sahiptir. Hem parasal hem de diğer ekonomik politika alanlarında öngörülen önlemler, enflasyonun hedef düzeyde kalmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda, devlet bütçesinin mali gücünü daha da güçlendirmek için ek önlemler alınacak, optimizasyon ve maliyetlerin etkin kullanımı üzerinde sıkı kontroller devam edecektir.¹²⁶

- Azerbaycan Merkez Bankası (AMB) Başkanı Elman Rustamov, petrol fiyatlarındaki keskin düşüşün ülke ekonomisi üzerindeki etkisine ilişkin yorumda bulunarak, hükümetin AMB için bir "B" planına sahip olduğunu ve bu petrol fiyatı için tam olarak baştan geliştirildiğini söyledi (30-35 ABD doları). “Hükümet şu anda bu plana göre hareket etmektedir. Sorunu hızlı bir şekilde çözmeye kararlıyız. Halkı sakinleştirmeye çağırıyorum. Bizim tarafımızdan alınan hükümet önlemlerinden, talebin tamamen kısıtlanmış olduğu açıktır. İnsanlara yönelik çağrımız, eylemleriyle sorunu daha hızlı çözmemize yardımcı olmalarıdır ” dedi.¹²⁷

- Azerbaycan'da yapay fiyat artışına ve döviz dolandırıcılığına izin verenlere karşı da çok ciddi önlemler alınacağını ifade etti.

¹²⁶ Hasanov R. , **Ekonomik Politika: Metodoloji Ve Uygulama**, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Yayınları 2010, s 85.

¹²⁷ Hasanov R., A.e., s 92.

- AMB Başkanı dolar üzerinden enflasyonu artırmak için seçeneği dışladı. "Çünkü enflasyonun ana çapa döviz kurudur. Döviz kurunda bir değişiklik olmaması için önlemler alıyoruz, bu da bu faktörün enflasyon üzerindeki etkisini beklemiyoruz. Ancak objektif faktörleri de biliyoruz. Koronavirüsün yayılmasıyla birlikte, bazı tedarik sorunları ortaya çıkabilir, bazı dolandırıcılar bunu kullanabilir. Hükümet bu konuyu kontrol altında tutacaktır. Ülkenin arzını iyileştirmek için önlemler de alınacaktır. Aynı zamanda, bu durumu kötüye kullananlara karşı çok ciddi önlemler alınacak, yapay fiyat artışına ve döviz dolandırıcılığına izin verenler, "dedi E. Rustamov vurguladı.

-Koronavirüsün yayılması nedeniyle küresel ekonomideki olumsuz eğilimlerin kısa vadeli olduğu ve hızlı bir şekilde çözüm bulacağı belirtilmelidir. Tabii ki Azerbaycan, dünya ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olan güvenilir bir petrol tedarikçisidir ve devam eden olumsuzluğun etkisini hissetmeye yardımcı olamaz. Ama şimdi ülke ekonomisinin bu tür sonuçlara hazır olduğunu söyleyebiliriz. Dünyada yaşanan olumsuz ekonomik eğilimlerin zemininde bile Azerbaycan ekonomisi sürdürülebilirliği gösteriyor, ülke ekonomisi gelişiyor, Cumhuriyetin mali olanakları genişlenmektedir.

-Ayrıca, tüm sosyal projeler ve yükümlülükler de dahil olmak üzere 2020 yılı için kabul edilen Devlet bütçesinin maliyetlerinin, planlanan programa göre tam olarak ve zamanında yerine getirildiği, herhangi bir sosyal proje için erteleme yapılmadığı vurgulanmalıdır. Hükümet, küresel ekonomideki son gelişmelerin ülkedeki ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini ele almak için uygun etki araçlarına sahiptir ve gerekirse bu araçlar esnek bir şekilde kullanılacaktır. Bununla birlikte, tüketici pazarı sıkı bir şekilde kontrol edilir ve durumun kötüye kullanılmasından kaynaklanabilecek yapay fiyat artışlarına ve mantıksız açıklara karşı sert önlemler alınacaktır.

2.2.3. Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkisi

Bu yıl petrol fiyatlarındaki oynaklık çok yüksekti. 2020 yılının ocak ayının başlarında Brent markalı petrol varil başına 71 doların üzerinde işlem görürken, 21 nisan'da fiyatı 16 doların altına düştü (Fark 4. 4 kat). Ve haziran ayı başlarında, 2. 7 kat artarak 43. 39 dolara yükseldi. Şu an petrol fiyatı 75\$ doların üzerinde bir göstergeye sahip.

Petrol küresel ekonomi için bir numaralı yakıt olmaya devam etmektedir. Dünyada petrol hacminde üretilen ikinci bir emtia yoktur. "BP Statistical Review of World Energy"

incelemelerine göre, 2018 yılının sonuçlarında dünyada 4, 47 milyar ton petrol üretilmiştir. Üretim ölçeği hakkında bir fikir yaranması için söyleye biliriz ki, 2000 yılında dünyada 3, 6 milyar ton, 1970 yılında 2, 36 milyar ton petrol üretilmiştir. Petrolün dünyada 1 milyar ton üretimi ise 1959 yılında olmuştur.¹²⁸

Küresel enerji tüketiminin yapısındaki petrolün payı şu anda yaklaşık %31'dir, bu da kömür ve gaz performansını önemli ölçüde aşmaktadır. Küresel enerji dengesindeki alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının petrolle karşılaştırılması genellikle fark edilmez seviyyede değildir .

Küresel Piyasa analizi (ExxonMobil, BP, Total ve RD/Shell) yapan şirketlerin raporlarından yola çıkarak, 2040 yılına kadar bu petrolün enerji taşıyıcıları arasında lider konumunu sürdürmesi muhtemeldir.

Bundan sonra, enerji piyasası şu anda üçüncü sırada yer alan bir numaralı yakıt taşıyıcısı olarak gaza sahip olacak ve kömür üzerindeki zaferi bu on yılın ortasına denk gelecektir.

Yarım yüzyıl önce, 1970'lerin başında, petrolün küresel enerji dengesindeki payı yaklaşık % 45lik bir paya sahipti. Ancak 1973'teki küresel enerji krizinden ve fiyatlardaki keskin artıştan (OPEC ve Batı ülkeleri arasındaki siyasi çatışma) sonra, dünya pazarındaki tüketiciler petrol bağımlılığının düşmesi gerektiğine karar verdiler. Örneğin, elektrik endüstrisinde yeterli ilerleme kaydedilmiştir, akaryakıtla çalışan termik santraller yavaş yavaş doğal gazla çevrilmiştir ve 21. yüzyılda elektrik üretmek için alternatif enerji kaynakları daha güncel enerji kaynakları olarak gündeme gelmiştir. Ancak bu başarıyı ulaştırma sektöründe gerçekleştirmek henüz mümkün değildi. Doğru, daha önce petrolün yüzde 70'i ulaştırma sektöründe harcanıyordu. Şimdi bu rakam yüzde 60'a düştü. Sıkıştırılmış Gaz (LNG), sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) kullanımının yanı sıra elektrikli araçlar da ulaşımda ortaya çıktı.¹²⁹

21. yüzyılın ikinci on yılında, petrol fiyatları küresel pazarda keskin değişiklikler geçirdi. Yani, eğer 2010-2014 yılında Brent marakalı petrol için orta fiyat bir varil için 102 dolardısa, 2015-2019 yıllarında bu gösterge 57, 08 dolar olmuştur. Önümüzdeki beş yıl içinde

¹²⁸ British Petroleum 69th Edition “**Statistical Review Of World Energy**”, 2016 March, (Çevrimiçi) <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, Mart 2016

¹²⁹ Biyoenerji, Alternatif Ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına İlişkin Devlet Ajansı “Bölgesel Enerji Düzenleyicileri Birliği (ERRA)” (Çevrimiçi) <http://regulator.gov.az/az/relationships/>, Aralık 2019.

bu fiyatların 50 dolardan daha pahalıya mal olmayacağı tahminlerini dile getiriliyor.¹³⁰ Ve bu, dijital teknolojinin dünyadaki kullanımının hızla yayıldığı ve dijital teknolojinin her şeyden önce daha verimli enerji kullanımı ve daha uygun maliyetli ekipman kullanımı olduğu gerçeğine dayanıyor. Bunun bir sonucu olarak ekonomi büyüyecek olsa da, enerji kullanımı önceki tüketim oranlarını göstermeyecektir. Sonuç olarak, piyasa aşırı enerji görece ve buna göre piyasa fiyatlarının kurulması, yani bir önceki döneme göre daha düşük olması bekleniyor.

Bu bağlamda, 2022 yılında dünya piyasalarındaki ortalama petrol fiyatları ile ilgili tahminler büyük ilgi görmektedir. Geçen yıl ortalama petrol fiyatının \$ 63,80 olduğunu hatırlayın. Cari yıl için fiyatlar bunun yaklaşık %40-50 altında tahmin edilmekteydi. Ama bazı ülkelerdeki petrol krizi Azerbaycanda petrol fiyatlarında önceden tahmin edilenin üstünde bir artışta olamayı başardı

Zaten Haziran ayı başlarında, tanınmış finansal kurumlar ve derecelendirme kuruluşlarının bir dizi önceden yapılmış tahminlerde ayarlamalar yaptılar. Ve bu tahminlerde, fiyat aralığı daralmak yerine genişlemeye eğilimliydi. Örneğin, ABD Enerji Bakanlığı enerji enformasyon İdaresi (ÇED), Brent ham petrolün ortalama 2022 fiyatını %11. 4 artarak 38. 02 \$ 'a yükseltti. Derecelendirme kuruluşu Fitch petrol fiyatlarının bu yıl \$ 35 olacağına inanıyor. Buna karşılık, Avrupa Komisyonu, 2022 yılı için Brent petrolünün ortalama fiyatının 38, 40 içinde olacağına inanmaktadır.¹³¹

Yılın sonuna ulaşmaktayız, ancak ortalama petrol fiyatlarındaki tek bir tahmin 40 \$ seviyesinde değil ve geçen yıla göre %41-45 daha düşük olacağı tahmin ediliyor. Ve bu petrol ve gaz endüstrisi için iyi bir şey vaat etmemektedir.

Her şeyden önce, 2021 yılının ilk çeyreğinin tamamlanması, petrol ve gaz şirketlerinin büyük çoğunluğu tarafından bir kayıp olarak ilan edildi. Ve 2021 Ocak ayında, piyasadaki ortalama petrol fiyatı 50 \$ 'ın üzerindeydi. Ve bu II çeyrek mali göstergeler daha da üzücü olacağı anlamına gelir. Çünkü Nisan ayında ortalama petrol fiyatı 20 dolardı ve Mayıs ayında 30 dolardan biraz daha fazla satıldı. Ve Haziran ayında fiyat 35-40 \$ aralığında bekleniyor. Yani, II çeyreğinde, şirketlerin mali durumunu ciddi şekilde etkileyen bir faktör, sadece petrol fiyatlarındaki keskin düşüşün bir faktörü olmayacaktır. Buna ek olarak, OPEC ve OPEC+ anlaşması çerçevesinde, Mayıs ayından bu yana, üretim şirketlerinin gelirlerini doğrudan

¹³⁰ Azerbaycan-2021: Geleceğe Bakış Kalkınma Kavramı “Stratejik Vizyon Ve Temel Öncelikler” (Çevrimiçi) https://president.az/files/future_az.pdf, Haziran 2021

¹³¹ Hacızade E. , **Enerji Kompleksi Yeni Reformlar Döneminde**. Baku 2002, Yenineşr Yayınevi, s 154.

etkileyen 9, 7 milyon varil petrolün rekor hacimlerinin günlük olarak toplanması süreci devam ediyor.¹³²

Şirketler bunu görmekte ve radikal adımlar atmaktadır. Örneğin, BP Plc, 2021 yılı sonuna kadar dünya çapında çalışan sayısını 10 bin kişiye düşürmeye karar verdi. Buna ek olarak, şirket yeniden yapılanma sonucunda 250 yönetici çalışanın 120'sini azalttığını açıkladı. Toplamda BP, sermaye harcamalarını cari yılda %25 veya 3 milyar dolar ve 2021'de 2.5 milyar dolar daha azaltmayı planlmaktadır.¹³³

Petrol ve gaz piyasalarındaki yatırım durumunu inceleyen Rystat Energy, bu yıl petrol ve gaz endüstrisindeki sermaye harcamalarının geçen yıl 131 milyar dolara düşürülebileceğini tahmin ediyor. Geçen yıl bu rakam 192 milyar dolardı. Yani, bir önceki dönemde petrol fiyatlarındaki keskin düşüş dönemine dayanarak, düşük petrol fiyatlarında şirketlerin tasarruf moduna geçtiğini açıkça söyleyebiliriz. Bu tasarruflar öncelikle daha yüksek bir petrol fiyatıyla gerçekleştirilebileceğinden, keşif çalışmaları ile başlar.¹³⁴ Sondaj çalışmaları daha sonra en aza indirilir, yani çok fazla sermaye gerektiren işlemler ertelenir veya işlerin hızı yavaşlar. Daha sonra yönetimde yapısal değişiklikler yapılır, böylece daha az yönetim kadrosu ile görevler ele alınabilir. Ve son olarak, personel optimizasyonu sorunu, yani azaltma. Şirketler için en acı verici süreç olmasına rağmen, BP ve diğer büyük şirketler örneğinde, bunları düzenli olarak gözlemliyoruz.

2.2.4. Küreselleşme Bağlamında Petrol Fiyatlarının Dinamikleri

OPEC'in bir parçası olan ülkeler, 10-15 yıl boyunca Batılı şirketlerle imtiyaz anlaşmalarını kırmak için mücadele ettiler ve bu da onların karlarını kontrol etmelerine ve fiyat oluşumuna katılmalarına izin verdi.

Bundan sonra, iki kutuplu bir pazar yapısı ortaya çıktı: OPEC ülkeleri petrol üretim ve satış aşamalarında operasyonların kontrolünü ele geçirdi ve petrol şirketleri petrol ürünlerinin taşınması, işlenmesi ve satışı için operasyonlar düzenledi.

¹³² BBC News “СМИ узнали о договоренности ОПЕК с Эмиратами. Нефть резко подорожала” 14 Temmuz 2021, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/russian/news-57724690> , 14 Temmuz 2021.

¹³³ Azerbaijan-2021: Geleceğe Bakış Kalkınma Kavramı “Stratejik Vizyon Ve Temel Öncelikler” (Çevrimiçi) https://president.az/files/future_az.pdf, Haziran 2021

¹³⁴ Виленский П. Л. , Лившин В. Н. , Смоляк С. А., “Оценка Эффективности Инвестиционных Проектов”(Yatırım Projelerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi) , М. : Дело, 2020, s 12.

Piyasaya giren petrolün tamamına yakını OPEC üyesi ülkelerin resmi satış fiyatlarıyla şirket içinde değil, ticari olarak satın alınmaya başlandı.

Bu dönemden itibaren OPEC ülkeleri dünya fiyatları statüsünü almış bir "fiyat sepeti" oluşturmaya başladılar.

Uluslararası petrol şirketlerinin imtiyaz sahibi olduğu gelişmekte olan ülkelerin bütçelerine vergi tahsisatlarını hesaplamak için de referans fiyatlar kullanılmıştır. Öte yandan piyasa fiyatları, piyasanın gerçekten bağımsız kuruluşların faaliyet gösterdiği bir segmentine uygulanmıştır.

Referans fiyatları, OPEC'in resmi emisyon fiyatlarının kısıtlanmasıyla birlikte (çoğunlukla 1977 yılına kadar-OPEC ülkelerinde millileştirme dalgasından önce), imtiyazların vergilerini hesaplamak için referans fiyatları belirleme pratiği devam etti.

Son birkaç yılda, petrol fiyatları 2002 yılında 25 \$ 'dan Temmuz 2008'de 147 \$ 'a yükseldi ve bundan sonra çeşitli nedenlerden dolayı mevcut 62 \$ seviyesine geriledi. Bununla birlikte, 2016 yılında petrol fiyatı varil başına 30 doların altına düştü ve daha sonra kademeli olarak 45-50 dolar aralığında bir tepki buldu.

OPEC pazarının yerini alan ilk pazar türü spot (yerel) ticaret pazarıydı. Spot pazar, malların derhal teslim edilmesiyle tek seferlik bir pazardır. Vadeli Petrol Piyasası, çok uluslu şirketler ve büyük finansal kuruluşlar, çoğunlukla yatırım bankaları tarafından oluşturulmaktadır. Spot ve vadeli piyasalardaki işlemlerin kombinasyonu, hem spekülasyonun kullanımı yoluyla hem de kendi ekonomik faaliyetlerinizi optimize ederek kar elde etmenizi sağlar. 1986'dan bu yana, Brent, Dubai ve West Texas ortalamalarına dayanan fiyatların tanıtımıyla, piyasa fiyatları sabit fiyat ticaretinden yön tipi olarak adlandırılan diferansiyel ticarete (belirteçler) geçti.

Üç ana belirteç türü, üç bölgesel pazardaki üç ana borsaya karşılık gelir: ¹³⁵

- Batı Teksas petrolü ("West Texas Intermediate" -WT)- Amerikan pazarı için, New York emtia piyasalarında satılmaktadır.
- Brent ("Brent Crude") - Avrupa piyasaları için, uluslararası petrol borsasında Londra'da işlem görmektedir.

¹³⁵ Tağızadə Elçibəy "Fond Birjalarının Əsas İqtisadi Göstəriciləri Və Onların Təhlili Yolları" 1 Haziran 2017, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakü 1 Haziran 2017, s 40.

- Dubai-Asya-Pasifik bölgesinde baskın olan uluslararası Singapur ticaret borsasında işlem görmektedir.

Yurtdışında, petrolün nitel göstergelerini belirlerken, yoğunluk ve damıtma kalitesi modeli kullanılır.

Mevsimsel faktörler, farklı petrol türlerinin fiyat oranı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir:¹³⁶

- Kışın akaryakıt talebi arttıkça, ağır petrol talebi artmaktadır;
- Yaz aylarında motor yakıtına olan talep arttıkça, hafif petrol talebi de artar. Ayrıca, farklı petrol türlerinin fiyat oranındaki değişiklik nedeniyle, petrol rafinerilerinin teknolojik yapılarındaki değişiklikler de etkilenir.

Petrol fiyatlarının dinamikleri, her şeyden önce, finansal piyasadaki durum, arz ve talep dengesi, makroekonomik ve jeopolitik durum, dolar kuru gibi çeşitli faktörlerden etkilenir.¹³⁷

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, üretime daha fazla kaynak katılabilir, bunun en iyi örneği, geleneksel olmayan kaynaklarla ABD petrol üretimindeki keskin artıştır.

Petrol fiyatı veya daha doğrusu petrol fiyatlandırılması, borsa için en önemli göstergedir. Petrol fiyatlarının dinamikleri büyük ölçüde ABD ekonomik durumundan kaynaklanmaktadır.

Fiyatların bir ölçütü olarak, Kuzey Denizi'nde (Avrupa pazarları ve OPEC ülkeleri için) üretilen Brent markasının petrolüne benzer olan ve tedarik sözleşmeleri Londra emtia Borsası IPE'de imzalanan petrolün fiyatı alınır. "Brent" ismi, petrol üreten tabakaların isimlerindeki büyük harflerin birleşiminden gelir: Broome, Rannoch, Etiyev, Ness ve Tarbat.

WTİ (West Texas Intermediate) markası ABD'de bir marka türü olarak hizmet vermektedir. Aynı zamanda, NYMEX'teki belirli bir petrol yelpazesine değil, fiziksel özelliklerine atıfta bulunan Light Sweet Crude, genellikle bir ticari marka olarak anılır. WTİ esas olarak benzin üretmek için kullanılır, bu nedenle bu tür petrol özellikle ABD ve Çin'de yüksek talep görmektedir. Gerçek veya beklenen yüksek dolar enflasyonu varsa, petrol vadeli

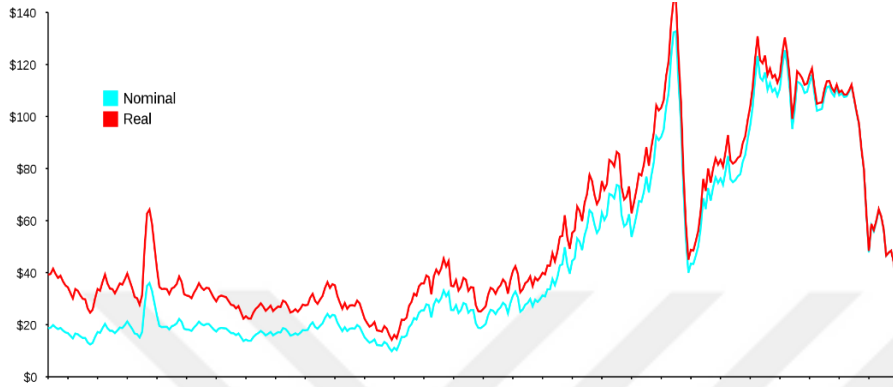
¹³⁶ Aliyev N. , **Azərbaycan Petrol-Gaz Endüstri Kompleksinin Perspektif Gelişiminin Yönetilmesi**

Problemleri, Bakü 2007, Azpoligraf Yayinevi, s 146.

¹³⁷ Рыбалкин А., **“Международные Экономические Отношения”**(Uluslararası Ekonomik İlişkiler) Moskova. 2008, s 19.

işlemleri talebi artmaktadır. Artan talep, ham petrol fiyatlarının yükselmesine katkıda bulunuyor.

Grafik 2. 2: Brent Markasının Dünya Fiyatı

Kaynak: Full Report – BP Statistical Review Of World Energy, Ocak 2019
<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> 2019 Ocak

Bugüne kadar, Brent markasının petrol oranı varil başına 45-50 dolardı ve WTI markasının ham petrol oranı varil başına 50 dolar civarındadır.¹³⁸

Bu nedenle, küresel petrol fiyatlarının dinamikleri, büyük ölçüde, küresel finansal sistemde temsil edilen serbest sermaye petrol piyasasının gelecekteki geçişine bağlıdır.

Petrol vadeli işlemleri piyasası şu anda petrol piyasasının bir parçası değil, aynı zamanda finansal pazarın bir parçasıdır. Yatırım hareketi kendiliğinden değildir, borç krizinin üstesinden gelmek ve küresel ekonomiyi desteklemek için aktif olarak para teşvik politikası uygulayan ABD ve AB finans kurumları ve devlet kurumları tarafından kontrol edilir.¹³⁹

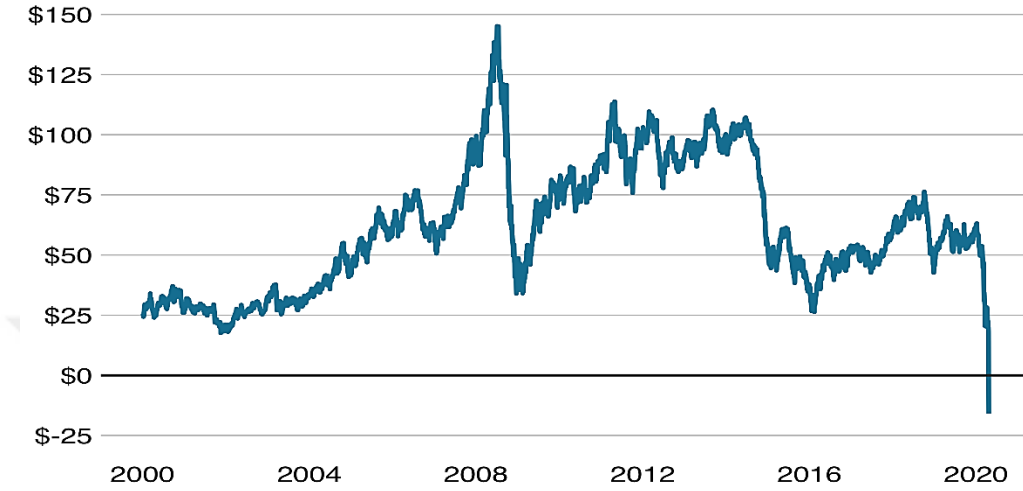
Ancak, takas işlemlerinde şu anda herhangi bir fiyat ayarlaması yapılmamaktadır. Bunun nedeni, Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Örgütü'nün (IOSCO), Eylül

¹³⁸ Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Belgesi “Azerbaycanın Ülke Ortaklık Stratejisi- 2011-2020”, Altun Yayınevi Aralık 2020

¹³⁹ Aliyeva R. , **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**. Bakü 2012, Şərq-Qərb Yayınevi, s 201.

2012'de OPEC, Uluslararası Enerji Ajansı ve bir dizi şirket ile yapılan görüşmelerin ardından takas işlemlerinin fiyat düzenlemesinde reform yapmayı reddetmesinden kaynaklanıyordu.¹⁴⁰

Grafik 2. 3: WTI Markasının Dünya Fiyatı

Kaynak: US Oil Prices Turn Negative As Demand Dries Up “Price Bel Barrel Of WTI” Bloomberg, 20 April 2020 (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/business-52350082> 20 Nisan 2020

Yetkililer, artan düzenlemenin etkili olmayacağını ve piyasa fiyatları üzerinde olumsuz bir etkisi olacağını belirtti.

Bu nedenle, piyasa şu anda finansal piyasadan sıkı kısıtlamalara tabi değildir ve bu da petrol fiyatlarının kısa bir süre içinde önemli ölçüde değişmesine izin verir.

2.3. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDE PETROL FİYATLARI İLE EKONOMİK GÜVENLİK ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Petrol fiyatlarındaki değişiklikler, GSYİH dinamiklerinin ve vergi gelirlerinin konjonktürel bileşeninin en önemli faktörlerinden biridir. Bu bileşeni değerlendirmek için, ülkenin bütçesindeki petrol ve gaz gelirlerinin (yani petrol fiyatına bağlı olarak gelir) oranını belirleyeceğiz. Azerbaycan'da petrol ve gaz gelirlerinin hesaplanması yöntemi Azerbaycan

¹⁴⁰ Буш Джеймс, Джонстон Даниел., “ Управление Финансами В Международной Нефтяной Компании”(Uluslararası Bir Petrol Şirketinde Finansal Yönetim) М. : ЗАО “Олим-Бизнес”, 2003, s 212.

Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı tarafından kabul edilmiş ve Azərbaycan Cumhuriyeti bütçe sistemi yasında sabitlenmiştir.

2.3.1. Azərbaycan Cumhuriyeti'nde Petrol Fiyatlarının Bütçe Oluşumuna Etkisi

Küresel enerji piyasasındaki durum ve bölgesel siyasi ve ekonomik kalkınma perspektifleri göz önüne alındığında, Azərbaycan'da Cumhuriyet için önemsiz sonuçlar doğuracak yeni bir enflasyon dönemi beklendiğini tahmin edebiliriz.

Tablo 2. 3. Tüketici Ürünlerinin Ve Nüfusa Sağlanan Ücretli Hizmetler İçin Fiyat Endeksleri (Bir Önceki Yıla Göre, Yüzde)

Yıllar	Toplam ürün ve hizmetler			
		Gıda ürünleri	Gıda dışı ürünler	Ücretli hizmetler
2013	105, 7	107, 2	102, 3	104, 3
2014	107, 9	110, 4	102, 6	104, 7
2015	101, 1	100, 8	101, 0	101, 2
2016	102, 4	102, 2	100, 8	103, 5
2017	101, 4	101, 0	103, 2	100, 3
2018	104, 0	106, 1	103, 8	101, 2
2019	112, 4	114, 7	116, 7	105, 8
2020	112, 9	116, 4	111, 6	109, 3

Kaynak: Azərbaycan Devlet Statistik Komitesi “Qiymətlər Və İndekslər” (Çevrimiçi)

https://www.stat.gov.az/menu/6/buklet/price_az.pdf

İstatistiklere göre, gıda fiyatları geçen yıl %16, 4 arttı. Özellikle, sosis, balık, süt ürünleri, yumurta, zeytinyağı, çay ve kahve fiyatlarındaki artış gözlerden kaçmıyor. Gıda dışı ürünler için fiyat artışı %11, 6, ücretli hizmet hacmi ise %9, 3 olarak gerçekleşti.

Azerbaycan hükümeti daha önce ülkede yıllık ortalama enflasyonu %7,3 olarak tahmin etmişti, ancak geçen ekim ayında tahmin %13,2'ye indirildi. 2016 yılında Azerbaycan'da enflasyon %12,4 oldu.¹⁴¹

Tablo 2. 4. Ekonominin Petrol Ve Petrol Dışı Sektörlerinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Üretimi (Ana Fiyatlarda) Cari Fiyatlarla, Milyon Manat

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
GSYİH- Toplam	58,182	59,014	54,380	60,425	70,337	80,092	81,896	72,432
Bununla beraber								
Petrol ve gaz sektörü	23,778.1	21,405.2	15,382.2	19,552.6	25,005.4	32,231.7	30,051.9	20,577.6
Petrol dışı sektör	30,525.9	33,195.9	34,138.8	35,951.1	40,328.0	41,662.0	44,481.8	44,862.1
Ürün ve ithalat için net vergi	3,878.0	4,413.0	4,859.0	4,921.5	5,004.4	6,198.3	7,362.5	6,992.5

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Aralık 2020 (Çevrimiçi)

https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/az/007_1.xls, Aralık 2020

Ön verilere göre, 2020'de ülke 72.432,2 milyon manat veya geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 4,3 daha az gayri safi yurtiçi hasıla üretti.

Ekonominin petrol ve gaz dışı sektöründe katma değer yüzde 2,6, petrol ve gaz sektöründe ise yüzde 7,0 azaldı. Kişi başına düşen GSYİH 7262.8 manat olarak gerçekleşti.

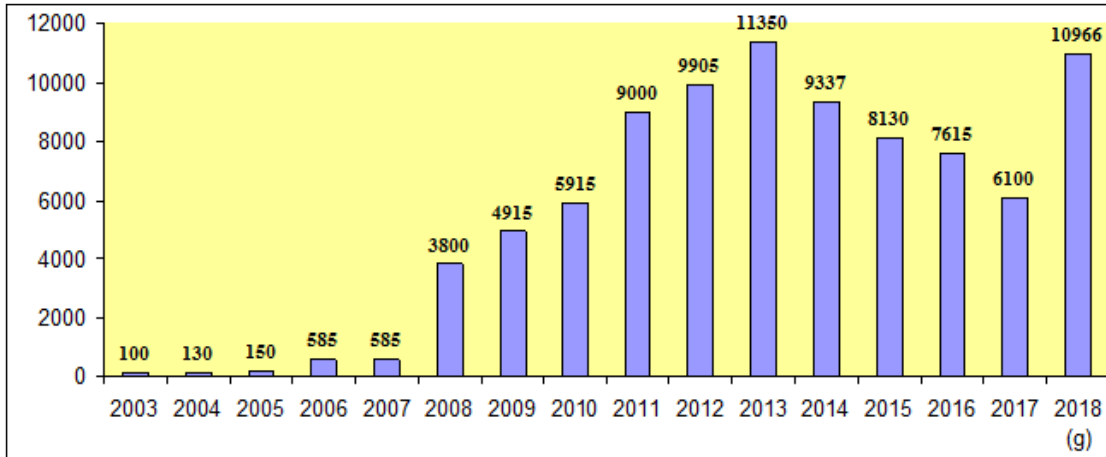
Bununla birlikte, her durumda, sermayenin net ihracatı, yabancı yatırımcıların net kar ihracatı ve döviz rezervlerinin artması ekonomik dinamikler üzerinde olumlu bir etkiye sahip değildir. Bu nedenle, ülke ekonomisine zarar vermeden, belirli bir zaman gecikmesi ile petrol

¹⁴¹ Azerbaycan İstatistik Komitesi “Azerbaycanın İstatistik Göstergeleri”, Baku 2020 (Çevrimiçi)

https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/system_nat_accounts_2020.zip

ve gaz ihracatı yaklaşık yarıya inebilir. Bu nedenle, uygun döviz düzenlemesi ile, ekonomi zarar görmeyecek, ancak petrol ihracat fiyatları oldukça gerçek olan yaklaşık iki katına çıkacak. Yerli enerji fiyatlarının dinamikleri, tekellerin fiyatlarında olduğu gibi, dünya fiyatlarının dinamikleri ile ilişkili değildir.

Grafik 2. 4: ADPŞ Fonundan Bütçeye Transfer Miktarı (Manat)

Kaynak: State Statistical Committee Of The Republic Azerbaijan “Policy Of The State Statistical Committee On Dissemination Of Official Statistics” Aralık 2018 (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/dissemination_policy/DissPolicy_en_2014.pdf, Aralık 2018

İlk kez, fondan bütçeye transfer miktarı 100 milyon manat oldu. Takip edilen yıllarda, bu miktar sürekli artmıştır. 2003-2007 yıllarında transferlerin miktarı 100 milyon manat'tan 585 milyon manat'a yükselirse, 2008'de aniden 3, 8 milyar manat'a ve 2011'de 9 milyar manat'a ulaştı. Son 15 yılda fondan bütçeye transferlerin en yüksek miktarı 2013 yılında kaydedildi-11. 350 milyar manat. Daha sonraki dönemlerde, özellikle 2015-2017 yıllarında, dünya petrol piyasalarındaki ham petrol fiyatlarının keskin bir şekilde düştüğü dönemde, transfer hacmi de keskin bir şekilde azaldı ve 2017 yılında bütçeye sadece 6, 1 milyar manat transfer gönderildi. Bu, 2011'den sonra en düşük miktardı. 2017 yılının ikinci yarısından sonra petrol fiyatlarındaki artış, hükümeti petrol fonundan bütçeye transferleri artırmaya teşvik etti ve devlet bütçesinin beklenen performans rakamlarına göre, transferlerin miktarı yaklaşık 11 milyar manat olacak.¹⁴²

¹⁴² Гейбуллаев Г. Р., Мамедова С. Б., “Управление Инвестиционными Проектами И Их Методологические Основы В Условиях Рынка»(Piyasa Koşullarında Yatırım Proje Yönetimi Ve Metodolojik Temelleri), Barış Yayınevi, s 206

Bununla birlikte, Azerbaycan'da bütçe süreci hala sadece bir iç meseledir ve halkın sürece katılımı sağlanmamıştır. Ve bu yaklaşımla Azerbaycan, minimal bütçe açıklığı olan bir grup ülkede içerisindeydi. Bu nedenle, bu yılın ocak ayında yayınlanan açık bütçe endeksine göre 100'den sadece 34 puan alan cumhuriyetimiz, prestijli "uluslararası bütçe ortaklığı" ile 115 ülke arasında 78. oldu. (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol Fonu, 2017 yıllık raporu).

2018 bütçe sürecinde kullanılan yeni bir araç olarak buna "bütçe kuralı" denir. Haziran 2018'de Azerbaycan Cumhuriyeti "bütçe sistemine ilişkin "Kanununda" bütçe kuralının " uygulanması ile ilgili değişiklikler ve eklemeler yapıldı. Bu kural, küresel pazardaki petrol fiyatlarındaki ani değişikliklerin devlet bütçesi üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için kullanılıyor. (CESD, araştırma grubu, 2018).¹⁴³

Bütçe kuralı, orta ve uzun vadede makroekonomik istikrar, finansal ve kredi disiplini sağlayan maliye politikasının uygulanmasına hizmet eden bir araçtır. Kanunun 11-1. 2 maddesine göre, konsolide bütçenin harcamalarının üst sınırı, bu yılın konsolide bütçesinin onaylanmış harcamalarının %10.3'ünü geçmemesi koşuluyla belirlenir. Bu yılın ortasında, hükümetin 2018 yılı devlet bütçesinin hazırlanmasında yaklaşık 2 milyar manat (çoğunlukla Devlet petrol fonundan transferler nedeniyle) gelir ve harcamalarını tahmin ettiği ve 2019 yılı devlet bütçesinin hazırlanmasında bütçe kuralının uygulanması "iyi bir başlangıç" oluşturduğu belirtilmelidir.

Bütçe gelirlerinin petrol sektörüne olan bağımlılığı bir kez daha artmaktadır. Hükümete göre, petrol endüstrisinin 2017 yılında Devlet bütçesi gelirindeki payı 2011'de %75, 1'den %47, 7'ye düştü ve 2019'da %59, 8'e ulaştı. Hükümet, gelecek yıl devlet bütçesi gelirlerinin yaklaşık %60'ının petrol sektöründen geleceğini tahmin ediyor. Gelecek yıl için bütçe hazırlarken, dünya pazarındaki petrol fiyatı 1 varil başına 60 \$ ' a düştü. Hükümet verilerine göre, 2019 yılında 13, 7 milyar manat veya devlet bütçesi gelirlerinin yüzde 59, 8'i petrol dışı sektörden doğrudan gelir ise 9, 2 milyar manat (yüzde 40, 2) olacak.¹⁴⁴ Aynı zamanda, petrol ve gaz sektörünün gelirlerinden 11364, 3 milyon manat, devlet petrol fonundan yapılan ödemelerden, 1450,0 milyon manat-devlet petrol şirketine yapılan ödemelerden ve kalan 886, 0 milyon manat-HPBS altında faaliyet gösteren yabancı sözleşmelerin payından kaynaklanmaktadır.

¹⁴³ Yatırım Faaliyeti Hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Kanunu "ADPFnun 2018 Yılı Yatırım Faaliyeti Sonuçları" (Çevrimiçi) <http://www.e-qanun.az/framework/9367> Aralık 2018

¹⁴⁴ A.e

Yukarıda belirtildiği gibi, bağımsız çalışmalar, petrol ve gaz sektörünün doğrudan gelirlerinin devlet bütçesi gelirlerinde daha yüksek (yaklaşık %65) payını göstermektedir.

2020 yılında, Devlet Petrol Fonundan kesintiler hariç devlet bütçesinin cari harcamaların toplamı 12, 55 milyar manat ve bütçe gelirleriyse 11, 55 milyar manat tahmin edilmektedir. Bütçe harcamalarının 1.0 milyar manatı petrol fonundan aktararak finanse edilecek. Yani, eğer gelecek yıl petrol fiyatı dünya pazarında 60 doların altına düşerse, hükümet Petrol Fonundan transferlerin büyük bir kısmını cari harcamalara yatırmak zorunda kalacak.

2.3.2 Azerbaycan Petrolünün Stratejik Amaç Ve Hedeflerinin Analizi

Stratejik hedefler-Azerbaycan, petrol gelirlerinin doğru yönetimi, yüksek birikim ve nispeten küçük dış borç, yoksulluğun azaltılması, özel sektörün GSYİH içindeki payının artırılması ve iş ortamının iyileştirilmesi yoluyla sosyal ve ekonomik altyapının inşasında başarılı olmuştur. Stratejik yol haritasının bir parçası olarak, iyi yönetim temelinde makroekonomik istikrar sağlamak, ekonominin yapısını iyileştirmek, istihdamı artırmak, dengeli bölgesel kalkınma sağlamak, iş ortamını iyileştirmek ve özel sektör katılımını güçlendirmek planlanmaktadır. Azerbaycan birçok Binyıl Kalkınma hedefine ulaştı ve Birleşmiş Milletler tarafından 2016-2030 yılları için onaylanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine katıldı. Azerbaycan'da daha sürdürülebilir, kapsamlı ve çeşitlendirilmiş bir ekonominin gelişmesi, sosyal alanların dengeli bir şekilde gelişmesini sağlamak için etkili bir ulusal yürütme mekanizması kurulacaktır.

Ulusal ekonominin perspektifi için stratejik yol haritası dört ana stratejik hedefi öngörmektedir.

Mevcut küresel durum ve petrol fiyatlarındaki oynaklık, finansal sürdürülebilirliğin güçlendirilmesi, doğal kaynaklardan elde edilen gelirin rasyonel kullanımı, sıkı makroekonomik çerçevelerin benimsenmesi için objektif bir ihtiyaç haline getirmektedir. Ekonomik kalkınma yönünde alınan önlemler sayesinde devlet, hedeflerini gerçekleştirmek için mali ve parasal politikaların daha rasyonel bir şekilde anlaşılmasını amaçlamaktadır. Azerbaycan'ın güçlü mali istikrarı ve para politikası ile ilgili diğer önlemler, "ulusal ekonomi ve ekonominin ana sektörlerine yönelik stratejik yol haritalarının" ilk hedefinde açıklanmıştır.

Bu açıdan, maliye politikası için bir çerçeve sağlamak ve doğal kaynaklardan yeterli gelir tasarrufu sağlamak için alınan önlemlerle birlikte Azerbaycan'ın doğal kaynaklarının

doğru yönetimi de dikkate alınmaktadır. Önerilen ana kurumlar şunlardır: petrol gelirlerinin rasyonel kullanımı ve kamu borç yönetiminin gerekli mali temeli “altın kural” yaklaşımı. Bu bağlamda, orta vadeli harcama çerçevesinin daha da güçlendirilmesi, güçlü bütçe yönetimi ve etkin bütçe organizasyonuna adaptasyonu, kamu harcamalarının etkinliğini sağlamak ve petrol gelirlerinin oynaklığını azaltmak için alınan önlemlerin devamı olmalıdır. İlk hedef, sıkı mali çerçevelerin yanı sıra para çerçeveleri ile ilgilidir.

Sıkı para politikasının çerçevesi ve hedeflerinin etkin bir şekilde uygulanması makroekonomik ortamın önemli bir bileşenidir. Bu bağlamda, maliye politikası ile koordinasyon içinde para politikasının yürütülmesi, ekonomideki değişiklikleri yansıtmak için parasal faktörlerin gerekli ayarlamaların değerlendirilmesi daha da ekonomik potansiyelini güçlendirmek için gereklidir.

Ekonomik potansiyeli daha da güçlendirmek için parasal ve mali çerçevelerin etkileşiminin yanı sıra, bir başka stratejik hedef de kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve reformundan kaynaklanmaktadır. Bu belgede, kamu sektörünün ekonomideki verimliliğinin, hissedar yaklaşımının benimsenmesi ve kamu iktisadi teşebbüslerinin reform programının uygulanması ile ilgili hükümler yer almaktadır. Stratejik yol haritası, ülkedeki özel sektör aktivitesini artırmak, kamu işletmelerini daha verimli hale getirmek ve iş ortamını iyileştirmek için mevcut girişimleri destekleyerek doğrudan yabancı yatırımların çekilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır ve bu alanda atılacak adımlar ikinci hedefte açıklanmıştır.

Rekabetçi, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik hedeflere ulaşmak için yapılan çabaların bir parçası olarak, üçüncü hedef insan sermayesinin gelişimini daha da hızlandırmaktır. Bu amaçla, uygulanması gereken girişimler haklı gösterilmekte ve faaliyetler aşağıdaki yönlerde planlanmaktadır: eğitimin insan sermayesine katkısı, iş verimliliğinin artırılması, işletmelerin işlerini daha verimli hale getirmelerine yardımcı olmak.

Dördüncü hedef, iş ortamının daha da iyileştirilmesi ile ilgilidir. Mali ve parasal politikaların bir sonucu olarak ekonomiye baskı yapacak teşvikler, elverişli bir iş ortamının şeriatında bulunan kaynakların daha verimli kullanılmasına izin verebilir. Ekonomiyi desteklemek için iş ortamını iyileştirmeye yönelik daha ayrıntılı bir yaklaşım, ulusal ekonominin sektörlerine göre stratejik yol haritalarında sunulmuştur.

Stratejik hedefler-Azerbaycan ekonomisinde meydana gelen süreçler-büyük ölçüde ülkedeki petrol üretimi ve küresel piyasalardaki petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ile ilişkililiydi ve bu dalgalanmaların GSYİH üzerindeki etkisi tutarlı teşvik mekanizmaları şeklinde

gerçekleşti. Petrol fiyatlarındaki değişiklikler, ADPF transferlerini devlet bütçesine doğrudan etkiledi. Aynı zamanda, devlet bütçesinden ADPF transfer hacmindeki değişiklikler devlet harcamalarına da yansımıştır. Kamu harcamalarının ekonomideki payına bakıldığında, kamu harcamalarındaki değişikliklerin GSYİH'daki değişikliklerle örtüştüğü görülebilir. Bu nedensel ilişki ve petrol fiyatlarındaki oynaklık nedeniyle, son yıllarda Azerbaycan'da GSYİH büyümesi çok farklıydı ve Azerbaycan'da GSYİH büyümesinin ortalama standart sapması, Türkiye'de görülen yüzde 4'e kıyasla, 2004 ve 2014 yılları arasında yüzde 11 idi.¹⁴⁵

Azerbaycan ekonomisinin doğal kaynaklara ve özellikle petrolün hem kısa hem de uzun vadede bağımlılığının azaltılması gerekmektedir. 2013 yılında, ADPF transferinin kamu harcamalarındaki payı yüzde 59'a ulaştı ve makroekonomik istikrar için ciddi bir tehdit oluşturdu. Bütçenin 2013'ten bu yana ADPF transferlerine bağımlılığı azalsa da, bu transferlerin bütçedeki toplam payı hala yüksek. Petrol fiyatlarındaki oynaklık göz önüne alındığında, bu koşulların gelecekteki GSYİH büyümesi üzerinde doğrudan bir etkisi olabileceği düşünülmektedir.

Uzun vadede, petrol fiyatlarına mali bağımlılık, bu alana daha dikkatli bir yaklaşım getirmektedir. Azerbaycan'ın doğal kaynaklarının tükenmesi, sürdürülebilir ekonomik kalkınma modelini benimsemek için alternatif yaklaşımların seçilmesine dikkat çekmektedir. Böylece, hesaplamalara göre, Azerbaycan'ın onaylanmış petrol ve gaz rezervleri, İran, Suudi Arabistan veya Kazakistan gibi ülkelerin benzer göstergelerinden daha hızlı tükenebilir. Sürekli arama çalışmaları (özellikle küçük alanlar) bu süreyi biraz artırsa da, mevcut koşullar önümüzdeki 30 yıl içinde petrol ve gaz rezervlerinden elde edilecek gelirlere olan bağımlılığın azaltılmasını gerektirmektedir

Yüksek petrol bağımlılığı ekonomiyi farklı şekillerde etkiler. Örneğin, petrol ticareti ile ilişkili döviz kazançlarının hacmindeki bir değişiklik ve dolayısıyla manat'ta görülen istikrarsızlık sonucunda, ulusal para birimine olan güven azalır.

Goskomstat verilerine göre, 2014 yılında Azerbaycan'da sabit sermayenin toplam birikiminde kamu sektörünün payı yüzde 20 iken, özel sektör için bu rakam sadece yüzde 8, 6 olarak gerçekleşti. Bunun nedeni, bir yandan devletin büyük petrol gelirlerine erişiminden kaynaklanırken, diğer yandan özel sektör finans kaynaklarına sınırlı erişim nedeniyle. İkinci

¹⁴⁵ Atakişiyev M. , “Azerbaycan Petrol Stratejisinin Ulusal Gelişimde Rolü” ”Vergi Dergisi” Baku 2014, s 152.

etki kısmen, petrol gelirlerinin mevcudiyetinin devlet tahvillerine olan ihtiyacı azalttığı gerçeğinden kaynaklanmaktadır; bununla birlikte, devlet tahvilleri genellikle likit sermaye piyasasının temelidir. Buna ek olarak, kamu sektörünün büyüklüğü genel ekonomiye kıyasla özel sektörün “sıkıştırılmış” olduğunu göstermektedir: kamu harcamalarının petrol dışı GSYİH'ya oranı son yıllarda yüzde 52-59 olmuştur. Norveç'in Azerbaycan ile karşılaştırıldığında sermaye açığı yaşamamasına rağmen, yüzde 28'lik rakamı Azerbaycan için bu yönde ek kalkınma fırsatlarının varlığına işaret etmektedir.

Kaynak sektörlerine dayanan büyüme, genellikle bu sektörlerdeki düşük iş verimliliği nedeniyle genel olarak düşük özel sektör istihdamına yol açmaktadır. Kaynak sektörlerinin düşük emek yoğunluğu Azerbaycan'ı olumsuz etkiledi: petrol ve gaz sektörünün GSYİH içindeki payı en az yüzde 36, 3 iken, toplam istihdamdaki payı sadece yüzde 1-2'dir.¹⁴⁶ Sonuç olarak, 2015 yılında özel sektörde işe alınan işçilerin sayısı 623, 6 bin kişiydi ve kamu harcamalarındaki artış, kamu sektöründe 878, 9 bin kişiyi istihdam etmeyi mümkün kıldı.

2.3.3. Azerbaycan Cumhuriyeti Finansal Sisteminin Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmalara Bağımlılığını Azaltmanın Yolları

Son yıllarda, petrol fiyatı küresel ekonominin durumunun önemli bir finansal göstergesi haline gelmiştir. Petrol vadeli işlem sözleşmelerinin ve onlardan elde edilen finansal araçların artan yatırım çekiciliği, petrol piyasasına önemli bir sermaye akışı sağladı ve emtia piyasasından finansal piyasa segmentine dönüşmesine katkıda bulundu.

Bütçe kuralı, finansal sistemin petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara olan bağımlılığını azaltmanın bir yoludur.

Bütçe kuralı, bütçe toplamlarından herhangi birini uzun vadeli tutarlarda (gelir, gider, açık) sınırlamak veya devlet bilançosunu sınırlamaktır.

Gelişmekte olan ülkeler ve doğal kaynak ihraç eden ülkeler temel olarak ilk iki sorunu çözmektedir. Nispeten yüksek enflasyon ve nispeten yüksek ekonomik büyüme koşullarında, onlar için üçüncü zorluk genellikle daha az önemlidir. Bu nedenle, bu tür ülkelerde, bütçe kuralları bütçe açığını sınırlamak için daha fazla odaklanmıştır, ancak resmi olarak borç miktarı sınırlı değildir.

¹⁴⁶ Atakişiyev M. , *Azerbaycanın Yeni Petrol Stratejisi, Politikası Ve Ekonomik Yükseliş*, Elm Yayınevi, 2009, s 206.

Bazı devletler (Kolombiya, Şili), dalgalanmalarının kar amacı gütmeyen gelirler üzerindeki etkisini azaltmak için bütçe kuralında ek değişiklikler yapar.

Belirlenen hedeflere ulaşmada kuralın başarısı, hem oluşumunun fizibilitesine hem de uygulamaya ve uygulama pratiğine dayanmaktadır.

- çeşitli makroekonomik koşullar altında sürdürülebilirlik (ya da olası soruşturma, dışlama iyi tanımlanmış durumlar);
- bütçe sisteminin çoğu seviyesinin kapsamı;
- ifadelerin şeffaflığı ve doğruluğu, uygulamanın kendi kendini kontrol etme olasılığı ve gözlemlenen zorunlu olasılık, öngörülemeyen veya gizli göstergelerin olmaması, manipülasyon olasılığının olmaması
- kurallara uyumu teşvik eden resmi bir sisteme sahip olmak (uyumsuzluk, kişisel veya dağıtılmış sorumluluk için yaptırımlar).

Tablo 2. 5: Doğal Kaynak İhraç Eden Ülkelerde Bütçe Kuralının Örnekleri

Ülke	Kısa özet
Avusturalya	Reel harcamalardaki artış, toplam denge GSYİH'nın %1'ini geçene kadar yılda < %2'dir. Ayrıca, yıllık ortalama GSYİH'nın %0'lık bir dengeye sahip olması, göreceli vergi yükünün 2007-2008'den daha düşük olduğu anlamına gelir.
İndonezya	Konsolide olunmuş bütçenin toplam açığı GSYİH'nın <%3'ü ve konsolide bütçenin borcu GSYİH'nın <%60'ıdır.
Kolombiya	Yapısal açık, programa göre GSYİH'nın %1'ine getirilmelidir. Beklenen ekonomik büyüme ile, uzun vadede ortalamanın 2 basamağının altına düşerek daha büyük kayıplar planlamak mümkündür.
Meksika	Toplam bakiye > GSYİH'nın %0'ı. Yapısal maliyetler reel olarak yılda %2'yi aşabilir.

Moğolistan	Artan harcamalar < petrol dışı GSYİH büyümesi.
Nijerya	Toplam açık < %3 GSYİH
Norveç	Yapısal açık, tüm petrol ve gaz gelirleri ve fazlası dahil olmak üzere "küresel Devlet Emeklilik Fonu" nun beklenen getirisini geçmemelidir.
Şili	Yapısal açığı <% 1 GSYİH. Bakır gelirleri uzun vadeli ve ekonomik potansiyele yakın olduğunda gelirler yapısal olarak kabul edilir.

Kaynak: “IMF Fiscal Rules Dataset 2020”, Müvafiq Milli Nazirliklərin Və Suveren Fondların Internetsaytları(Çevrimiçi)<https://www.imf.org/external/datamapper/fiscalrules/map/map.htm>

Bazı devletler (Kolombiya, Şili), petrol dışı gelirlerdeki dalgalanmaların etkisini azaltmak için bütçe kuralında ek değişiklikler yapar.

2019 yılına kadar, ADPF ana göstergeleri ve devlet bütçesi parametreleri, varil başına 60 \$ ' lık yıllık ortalama petrol fiyatına dayanıyordu. Devlet petrol Fonu gelirlerinin gelecek yıl 15, 579 milyar manat seviyesinde, 2020 yılında petrol Fonu gelirlerinin yüzde 33.6 'sı ve 2019 yılına göre yüzde 1, 8 olduğu tahmin edilmektedir. ¹⁴⁷

Gelir yapısında, petrol ve gaz satışından elde edilen gelir, Azerbaycan'ın payı için 13, 218 milyar manattır. Gelecek yıl, Devlet petrol Fonu gelirlerinin yönetiminden elde edilen gelirlerin, 2021 yılına göre yüzde 45 artışla 1, 571 milyar manat ve 2020 için yüzde 29, 2'lik bir artış oldu.

2019 yılından itibaren Azerbaycan'ın konsolide bütçesine orta ve uzun vadeli harcamaların yönetimine ilişkin yeni bütçe kurallarının uygulanması, devlet bütçesinin petrol gelirlerinin oynaklığına olan bağımlılığını azaltmakta ve bütçe disiplininin güçlendirilmesi için koşullar yaratmaktadır. Önümüzdeki yıl için devlet petrol Fonu'nun harcamaları da bu kurallar göz önünde bulundurularak şekillenmektedir.

¹⁴⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Muhasebe Odası “Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun 2020 yılı Bütçe Taslağı Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Sayıştay'ın Görüşü” Bakü 2019, (Çevrimiçi) https://sai.gov.az/files/Rey_ARDNF_%202020.pdf Aralık 2019

Bu kurallar, ekonominin petrol faktörüne bağımlılığını azaltmayı amaçlayan reformların ayrılmaz bir parçasıdır.

2019'da ilk kez, petrol dışı sektörün GSYİH'sı yeni mali kuralların yürürlüğe girmesi sonucunda yüzde 1, 7 oranında azaldı ve bütçe kuralının olumlu bir etkisi olduğunu gösterdi. 2019 yılında, petrol Fonu harcamaları, fon yönetimi harcamaları hariç, 2017 yılına göre yüzde 3, 3 düşüş ve 2018 yılına göre yüzde 0, 7 düşüşle 11. 364 milyar dolar oldu. Petrol fonunun 2019 bütçe fazlası 4. 214 milyar manat seviyesindeki tahminler kendini doğrulttu.¹⁴⁸

Devlet petrol fonun temel göstergeleri şunlardır: nakit ve fon tahsisi için yurtdışında olumsuz etkileri en aza indirmek, ekonomi, "hollanda sendromu" nu önlemek, gelecek nesiller için gelirlerin toplanılması ve yurt dışındaki fonların ayrılması, mevcut sosyo-ekonomik süreçlerin ülke genelinde devam ettirmektir.

Normal koşullar altında meydana gelen fiyat artışlarının katları, bazı maliyetler için negatif olsalar bile, durgunluk sırasında daha düşük olabilir. Finanse edilme şekli de önemli görünüyor. Beklenen değerin sıkıştırılması, talebin sıkıştırılması için gerekli değildir, çünkü özel talebin artması hatta genişlemenin teşvik edilmesiyle telafi edilebilir. Buna ek olarak, para politikası ve faizin sıfıra yakınlığı da önemlidir.¹⁴⁹

Bu nedenle, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların finansal sistem üzerindeki etkisini azaltmak için atılan adımlara baktık. Azerbaycan petrol ve gaz şirketlerinin davranışlarındaki değişim büyük fiyat dalgalanmaları gerektirdiğinden, fiyat düşüşü Azerbaycan'ı etkilemeyecektir. Azerbaycan'ın petrol şirketleri için mevcut koşulları iyi, fiyatlar yüksek ve istikrarlıdır.

¹⁴⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Muhasebe Odası., A.g.e.

¹⁴⁹ Nasirov R. , “**Para Politikaları**” Bakü 2018, Şərq-Qərb Yayınevi, s 92.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAIJAN PETROLÜNÜN ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

3.1. HAZAR PETROLÜNÜN DÜNYA ÜLKELERİNİN ENERJİ POLİTİKASINDAKİ ROLÜ

Petrol, benzin, gazyağı, dizel, akaryakıt, diğer yağlar gibi malların işlenmesi ve üretilmesi için kullanılan hammaddedir ve kimya endüstrisinde de kullanılır.

Petrolde elde edilen bir dizi ürün (benzin, dizel, vb.) alternatiflerle değiştirilebilir ve bazıları vazgeçilmezdir. Bunlar parafinler, yağlayıcılar, bitüm içerir.

3.1.1. Dünya Petrol Piyasasının Mevcut Durumu

Son yıllarda, küresel enerji piyasasının yapısındaki petrolün payı yaklaşık %40'tır. Yirminci yüzyılın başlarında, küresel ekonomideki çeşitli enerji türlerinin tüketim yapısındaki petrolün payı %35'e düştü. Analistlerin ön tahminleri, bu rakamın uzun süre aynı seviyede kalacağını tahmin edilmektedir. Petrol ihraç eden ülkelerin (OPEC) ve Birleşmiş Milletlerin(BM) uzmanlarının uzun vadeli tahminlerine göre, 2022 yılına kadar, küresel petrol piyasasındaki petrolün payı %30 ve 2050 yılına kadar %28-29 olacaktır.¹⁵⁰

İngiliz şirketi BP'ye göre, 2014 yılında dünya rezervleri 239, 8 milyar ton olarak gerçekleşti. Bu veriler 2015 dünya enerji istatistik anketi'nde yayınlandı. (bp. com/content (erişim tarihi: 10. 06. 2018)). Tüm dünya rezervlerinin yaklaşık %75'i, OPEC'in bir parçası olan bir grup petrol ihraç eden ülkeye aittir.

OPEC, 1960 yılında kurulan petrol ihraç eden ülkeler örgütüdür. OPEC şu anda 12 ülkeyi kapsamaktadır: Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Libya, Cezayir, Angola, Nijerya, Endonezya, Venezuela.

OPEC ülkeleri dünya petrol rezervlerinin 2 / 3'ünü oluşturuyor. Tüm petrol rezervlerinin %60'ı Ortadoğu'da yoğunlaşmıştır ve aşağıdaki ülkelere aittir: Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri. Kanada, 172, 9 milyar varil petrol üretimi ve dünya hacminin yüzde 10, 2'si ile üçüncü sırada yer alıyor. Grafikte görüldüğü gibi, söz konusu

¹⁵⁰ Organization Of The Petroleum Exporting Countries “OPEC – Annual Statistic Bulletin 2016” (Çevrimiçi) https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2016.pdf, Aralık 2016.

üç ülkenin en büyük petrol rezervleri ile birlikte ilk ona şunlar aittir: İran, Irak, Rusya, Kuveyt, OECD ve ABD.

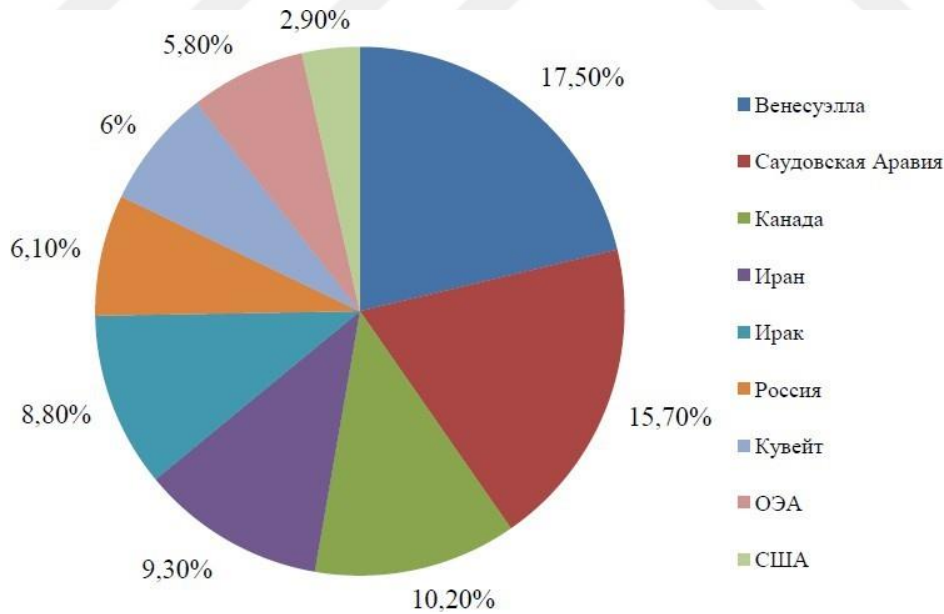
Önemli hammadde stokları Meksika, Nijerya, Cezayir, Libya gibi ülkelerde de yoğunlaşmaktadır. BP göre, 2014 yılında Rusya Federasyonu petrol rezervleri onaylı 6, 1% (bir önceki yıla göre 5, 3%) olarak gerçekleşti.¹⁵¹

Birçok Batı Avrupa ülkesi de petrol açısından zengindir. Bunlar İngiltere, Norveç, Danimarka, Hollanda gibi ülkelerdir. Bu ülkelerin petrol kaynakları Kuzey, Norveç ve Barents denizlerinde yoğunlaşmıştır.

En büyük ağır petrol yatakları Venezuela'da bulunmaktadır. Ülkede çeşitli petrol projeleri geliştirilmiştir. Venezuela, çok ağır bir yağ kimyasallarla karıştırarak, çok pahalı tesislerde orta derecede sentetik ve hafif bir yağ elde ediyor.

Şimdi petrol şeyl ve kumtaşı yataklarına özel dikkat gösteriliyor. Bu tür petrolün en önemli yatakları ABD ve Kanada'da bulunmaktadır. Rusya'da da benzer alanlar var. Petrol kumları, ham petrol, kuvars kumu, kil harcı ve su içerir.

Grafik 3. 1: Dünya Rezervlerinde İlk On Ülkenin Payı

Kaynak: Full report – BP Statistical Review of World Energy, Ocak 2018 (Çevrimiçi) (bp.com/content (date of access: 01. 06. 2018)).

¹⁵¹ British Petroleum 69th Edition “Statistical Review of World Energy”, 2020 march, (Çevrimiçi) <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, Mart 2020

Tablo 3. 1: 500 Milyon Tondan Fazla Üretim Kapasitesine Sahip Ülkeler

Ülkeler	2017	2018	2019	2020
Rusya	531, 0	534, 1	540, 7	525, 0
Suudi Arabistan	534, 8	543, 4	568, 5	540, 0
ABD	448, 5	519, 9	567, 2	510, 0

Kaynak: Türkiye Petrolleri A.O “Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu” s10
<https://www.tpao.gov.tr/file/2106/2020-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-47460b743c70c609.pdf>, 2020

Verileri Tablo ve grafiklerle karşılaştırsak farkı açıkça görebileceğiz. Bu, bugün piyasada olağanüstü bir lider olmadığını doğrulamaktadır. Rusya'nın 1998 yılından bu yana üretilen ve ihraç edilen petrol hacmini aktif olarak artırdığını unutmamalıyız. Bununla birlikte, küresel pazardaki petrol fiyatlarının keskin düşüşü nedeniyle, Azerbaycan ekonomisinin küresel petrol fiyatlarına olan yüksek bağımlılığı nedeniyle "siyah altın" üretimini azaltmıştır.¹⁵² Birçok kaynağa göre, ABD, 2014 yılında net üretim için Rusya ve Suudi Arabistan'ı geride bıraktı, ancak ABD petrolünün düşük yoğunluğu nedeniyle, yani daha hafif olduğu için, ton cinsinden hesaplanırken, ABD üretim hacmi daha küçük hale geldi.¹⁵³ 2020 yılında petrol üretimi için aşağıdaki verilere bakalım:

Tablo 3. 2: 2020 Yılında Petrol Üretimi (Günde Bin Varil)

	2020		
	Ocak	Şubat	Mart
Rusya	10466	10032	10927
OPEC	32439	32236	32251
Irak	4399	4156	4199
Suudi Arabistan	10128	10120	10120

¹⁵² British Petroleum 69th Edition “**Statistical Review of World Energy**”, 2020 march, (Çevrimiçi)
<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, Mart 2020

¹⁵³ British Petroleum 67th Edition “**Statistical Review of World Energy**”, 1 Haziran 2018, (Çevrimiçi)
<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>, 1 Haziran 2018.

Kaynak: Dünya'da Petrol Üretimi “Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı” Mart 2020 (Çevrimiçi) <https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/dunyada-petrol-uretimi/>

Ancak petrol ürünlerinin dış ticareti başka bir özelliğe sahiptir. Petrol ürünleri ticareti alanında, rafinerilere (rafineriler) sahip ekonomik olarak gelişmiş ülkeler, işleme süreçlerinin yoğunlaştığı öncü bir rol oynamaktadır. Petrol ile dış ticaret operasyonlarının ölçeğine göre Basra Körfezi, Batı Avrupa, Karayipler ve Güneydoğu Asyası ayırt edilebilir.

3.1.2. Hazar Petrolünün Azerbaycan'ın Dünyanın Önde Gelen Ülkeleri ile Ekonomik Bağlarındaki Rolü

Bilindiği gibi, petrol fiyatı, ortaya çıkmasından bu yana çeşitli nedenlerden dolayı sık değişiklikler geçirdi. Farklı olayların etkisi altında farklı zamanlarda bu faktörler petrol fiyatlarını değiştirdi. Petrol fiyatlarındaki değişimin temelini oluşturan olayların örnekleri olarak: ¹⁵⁴

- Zaman içinde ülkeler arasında meydana gelen siyasi olaylar;
- Küresel ölçekte petrol üretiminin değişimi;
- OPEC-in oluşturulması;
- Petrolü etkileyen ekonomik krizler vb.

1977 yılına kadar, küresel petrol fiyatları neredeyse sabit kaldı, ancak 1998'den beri fiyatı keskin bir şekilde düşmeye başladı. Buna dayanarak, 1999 yılında 11 \$ ' a düşen “siyah altın” örneği verilebilir. Bu noktaya kadar, bu düşüş küresel petrol piyasasına en büyük darbe olarak işaretlendi. Tarih boyunca bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol fiyatlarında kademeli bir düşüş yaşanıyor. Bu yıllar 3 dönem olarak düşünülebilir:

- 1986-yılı (%52, 1 azalma)
- 1988-yılı (%23, 1 azalma)
- 1998-yılı (%28, 6 azalma)

¹⁵⁴ James D. Hamilton., “Causes and Consequences of The Oil Shock of 2007–08” Brookings Papers on Economic Activity, Spring 2009, s 279.(Çevrimiçi) https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/2009a_bpea_hamilton-1.pdf Spring 2009

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bu dönemlerde petrol fiyatlarındaki keskin düşüş ulusal siyasi ve ekonomik krizlerle ilişkilidir. Siyasi ve ekonomik nedenlerle petrol fiyatlarındaki düşüşün faktörleri iki gruba ayrılabilir: temel (bu makroekonomik faktör olarak da adlandırılabilir) ve diğerleri.

Temel faktörler aşağıdakilerden oluşmaktadır: ¹⁵⁵

- Petrol ürünleri talebindeki bilinçli düşüş;
- Son 10 yılda en düşük endüstriyel üretim oranı;
- Rusya Federasyonu, Latin Amerika ve Avrupa'da bir dizi ülkede krizin derinleştirilmesi;
- Ulusal para birimlerinin değerinin düşürülmesi (devalüasyon);
- Artan hammadde ihracatı (düşük fiyatlar).

Diğer gruba ait faktörler, bu yönde dünya petrol üreticilerinin görüşlerinin tutarsızlığıydı. Söz konusu anlaşmazlık, hem OPEC içinde petrol ihraç eden ülkeler hem de OPEC dışındaki diğer ülkeler arasında ortaya çıktı. Bununla birlikte, makroekonomik nedenler hala petrol fiyatlarındaki düşüşün ana nedeni olarak görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yukarıdaki dönemler farklı yıllara göre petrol fiyatlarındaki düşüşü yansıtıyordu. Bununla birlikte, dünya petrol fiyatlarındaki keskin düşüş 2009 yılında %74.4 olarak görülmektedir. Bu küresel ekonomik krizin etkisinden kaynaklanan bir düşüş oldu. ¹⁵⁶Petrol fiyatlarında düşüşler farklı dönemlerde de oluyordu. 2020 yılının mart ayında Covid-19 salgını nedeniyle Amerikada yaşanan petrol deposunda sınırlara dayanan petrolün birikmesi nedeniyle petrol fiyatları 2\$ a kadar inmişti. Bu çoğu geliri petrole dayalı olan Azerbaycan için önemli bir risk faktörüydü. O dönemde Azerbaycanda petrol fiyatı 5\$ 1 geçmemekteydi. Bu da Azerbaycan ekonomisine önemli zararlar yaşatmıştır.

Bundan sonra, ekonomik kriz sadece ABD'yi değil, tüm dünya pazarlarını ve ülke ekonomisini de etkilemeye başladı. Söz konusu kriz, ülkelerin küresel petrol piyasalarında hangi seviyede birbirine bağlı olduğunu açıkça ortaya koydu. Böylece kriz başlangıçta küreselleşti, ABD'yi aştı ve diğer ülkeleri de kapsadı. Krize keskin bir şekilde tepki gösteren ülkeler bu yönde bazı önlemler almaya başladı, ancak bu krizin üstesinden gelmek için gerekli

¹⁵⁵ Hamilton., A.g.e., s 83.

¹⁵⁶ Алиев И. Г. – **Каспийская Нефть Азербайджана (Azerbaycanın Hazar Petrolü)**. М. : Известия, 2003, s 122.

olduğu için tüm ülkelerin birlikte hareket etmesinin önemli olduğu ortaya çıktı. Çünkü ülkeler bunun için tek başına bir çözüm bulamadılar. Krizden önce, küresel piyasalarda fiyat durgunluğu hüküm sürdü.

Daha önce bildirdiğimiz gibi, ekonomik krizden önce, petrol fiyatlarındaki artış en yüksek seviyedeydi. Bu nedenle, 2008 yılında, petrol ihracatı yapan ülkeler, petrol fiyatı varil başına \$ 147 olduğu için fiyat artışından memnun kaldılar, ancak tüketiciler fiyatların aniden azalmasıyla karşı karşıya kaldılar. Ekim 2008'den bu yana kriz nedeniyle, ham petrol fiyatları 50 ay öncesine göre %2 düşerek 70 dolara düştü. Bu bağlamda, petrol ihraç eden ülkeler Birliği-OPEC bu konuda acilen toplanmaya karar verdi. Bu ülkelerin aşırı aktivitesi nedeniyle, 17 Aralık 2008'de gerçekleşecek olan toplantı 24 Ekim 2008'de gerçekleşti. Toplantıda, bazı OPEC üye ülkeleri petrol fiyatlarının düşmesini önlemenin yanı sıra üretimin azaltılmasını talep etti. OPEC, küresel petrol ihracatındaki üretimin %40'ına sahip olduğundan, petrol fiyatlarındaki değişimi etkilemedi ve fiyat düşüşü devam etti. 2008'in ortalarında, küresel ekonomi zayıfladıkça, petrol talebi yavaş yavaş azaldı.¹⁵⁷

Genel olarak, 2008 yılı tarihimizde, küresel ekonominin büyümesinde istikrarlı bir yavaşlama ile hatırlandı. Dünya ekonomisinde lider konumda olan ülkelerin hiçbirisi (ABD, Çin, Japonya, Almanya, Hindistan, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya) küresel krizin etkisini atlatamadı. Dünya gayri safi yurtiçi hasılasının (GSMH) %70'ine kadar bu ülkelerde oluşur. Listelenen ülkeler dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Küresel ekonomik krizin bir sonucu olarak, ortalama küresel büyüme oranı 2007 yılında %5'ten %2.5'e kadar yani 2 kat azaldı. Petrol sahalarındaki krizin en yoğun dönemlerinde, üretimde %60'lık bir düşüş yaşandı. Küresel ekonomik kriz, ülkelerin birbirlerine ve küreselleşmeye olan karşılıklı mali bağımlılığı karşısında gelişti.

Azerbaycan'ın petrol ve diğer petrol dışı sektörleri de küresel ekonomik krizden etkilendi. Azerbaycan, dünya pazarında petrol ihraç eden ülkeler olarak petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle önemli hasar gördü. Krizden önce petrol fiyatı (varil) 150 dolar ise, krizden sonra 30-40 dolara düştü. Bu düşüş Azerbaycan'ın petrol sektörünün gelirini olumsuz etkiledi. Devlet bütçesinin %75-80'i petrol sektörü ve ihracatın %97'si nedeniyle oluştuğundan-petrol ve petrol ürünleri pahasına, kriz de ülke ekonomisinin gelişimini olumsuz etkiledi. Küresel

¹⁵⁷ James D. Hamilton., “**Causes and Consequences of The Oil Shock of 2007–08**” Brookings Papers on Economic Activity, Spring 2009, s 279.(Çevrimiçi) https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/2009a_bpea_hamilton-1.pdf Spring 2009

ekonomik krizin etkileri nedeniyle, Azerbaycan hükümeti birçok stratejik altyapı projesinin uygulanmasını birkaç yıl erteledi. Örnek olarak, Hazar Denizi'ndeki metro, köprü ve yapıların inşaat projeleri sayılabilir.

3.1.3. Dünya Ekonomisi ve OPEC

ABD de dahil olmak üzere gelişmiş ülkelerin petrol dışı sektöre olan bağımlılığı arttıkça ve kartel örgütünün geniş bir kınama hedefi haline gelen manipülasyonlar sıcak bir tartışma konusu haline geldikçe, örgütün gerçek performans derecesi gerçekten tartışmalı bir konu haline düştü. Yapılan araştırmaya ve bu çalışma için toplanan verilerden elde edilen bilgiye dayanarak, petrol üretimi ve arzı üzerindeki kontrollerine rağmen, OPEC ülkelerinin küresel petrol açısından sorumlu olmadığı söylenebilir. Ayrıca, kartelin petrol ürünlerinin fiyatlarını kişisel çıkarlara göre manipüle eden hükümetlerarası bir organizasyon olmadığı gerçeğini de desteklemektedir; daha spesifik olarak, örgütün temel amacı her zaman küresel ekonomik kalkınma ve destek ile ilişkilendirilmiştir. Opec'in iç iş ortamıyla ilgili bazı sorunlar, bu küresel organizasyonda, özellikle izleme mekanizmaları ve düzenleyici denetimler açısından düzeltilmesi gereken eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Öte yandan, bu çalışma, petrol arzının söz konusu kurumun katılımıyla daha iyi düzenlendiği ve yönetildiği fikrini desteklemiştir. Projenin ana tartışma çerçevesi olarak, ABD hükümetinin OPEC üye ülkeleri aracılığıyla kendisine aktarılan petrol bağımlılığının neden olduğu ekonomik etkilerin ve bu konuda büyük endişelerin ortaya çıkmasıyla ilgili açık bir farkındalığı da ele aldı. Ayrıca, opec'in fiyatlar üzerindeki etkisi uluslararası olarak kabul edildi. Tüketici ülkeleri ve diğer bölgeler, OPEC üyeleri tarafından petrolün artan fiyatlarının dünyadaki petrol tedarik sisteminin adaletini sağlamadaki başarısızlığının, ülkelerle işbirliği sağlamadan kontrol edildiği kabul edildi. Bu nedenle, opec'in uluslararası fiyatlandırma üzerinde baskın bir etkisi olduğu belirtildi.

Bildiğimiz gibi, OPEC ABD ekonomisini etkilediğinde, ABD üzerindeki bu baskı doğrudan dünya ekonomisini etkiler. Tartışmalara dayanarak, ABD'nin özel ve kamu sektörleri için yararlı olabilecek girişimlere (araştırma ve geliştirme) ve yerel petrol üretiminin stratejik planlamasına daha fazla önem vermesinin önemi vurgulanmaktadır; bu önlemlerin etkisi kısa vadede nispeten küçük olabilir, ancak uzun vadede daha üretken bir sonuç elde edilecektir. Çalışma ayrıca, opec'in pozisyonunun yakın gelecekte değişeceği fikrinin makul olmadığını ve opec'in politikasından etkilenen ABD durumunun, iç rezervleri kullanarak artan talepleri karşılamak için önemli reformlar yapılmadığı sürece kesinlikle aynı kalacağını göstermektedir.

Petrol, ticari ve kişisel kullanım için önemli bir emtiadır. OPEC'İN petrol düzenleyeceliği ve dünyadaki "swinger" ("swing producer") olarak önemi, gelişmekte olan her ekonomi için güvenilir alternatif önlemleri bulana kadar ortadan kalkmayacaktır. Reformların bir diğer önemli yönü, Afrika ve eski Sovyetler Birliği ile aynı stratejiyi takip etme arzusu olabilir.

Yüksek yakıt vergileri, küresel ekonomi için petrol bağımlılığı sorununu daha da kötüleştiren politik baskılara da yol açmaktadır. ABD otomotiv endüstrisinde ham petrol ve diğer önemli petrol ürünlerinin kullanımının azaltılmasına dikkat çekti ve bu kurumların alternatif enerji kaynaklarına yeniden odaklanmasına neden oldu. ABD hükümeti, tüketimi sınırlamak için yeni binek araçlarda yüksek yakıt ekonomisi ile ilgili standart davranış kuralları da yayınladı. Bunun bir sonucu olarak, hükümetin petrol bağımlılığını ortadan kaldırmaya olan ilgisi belli bir dereceye kadar ortaya çıkmaktadır. Önümüzdeki yıllarda daha tutarlı stratejilere ihtiyaç var bunlara örnek olarak: çevresel perspektifleri göz önünde bulundurarak karbon emisyonlarını daha da azaltmak için çeşitli yeşil teknolojilerin kullanılması; enerji tasarruflu ürünlerin geliştirilmesi ve petrol kullanımını sınırlamak için otomotiv ve diğer üretim ve hizmet sektörlerini buna teşvik etmek.

Yakıt fiyatları iç kullanım için hükümet kontrolü altında olmalıdır. Bu konuda hükümet gözetimi önemlidir, çünkü bu araçların kullanımını artırma girişimi, trafik kazalarının sıklığını artırma olasılığı gibi olumsuz yönler de sahiptir. Gözlenen deneyim ve olayların arka planına karşı, opec'in petrol üreten ülkelerin aşırı miktarda petrol kullanımı karşılığında daha yüksek fiyatlar belirlemesine izin vermeyeceği konusunda nihai bir karar verildi. Doğal olarak OPEC politikalarının en iyi ihtimalle biraz değişebileceği göz önüne alındığında, acil durumların planlanması gerekmektedir. Petrol arzının hedefe yönelik kontrolü, ABD ekonomisi üzerinde en büyük etkiye sahip olmaya devam etmektedir. OPEC'in fiyat düzenleyicisi olarak zamanında müdahaleleri ile belirlenen etkili anti-enflasyon etkileri uzun vadeli faydalar sağlamıştır. Çalışma, ABD ekonomisinin küresel bir sallanan petrol üreticisi ve petrol fiyat düzenleyicisi olarak OPEC'in rolünden etkilenebileceği yolları ve araçları göstermektedir. Ayrıca, kartelin temel işlevlerini anlamasına rağmen, evriminden önce olanlardan daha fazla fiyat şokuna yol açabileceği bulunmuştur. Bu çalışma, ilgili konuyla ilgili diğer devam eden araştırmaları tamamlamıştır, ancak aynı zamanda alternatif enerji kaynaklarının araştırılması ve geliştirilmesi ihtiyacını da vurgulamaktadır. Bu çalışmalar dünyaya OPEC ülkelerinden gelen petrole güvenmekten daha fazla kar vaat edebilir. Petrol fiyatlarındaki artış ve dünyadaki petrol tüketimi, özellikle ABD'de, değerli enerji kaynaklarının elde edilmesinin yolunun sadece OPEC'ten değil, diğer yollardan da geçebileceği fikrinin önünü açtı.

3.1.4. OPEC - Kartel Gibi

OPEC'in amacı, üye ülkeleri petrol yoluyla kordine etmek ve birleştirmek, küresel piyasalarda fiyat istikrarı sağlamak, ani dalgalanmaları önlemek, petrol üreten ülkeler için sürdürülebilir gelir sağlamak ve petrol tüketen ülkeler için verimli arz sağlamaktır. Ayrıca, petrol piyasasını güvence altına almak ve petrol piyasasını dengelemek için birincil motifler ve temel görevler oluşturulduktan sonra, yaratılışlarından bu yana hiç bir amacı değişmediler. Çeşitli ekonomik, teknolojik ve politik değişimlerin bir sonucu olarak, bazı OPEC üyelerinin ekonomisi yıkıldı ama temelleri aynı kaldı.

OPEC'in hedefleri, küresel petrol piyasasında fiyat istikrarı sağlamayı da içeren üye ülkelerin petrol politikalarının koordinasyonu ile başlıyor. Buna ek olarak, istikrarlı petrol üretimi gelirleri ve tüketici ülkeleri için etkili, güvenilir destek sağlanması, ülkelerin istikrarı OPEC'in orijinal misyonunun merkezinde yer almaktadır. OPEC ayrıca, petrol endüstrisine büyük yatırımlar yapan yatırımcıların adil bir gelir elde etmesini ve haklarının tüm yollarla korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. 2000 yılında, OPEC üye ülkelerinin taahhütleri bir kez daha teyit edildi, orijinal girişimleri ve planları gözden geçirildi. Opec'in son iki yüzyıldaki ana çıkarları, küresel ekonomiye önemli değer kazandırmıştır ve bu değer sayesinde emtia statüsünü almıştır. Analistler, önümüzdeki yıllarda en önemli enerji kaynağı olan hidrokarbonların daha iyi incelenmesi fikrini kabul ettiler.¹⁵⁸

Johannesburg'daki OPEC dünya Zirvesi töreninde yapılan sonuçlara göre, ekonomik durumlarından bağımsız olarak tüm ülkeler, sürdürülebilir refah ve Kalkınma Hedefleri doğrultusunda uygun bir enerji kaynağı ile güvence altına alınmıştır. Burada göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktör, OPEC politikasının üyelerinin koşullarına ve zamanlamasına bağlı olmamasıdır. Böylece, örgüt üye devletler arasında yakın koordinasyon ve uluslararası ekonomik düzeyde politikalarını yürütmek için işbirliği yürütmektedir. OPEC'İN pozisyonuyla ilgili çeşitli araştırmaların kalbinde, OPEC bir kartel olmasa da, çoğu insan bunu terim olarak adlandırmakta ısrar etmektedir. OPEC, üye ülkelere genel olarak petrol arzı ve tüketimi açısından hizmet vermek amacıyla sürdürülebilir ve gerçekçi Kalkınma Hedefleri olan egemen bir kuruluştur.

¹⁵⁸ European Central Bank “**The Influence Of OPEC+ On Oil Prices: A Quantitative Assessment**” Eylül 2020, (Çevrimiçi) <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2467~c8f35853cc.en.pdf>, Eylül 2020

3.1.5. Azerbaycan-OPEC Bağlantıları

Azerbaycan'ın petrol endüstrisi çok eski bir tarihe sahiptir ve Hazar Denizi kıyısında yer alan bu ülke eski zamanlardan beri petrol üreten bir ülke olarak kabul edilmektedir. Petrolün yabancı ülkelere taşınması veya ihraç edilmesi, tarih boyunca ülkenin dış ticaretinin çok önemli bir parçası olmuştur. Bakü petrolünün geçmişine bakarsanız, Orta ağda bu petrolün büyük ipek yolu boyunca diğer yabancı ülkelere taşındığını söyleyebiliriz. Bu lkeler çoğunlukla Batı Avrupa ve Asya lkeleriydi. Ve yakın geçmişe bakarsanız, son 2 yüzyılda Azerbaycan petrolü dünya petrol piyasasında kalitesiyle bilinir. Azerbaycan'da petrol ilk kez XIX yüzyılın 40'larında üretilmeye başlandı. O zamanlar Bakü yağı “siyah altın” takma adıyla biliniyordu. Bakü'de 1848 yılında Bibiheybet petrol sahasında yapılan kazıların ardından, petrol çeşmesinin kuyudan vurulması Azerbaycan'da endüstriyel petrol üretiminin temelini oluşturdu. Bu, Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin daha da geliştirilmesi için çok önemli bir olaydı.

Bu olay Azerbaycan'da zengin petrol rezervlerinin daha fazla kullanılmasına ivme kazandırdı. Sonuç olarak, XIX yüzyılın sonunda (1899) Azerbaycan, dünyadaki tüm ülkelerin petrol üretiminden önce, dünya petrol üretiminin yaklaşık yarısını verdi. Bu süreç yirminci yüzyılın başlarında da devam etti ve Azerbaycan dünya petrolünün yarısını sağlamaya devam etti. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Bak petrolü dünyanın en çok üretilen petrollerinden biriydi. Ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Bakü petrolü SSCB'nin “omurgasıydı”. Savaş sırasında Bakü petrolü SSCB'nin yakıt arzının çok büyük bir bölümünü verdi. O yıllarda, SSCB'de üretilen petrolün %75'i Bakü petrolyd.

Azerbaycan petrolü faşizme karşı zaferde çok önemli bir rol oynamıştır ve Sovyetler Birliği yesi ülkelerin hiçbiri savaşın seyrini böyle etkilememiştir. Daha sonraki yıllarda, Sovyet Rusya'nın diğer bölgelerinde bulunan petrol sahaları Azerbaycan petrolüne olan talebi azalttı. Savaş sonrası dönemde Hazar Denizi'nin daha derin havzalarında keşif çalışmaları yapıldı. Yapılan alışmalar sonucunda Azerbaycan'ın petrol endüstrisine yeni bir hayat veren “Azeri”, “ırağ” ve “Güneşli” gibi petrol sahaları açıldı. Bu mevduat sadece o yıllarda değil, aynı zamanda modern dönemde Azerbaycan'ı dünyanın önde gelen petrol ihracatlarından biri haline getirmektedir. Her yıl bu alanlardan milyonlarca ton petrol çıkarılıyor ve petrol ihracatından elde edilen finansal fonlar Azerbaycan'ın her alanda sürdürülebilir kalkınmasını

sağlıyor. Bu sürdürülebilir kalkınmanın uzun ömürlü olması için, yeni petrol sahalarını bulmak ve yeni alanlardan yararlanmak için modern teknolojiyi kullanmak çok önemlidir.¹⁵⁹

Yirminci yüzyılın sonunda, ya da daha doğrusu 1994 yılında, dünyanın en gelişmiş ülkelerinin petrol şirketleri arasında, önümüzdeki yıllarda petrol endüstrisinin gelişimini sağlamak için tasarlanmış bir yüzyıl anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın sonucu, petrol sektörünün gelişimine büyük bir ivme kazandırdı ve takip eden günlerde 33 ülkeyi temsil eden 15 petrol şirketinin katılımıyla, bu alanın sürdürülebilir kalkınmasını ve umut vaat eden 18 anlaşma daha imzalandı. Toplamda, 19 yıl içinde 30 anlaşmalarına göre, eylemlerinin 2, 53 milyar ton petrol üretmesi gerekiyordu. Sözleşmelerin koşullarına göre, yıllık olarak çıkarılması planlanan ortalama petrol hacmi 55-65 milyon ton olacaktı.

Bildiğiniz gibi, OPEC tüm bu yıllar boyunca petrol piyasasında yüksek fiyatları korumaya çalıştı. Dünyanın petrol üreten ve ihraç eden ülkelerinin çoğunluğunun üyesi olduğu bir kuruluş, fiyatları düşürmekle hiçbir şekilde ilgilenemez. Bu nedenle OPEC, petrol fiyatlarını yüksek tutmak ve olası bir düşüşü önlemek için örgütün üyesi olmayan petrol ihraç eden ülkelerle bazı görüşmelerde bulunuyor. Bu anlaşmalar Azerbaycan'ın petrol endüstrisine de büyük fayda sağlamıştır. Azerbaycan'ın zengin petrol ve gaz rezervlerine sahip olması nedeniyle, bu süre zarfında yabancı şirketler tarafından petrol sektörüne yaklaşık 60 milyar dolar yatırım yapıldı. Bu tablo, Azerbaycan'ın petrol sahalarını sözleşmeleri ve buna göre yatırımları göstermektedir:¹⁶⁰

Tablo 3. 3: Azerbaycanın Petrol Sözleşmeleri Ve Toplam Yatırım

Sahanın ismi	Petrol rezervlerinin toplam hacmi	Yatırım (milyar manat)	Azerbaycanın faiz oranı
Azeri-Çırag-Güneşli	650 milyon ton	15-13	11
Eşrefi, Dan Yıldızı	110-160 milyon ton	1, 7-2	20
Lenkaran denizi	110 milyon ton	1, 7-2	16
Yalama	100 milyon ton	1, 7-2	45
Abşeron	170-130 milyon ton	3. 5-4	55
Şahdeniz	100 milyon ton	3. 5-4	15

¹⁵⁹ Aliyeva R. , “Uluslararası Ekonomik İlişkiler” Bakü 2012, Elm Yayınevi, s187

¹⁶⁰ Socar 2020 Yılı Raporu “Ekonomik Ve İstatistiksel Göstergeler” Aralık 2020 (Çevrimiçi)
<https://socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/oil-production>, Aralık 2020

Nahçıvan	85-110 milyon ton	4. 5-5. 5	50
Kürdaşı	100-130 milyon ton	1. 5	50
Oğuz	80 milyon ton	2. 5	50
Karabağ	90-150 milyon ton	1. 8-2	10
Gobustan	40-70 milyon ton	0. 5	25
Muradhanı, Zerdab	60-80 milyon ton	2	50
Ateşgah, Muğandeniz	120 milyon ton	2. 5	55
Zafer, Meşale	130-150 milyon ton	2	55
Lerik denizi, Güney	110-130 milyon ton	2. 5	50
Araz, Doğu, Alev	170-350 milyon ton	10	45
Kürsengi	50-100 milyon ton	1	50
İnam	200-300 milyon ton	4	40
Toplam 18 anlaşma	2400-3100	60-65	39. 5

Kaynak: Gubad İbadoğlu, “Azerbaycanda Petrol Ve Gaz Gelirlerinin Yönetilmesi” Bakü 2013, s 77.

Ülkemizin küresel petrol ihracatında öneminin az olmadığı göz önüne alındığında, Opec'in müzakerelere ilgi duyduğu ülkelerden birinin de Azerbaycan olduğunu görüyoruz. Bildiğimiz gibi, Hazar havzasında üretilen petrol düşük kükürt içeriğine sahiptir, bu nedenle kaliteli olarak kabul edilir ve ithalatçı ülkelerden gelen bu tür petrol için yüksek talep, bu bölgenin önemini artırır. Bu nedenle Hazar ülkelerinin, özellikle Azerbaycan'ın örgüt üyelerinden biri olarak varlığı OPEC'in çıkarları alanında yer almaktadır.¹⁶¹ Böylece, ” Bakü-Tiflis-Ceyhan " petrol boru hattının (2006) işleyişinden önce, örgütün üye ülkeleri Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin ortak projesi olan bu petrol boru hattının, özellikle Akdeniz bölgesinde küresel petrol piyasasına olan etkisini değerlendirdiler. 2003 yılında OPEC ve Azerbaycan arasında bu konuda görüşmeler yapıldı. Suudi Arabistan temsilcisi ASMİ Percy-Bakü'de bir toplantıda örgütün önde gelen üyelerinden biri olarak OPEC ve Azerbaycan arasında bu konuda işbirliği yapılmazsa, petrol piyasasındaki fiyatları ciddi şekilde etkileyeceğini söyledi.

¹⁶¹ Safarov, G. , **Petrol-Gaz Kompleksinde Ürün Kalitesi Ve Rekabet Gücü.** Bakü “Elm” 2011, s 68.

İşbirliği yapılmazsa, 1 varil petrolün fiyatının 10 dolara düşebileceği tahmin edildi. Aksi takdirde, fiyatları belirli bir seviyede tutmak mümkün olacaktır. Bu konferansta ülkemiz hakkında konuşan temsilci, Azerbaycan'ın OPEC'in stratejik ortağı olduğunu kaydetti. Bütün bunlar, Suudi Arabistan'ın Azerbaycan'ın OPEC üyesi olmasıyla ilgilendiğini ve bunun için çaba gösterdiğini gösterdi. Ancak örgütün üyeliği ülkemizin ulusal çıkarlarına uygun değildi. Çünkü Azerbaycan, organizasyona katılırsa, OPEC üyesi ülkeler tarafından kabul edilen standarda uygun olarak, petrol fiyatlarını yüksek seviyede tutmak ve maksimum seviyeye ulaşmak için hareket etmek zorunda kalacaktı. Bu da Bakü'nün petrol üretimini ciddi şekilde azaltması gerektiği anlamına gelmektedir. Petrol üretiminin azaltılması süreci hiçbir şekilde Azerbaycan'ın ulusal çıkarları ile çakışmamıştır.¹⁶²

Devlet bütçesinin büyük bir kısmının petrol geliriyle şekillendiği göz önüne alındığında, petrol ihracatındaki düşüş sadece ülkenin ekonomik kalkınmasına çarpmakla kalmayacak, aynı zamanda askeri harcamalarının azaltılmasına, nüfusun sosyal refahını iyileştirmek için devlet tarafından yürütülen sosyal reformların azaltılmasına ve diğer sorunlara yol açacaktır. Savaş halindeki bir ülke için askeri harcamaların azaltılması, ülkenin güvenliğini sorgulayabilir.¹⁶³ Bu ve diğer faktörler Azerbaycan'ın bu örgüte üyeliğini reddetmesine yol açmıştır. Ancak, Azerbaycan'ın gelecekte OPEC üyeliğini yeniden gözden geçirmesi mümkün değildir.

3.2. PETROL ÜRÜNLERİNİN KULLANIMININ MEVCUT DURUMU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Petrol ürünlerinin dış ticaret ilişkilerine etkisinin mevcut durumu hakkında konuşurken, Azerbaycan'ın petrol gelirlerinin akışı, ulusal ekonominin altyapısının yenilenmesi, çeşitli ülkelerin modernizasyonu ile bağlantılı olarak 1994 yılından bu yana uyguladığı projelere dikkat edilmelidir. Azerbaycan'da ekonominin lokomotifine haline gelmiş ve bu fırsattan yararlanarak daha büyük hedefler içeren bir ekonomi politikası modeli geliştirilmiş ve ülkenin dış ticaret politikası önemli ölçüde güçlendirilmiştir.

¹⁶² Ложникова А. Б., “Инвестиционные Механизмы В Реальной Экономике”, (Reel Ekonomide Yatırım Mekanizmaları) Москва 2001, s 295.

¹⁶³ Виленский П. Л. , Лившин В. Н. , Смоляк С. А., “Оценка Эффективности Инвестиционных Проектов”(Yatırım Projelerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi), М. : Дело, 2002, s 192.

3.2.1. Petrol Ürünlerinin Dış Ticaret İlişkileri Üzerindeki Etkisinin Modern Durumunun Karşılaştırmalı Analizi ve Değerlendirilmesi

Petrol ürünleri ihracatından elde edilen gelirler petrol dışı sektörün gelişimine yönelmektedir. Bu sektörün potansiyelinin artması ve ihracat yapısının genişletilmesi sayesinde Azerbaycan'ın Dış Ticaret bağları daha da çeşitlendirilmektedir. Güney gaz koridoru çerçevesinde gerçekleştirilen TANAP ve TAP projeleri, Azerbaycan'ın Dış Ticaret bağlarının Güney Avrupa, Doğu Avrupa ve Orta Avrupa'ya doğru genişlemesine yol açacaktır. Azerbaycan'ın geniş petrol ve gaz potansiyeline sahip olması, ülkemizin ulaşım altyapısının modernizasyonu, genişlemesi, geliştirilmesi ve bu doğrultuda hayata geçirilen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, TRASEKA, Kuzey-Güney ulaşım koridorları çerçevesinde ülkelerin dış ticaret bağlarının daha da küreselleşmesine ve karşılıklı entegrasyon bağlarının genişlemesine yol açacaktır.¹⁶⁴

Petrol ürünlerinin dış ticaret ilişkileri üzerindeki etkisinin mevcut durumunu analiz etmek ve değerlendirmek için aşağıdaki tabloları dikkate alalım. Dış Ticaret ilişkilerinin modern durumuna ilişkin olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet gümrük Komitesine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti dış ticaret cirosu hacmi 20 646 milyon ABD doları, İthalat hacmi 9 221 milyon ABD Doları ve ihracat hacmi 11 425 milyon ABD dolardır.

Tablo 3. 4: Toplam İhracatta Petrol Ve Petrol Ürünleri İhracatının Payı (Yüzde)

Ürün isimleri	2017	2018	2019	2020
Ham petrol	84, 63	84, 44	84, 32	77, 6
Petrol ürünleri	5, 53	5, 04	6, 25	6, 58
Doğal gaz	2, 71	2, 93	1, 40	1, 76
Toplam petrol ürünlerinin ihracat payı (%) ile)	92, 87	92, 41	91, 97	85, 94
Toplam ihracatda petrol dışı ürünlerin % ile payı	7, 13	7, 59	8, 03	14, 05

¹⁶⁴ Aliyev Natig ., “Нефть И Нефтяной Фактор В Экономике Азербайджана В XXI Веке” (XXI Yüzyılda Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Ve Petrol Faktörü) Баку-2010, s 85.

Kaynak: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi “Azərbaycanın Xarici Ticarət Əlaqələri” Ekim 2020 (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/source/trade/az/f_trade/xt001.xls

Tablodan gördüğümüz gibi, petrol ve petrol ürünleri Azərbaycan'ın ihracat potansiyelinin temelini oluşturmaktadır. Tabloda, 2017 yılında petrol ürünlerinin ülkemizin toplam ihracatının % 92,87'ini oluşturduğunu, ancak 2020 yılında petrol dışı sektörün gelişmesinin bir sonucu olarak bu rakamın % 85,94 olduğunu görüyoruz. Grafiği analiz ederek, 2017 yılında petrol dışı ürünlerin ihracatının % 7,13 olduğunu görüyoruz, ancak 2019'te bu rakam 8. 03% 'e yükseldi ve 2020'de petrol dışı ürünlerin toplam ihracattaki payı 14. 05%' e yükseldi. 2020 yılında ham petrol ihracatı Azərbaycan'ın toplam ihracatının %77, 6'sını, petrol ürünlerinin %6, 58'ini, doğal gazın %1, 76'sını oluşturmaktaydı.

Tablo 3. 5: Petrol Ve Petrol Ürünlerinin Boru Ve Demiryoluyla İhracat Göstergeleri

Ürün ismi	2018 yılı	2019 yılı	2020 yılı
Ham petrol	34 245 147. 5	33040963. 4	32520401. 97
Bakü-Tiflis –Ceyhan	27 474 270. 7	26871531. 5	26 678 361. 0
Bakü-Tiflis-Supsa	4 028 821. 5	4 232 675. 7	4 222 614. 70
Kuzey boru hattı	1 750 063. 0	1 018 248. 0	1 186 918. 00
Demiryolu ile	991 992. 3	918 508. 2	432 508. 27
Gaz kondensatı	2 215 508. 2	2 195 068. 5	2 157 414. 02
BTC boru hattı ile			
Doğal qaz, bin m³	7 294 698. 9	8 565 438. 7	8 405 244. 65

Kaynak: Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsi “Azərbaycan Respublikası Xarici Ticarətinin GömrükStatistikası”(Çevrimiçi)https://customs.gov.az/modules/pdf/pdfolder/24/FILE_DC06D9-CE3779-2D81DD-EA6E17-52164C-A31E5B.pdf

Tablo 3.5 Petrol ve petrol ürünlerinin boru hatları ve demiryolu ile Azərbaycan'a ihracatını göstermektedir. Tablodan da görebileceğimiz gibi, ana ihracat boru hattı olan BTC boru hattı, ihraç edilen petrol miktarında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Tablodan, 2018 yılında ülkemize ham petrol ihracatının 34245147, 5 ton, 2019 yılında 33040963, 4 ton ve 2020 yılında 32520401, 97 ton olduğunu gözlemliyoruz. 2020 yılında 26 678 361, 0 ton

ham petrol Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, ile dünya pazarına ihraç edildi, 4 222 614, 70 ton Bakü-Tiflis-Supsa boru hattı ile, 1186918, 00 ton Kuzey boru hattı, 432 508, 27 ton, demiryolu, 2157414, 02 ton gaz kondens BTC boru hattı ile ihrac edildi. . 2020 yılında, 2018 yılına kıyasla, ham petrol ihracatında bir düşüş var. Ve doğal gaz ihracatında 2017 ve 2018 yıllarında 2020 ile karşılaştırıldığında bir artış var, eğer 2018'te 7 294 698, 9 bin m3 ise, 2019 yılında sırasıyla; 2020 yılında sırasıyla 8565438, 7 bin m3 ve 8 405 244, 65 bin m3 idi. 2021'in ilk çeyreğinde, BTC işletme maliyetlerine 41 milyon dolardan fazla ve sermaye harcamalarına 6 milyon dolardan fazla harcandı. Toplamda yaklaşık 482 milyon ton (3,62 milyar varil) ham petrol, 1.768 km'lik BTC boru hattı ile Haziran 2006'da işletmeye alınmasından 2021 yılının ilk çeyreğinin sonuna kadar taşınmış ve Ceyhan'da 4.729 tankerle dünya pazarlarına sevk edilmiştir. Çeyrek boyunca, BTC aracılığıyla ihraç edilen 6,7 milyon tondan (yaklaşık 51 milyon varil) fazla ham petrol ve kondensat yüklendi ve Ceyhan terminalinde 70 tankere sevk edildi.¹⁶⁵

3.2.2. Azerbaycan'ın Dış Ticaret Bağlarında Petrol Ve Petrol Ürünlerinin Rolünün Artırılması

Bağımsızlığımızın ilk yıllarında, Cumhuriyetimizin tüm alanları ve dış ticaret ilişkileri, kriz, durgunluk halindeydi. Ülkemiz politik, ekonomik ve sosyal olarak felç oldu. Böylece ülkemiz bağımsız bir devlet olarak yeni dış bağlantılar kurmak zorunda kaldı. Planlanan ekonomik sisteme adapte edilen nüfusun kısa sürede piyasa ekonomisine geçişi de ülke ekonomisi için bir takım zorluklar yarattı. Bu yöndeki zorluklarla sadece Azerbaycan değil, tüm eski Sovyet ülkeleri de yüzleşmek zorunda kaldı. Çünkü ülke ekonomisinin bir ekonomik sistemden diğerine geçişi kolay bir süreç değildir. Bu süreçleri gerçekleştirmek için zamana, ihtiyaç vardı. Bunu başarmak için ekonomide bir dizi reform yapmak ve yapısını modernize etmek, ülkemizin uluslararası işbölümündeki konumunu belirlemek gerekiyordu. 1994 yılında vizyoner, dünyaca ünlü liderimiz Haydar Aliyev sayesinde ülkede istikrar sağlandı. Cumhuriyetimizin zengin petrol ve gaz potansiyeli, Azerbaycan'ın uluslararası işbölümünde uzmanlaşacağı bir ürün olarak değerlendirildi.

Azerbaycan'ın dış ticaret bağlarında petrol ve petrol ürünlerinin rolünün yükseltilmesi ve petrol sektöründeki başarılarımız, büyük liderimiz Haydar Aliyev'in Yüzyıl Anlaşması'nın

¹⁶⁵ British Petroleum “Hazar Denizi'nden Akdeniz Kıyılarına Üç Ülkeyi Bağlayan Bir Boru Hattı” Haziran 2021, (Çevrimiçi) https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/who-weare/operationsprojects/pipelines/btc.html, Haziran 2021.

maksatlı düşünülmesi ve imzalanmasından sonra icraatine başlanmasına dayanıyor. "Yüzyılın Sözleşmesi", yabancı petrol şirketlerinin Azerbaycan'ın petrol sektörüne büyük yatırımlarını, ülkemizin petrol stratejisi zemininde gerçekleştirilen petrol projelerini, imzalanan uluslararası anlaşmaları, Azerbaycan'ın dünya çapında tanınmasını ve Cumhuriyetimizin dış ticaret bağlarının çeşitlendirilmesini kolaylaştırdı. Bağımsızlık yıllarında, ilk Azerbaycan petrolü 25 Ekim 1997'de Bakü-Novorossiysk boru hattı üzerinden dış pazara ihraç edildi. 1997'den bu güne kadar Azerbaycan'ın dış ticaret ilişkilerinde petrol ve petrol ürünlerinin rolünün artması yeni projelerle devam ediyor. Azerbaycan'ın petrol stratejisi hem dış ticaret yapısını hem de ticaret ortaklarının bileşimini değiştirdi.

1997 yılında ülkemizin ticaret ortaklarının sayısı 84 ve 1999 yılında 121 ülke ise, şu anda sayıları 175'e yaklaşıyor. Yabancı petrol şirketlerinin Azerbaycan'ın petrol sektörüne yaptığı büyük yatırımlardan sonra, Avrupa Birliği ülkelerinin Azerbaycan petrolüne büyük ilgisi sayesinde ülkenin dış ticaret dolaşımındaki rolü artmaya başladı. Bu eğilim, Bakü - Tiflis-Ceyhan boru hattının piyasaya sürülmesinden sonra özellikle belirgindir. Azerbaycan, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, Kanada, Türkiye, İsviçre ve Japonya'nın genelleştirilmiş tercih sistemine dahil olarak, Azerbaycan menşeli malların bu pazarlara gümrüksüz veya düşük ücretle getirilmesine izin vermektedir.

Petrol ürünlerinin ihracattaki rolünün artması sonucunda 1997 yılında Bakü-Novorossiysk, 1999 yılında Bakü-Tiflis-Supsa, 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol ihracatına başlamış ve 2007 yılında Bakü-Tiflis-Erzurum güzergahı üzerinden Şehdeniz gaz kondensat sahasından çıkarılan doğal gazın dünya pazarına taşınmasına başlamıştır.¹⁶⁶ Şu anda, TANAP (transatlantik doğal gaz boru hattı) ve TAP(Transadriyatik) projelerinin inşası, Asya'yı Avrupa'ya, Hazar havzasına ve Adriyatik kıyısına bağlayacak olan Bakü -Tiflis - Erzurum gaz boru hattının Güney gaz koridorunun genişletilmesi için çalışmalar devam etmektedir.¹⁶⁷ Yukarıda belirtilen anlaşma projeleri çerçevesinde imzalanan anlaşmalar, yapılan çalışmalar Azerbaycan'ın jeo-ekonomik ve jeopolitik konumlarının güçlenmesine, petrol gelirleri, modernleşme, dış ticaret ilişkilerinin çeşitlendirilmesi, ülkemizin hızla gelişmesi, Azerbaycan'ın uluslararası otoritesinin yükselmesine yol açmıştır.

¹⁶⁶ British Petroleum "Hazar Denizi'nden Akdeniz Kıyılarına Üç Ülkeyi Bağlayan Bir Boru Hattı", A.e

¹⁶⁷ Gubad Ibadoğlu, , **Azerbaycanda Petrol Ve Gaz Gelirlerinin Yönetilmesi**, Altun Yayınevi, Bakü 2013, s 77.

Tablo 3. 6: Azerbaycan'da Ham Petrol ve Doğal Gaz Üretim Dinamikleri

Yıllar	2016	2017	2018	2019	2020
Azerbaycanın ham petrol üretimi (bin ton)	45625. 400	43389. 800	43483. 900	42022. 700	41586. 000
SOCARın ham petrol üretimi (bin ton)	8400. 900	8289. 800	8314. 900	8320. 400	8160. 500
Doğal gaz üretimi (bin ton)	25752. 900	26908. 800	29456. 000	29617. 000	28977. 000
SOCARın doğal gaz üretimi (bin ton)	7084. 200	6924. 600	7140. 100	7222. 800	6871. 400

Kaynak: Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası “Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun 2020-Ci il Bütçəsinin Layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi” s 12.(Çevrimiçi) https://sai.gov.az/files/Rey_ARDNF_%202020.pdf, 2020

Gördüğümüz gibi, Tablo 3. 6'a göre, Azerbaycan'da son 5 yılda en yüksek ham petrol üretim oranı 2016 yılında 45625400 bin ton olarak görülmüştür. 2016 yılı (8400. 900 bin ton), SOCAR ham petrol tedarik zincirinde son 5 yılda da en yüksek seviyedeydi. 2020 yılında Azerbaycan'da ham petrol üretimi 41586000 bin ton, doğal gaz 28977000 milyon m3 olarak gerçekleşti. 2020 yılında SOCAR ham petrol üretimi 8160 500 bin ton iken, doğal gaz 6871 400 milyon m3 oldu. 2016 yılında petrol üretim oranı yüksekti, daha sonra 2016-2018 yıllarında istikrar görüldü, ancak 2019-2020 yıllarında üretim hacmi azaldı. Doğal gaz üretimi 2020 yılında 2018-2019'e göre azalırken, genel olarak gaz üretimi 2016'dan bu yana 2-3 kat arttı(9044, 8 milyon m3). Şahdeniz alanındaki yüksek gaz potansiyeli, buranın ülkemizin geleceğinde önemli bir faktör olması konusunda bir şüphe bırakmıyor.¹⁶⁸ Tablo 3,7 ham petrol

¹⁶⁸ Güney Gaz Koridorunun Temelinin Atılmasına İlişkin Muhtıra. Bakü 2014, (Çevrimiçi)

<https://President.Az/Articles/14566>. 17 Mart 2014.

üretiminde düşüş eğilimi olduğunu ve doğal gaz üretiminde büyüme dinamikleri olduğunu gözlemleyebilir. Doğal gaz stratejisi şu anda petrolden daha umut verici olarak kabul edilmekte ve son zamanlarda bu alana özel ilgi gösterilmektedir.

İmzalanan petrol üretimi anlaşması uyarınca, SOCAR tarafından diğer yabancı şirketlerle birlikte üretilen ham petrolün küresel pazara ihraç edilmesi gerektiği ve şirketin yalnızca kendi ürettiği ham petrolü işleyebileceği belirlendi.

Tablo 3. 7: SOCAR'ın 2018-2020 Endüstri Sonuçları

Yıllar	2018	2019	2020
Onaylanmış petrol rezervleri, bin ton	71661	78502	72053
Onaylanmış petrol rezervleri, milyon m ³	23817	61150	54956
Petrol üretimi, bin ton	8289, 8	8314, 9	8300, 0
Gaz üretimi, milyon. m ³	6924, 6	7140, 1	7010, 0
Petrol rafinerisi, milyon ton	6172, 5	6533, 0	6740, 5
Gaz rafinerisi, milyon. m ³	3991, 4	3768, 8	3655, 3

Kaynak:Socar Davamlı İnkişaf Haqqında Hesabat Aralık 2020 (Çevrimiçi) <http://www.socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/davamlı-inkisaf-2020.pdf>

Tablo 3.7 de, Socar'ın endüstri sonuçlarını analiz ettik. 2020 yılında şirketin onaylı petrol rezervleri yılda 72053 bin ton olarak gerçekleşti, onaylanmış gaz rezervleri-54956 bin ton, petrol rafinerisi-6740, 5 milyon ton, gaz rafinerisi - 3655, 3 milyon m³ olmuştur

Tanap ve tap projelerinin yapımı ile ilgili çalışmalar devam etmekte olup, Şehdeniz faz II Güney gaz koridoru çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Güney Kafkasya boru hattı (YTK) genişleme projesinin toplam maliyeti yaklaşık 28 milyar dolar olacak. Şehdeniz-2 projesinin İnşaatı, bir köprü ile bağlanan iki yeni platformun inşasını, 26 denizaltı kuyularının

delinmesini, Hazar denizi'nde 500 metre derinlikte 550 km uzunluğunda denizaltı boru hatlarının inşasını ve Sangachal terminalinin genişlemesini içermektedir.¹⁶⁹

3.2.3. Azerbaycan Petrolünün Dünya Pazarına Katılımı Ve Etkileri

Bildiğiniz gibi, Azerbaycan eski zamanlardan beri altın, petrol ve gaz gibi doğal kaynakları ile ünlüdür. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, bu alanda bir patlama meydana geldi ve böylece Azerbaycan'da petrol endüstrisi inşa edildi. 11, 5 milyon ton petrol çıkardıktan sonra 1901 yılında Azerbaycan dünyada ilk sırada yer aldı. Aynı yıl ABD'de 9. 1 milyon ton petrol üretildi. 1941'de bu rakam daha da büyüdü ve eski SSCB'nin tüm petrolünün %23, 5'ini oluşturan 71, 4 milyon ton petrol oldu. Bu büyük madencilik, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nda zaferine yol açarak, petrolün ülke ekonomisindeki rolünü daha da artırdı. Sonuç olarak, petrol o günlerde Bakü'nün gelişiminde paha biçilmez bir rol oynamıştır. Azerbaycan'da 20. yüzyılın 90'lı yılları “petrol patlaması” olarak isimlendirildi. 1994-2006 döneminde, petrolle ilgili yabancı ülkelerden gelen yatırımcılarla 26 sözleşme imzalandı. Bu sözleşmelerin en unutulmaz olanı, 20 Eylül 1994'te imzalanan” Yüzyılın Sözleşmesi " oldu. 8 ülkeden 11 büyük petrol şirketi bu anlaşmayı imzaladı. Dünyanın önde gelen petrol şirketlerine sahip ülkelerle böyle bir anlaşmanın imzalanması, Azerbaycan Cumhuriyeti ülke lideri Haydar Aliyev'in bilge politikasının sonucudur. Yüzyıl Antlaşması, tüm ülkelerin Azerbaycan'a olan güvenini arttırmış ve bu ülkelerin petrol şirketlerinin Azerbaycan'a girişi için koşullar yaratmıştır. Sonuç olarak Azerbaycan'ın devlet bütçesine 1, 5 milyar dolarlık kredi şeklinde para yatırıldı. Böylece Azerbaycan'da yeni ofisler açıldı, vatandaşlar yeni iş fırsatları elde etti. Azerbaycan önemli döviz rezervleri oluşturdu. Bu zamana kadar Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol şirketi ile yabancı petrol şirketleri arasında petrol endüstrisine ilişkin 29 anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaların 13'ü Kara sahaları ve 16'sı Hazar denizinin Azerbaycan sektörüyle ilgilidir. 1995-2002 yıllarında Azerbaycan'da gerçekleştirilen petrol projelerine 4, 161 milyar ABD doları yatırım yapıldı.

Cumhuriyetin en önemli sektörlerinden biri petrol endüstrisidir. Azerbaycan petrolünden üretilen ürünler, yüksek yağ ağırlığı, petrol kaynaklarının zenginliği ülkemizin ekonomisinin gelişiminde öncü rol oynamaktadır. Petrol endüstrisi şu anda gayri safi milli hasılanın (GSMH) %61 lik bir payını, üretim fonlarının %41'i ve endüstriyel üretimin %35.

¹⁶⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 2004 Yılı 27 Eylül Tarihli Kararnamesiyle Onaylanmış “**Petrol Ve Gaz Gelirlerinin Yönetilmesine İlişkin Uzun Vadeli Strateji**” 27 Eylül 2004.

5'ini oluşturmaktadır. Petrol üretimi açısından Azerbaycan şu anda 92 ülke arasında 32. sırada yer alıyor. Şu anda ülkemizde petrol üretimi 14 milyon tondan daha çok olmak üzere belirleniyor. (gaz kondensatı ile birlikte). Petrol gelirlerinin artması sonucunda petrol sektörü Azerbaycan ekonomisinin önemli bir dalı haline geldi. Petrol üretimi ve satışındaki gelişmeler ve küresel ekonomideki petrol satış fiyatlarındaki artış, bu ülkelerdeki makroekonomik göstergelerin büyümesi üzerinde önemli bir etkiye sahipti.¹⁷⁰

2019-2021 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin petrol satışından yaklaşık 60 milyar dolar alacağı tahmin edilmektedir. Petrol fiyatı varil başına 70 dolar ise, ortalama olarak aynı dönemde yılda 18 milyar dolar gelir elde edilebilir. Buna rağmen, dünya pazarında Azerbaycan petrolü Azeri light varil başına 80-90 dolara satılıyor. Tahminlere göre, petrol fiyatı varil başına 70 doların altına düşmezse, 2030 yılına kadar Azeri-Çırag-güneşli, Şahdeniz ve Güney Kafkasya boru hattı yataklarının kullanımı sonucunda devlet gelirlerinin hacmi 350 milyar dolar olabilir. Açıkçası, DPF'nin gelir artış eğilimi de aydın olarak gözüküyor. Böylece, 2018/2019 yılında DPF gelirleri, bir önceki yıla göre %50 arttı ve 2020 yılında-daha fazla artım sağlamıştır. 2016 yılında petrol projeleriyle bağlantılı olarak yapılan petrol anlaşmaları yaklaşık 660 milyon, 2017'de 985. 9 milyon ve 2018'de 1555 milyona ulaştı. Bu, 1990'ların bütçesinin yaklaşık 3, 5 katı.¹⁷¹

Tablo 3. 8: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi

Yıllar	Devlet bütçesinin gelirleri	Devlet bütçesinin giderleri
2016	16 822 000,0	18 495 000,0
2017	16 766 000,0	17 941 000,0
2018	22 149 000,0	23 100 000,0
2019	23 168 000,0	25 190 000,0
2020	24 124 000,0	27 492 200,0
2021	25 427 000,0	28 543 000,0

¹⁷⁰ Atakişiyev M. , “Azerbaycan Petrol Stratejisinin Ulusal Gelişimde Rolü” Makale “Vergi Dergisi” Bakü 2014, s 15.

¹⁷¹ Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi “Azərbaycanın Xarici Ticarət Əlaqələri” Ekim 2020 (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/source/trade/az/f_trade/xt001.xls

Kaynak: Azərbaycan Respublikasının Qanunu “Azərbaycan Respublikasının 2016-2021-ci İl Dövlət Büdcəsi Haqqında” (Çevrimiçi) <http://e-qanun.az/framework/46590>

Devlet bağımsızlığını kazandıktan sonra Azərbaycan, esas olarak petrol fiyatı olmak üzere bağımsız ekonomik politikasını belirlemek için adımlar atmıştır. Bu ekonomik meselede özgürlüğe rağmen, küresel petrol piyasasında zaman içinde gerçekleşen eğilimleri dikkate almak için bir ihtiyaç vardı.

3.3. AZERBAIJANIN PETROL STRATEJISI VE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ

Petrol ve petrol ürünleri ihracatının beklentileri, XXI yüzyılın ikinci on yılının ortalarından itibaren aşağıdaki eğilimlerin görüleceği tahmin edilmektedir:

- Petrol gelirleri yavaş yavaş azalacak ve sonuç olarak ham petrol gelirleri azalacaktır;
- SOCAR iş projelerinden aşağı ve yukarı yönde (özellikle Türkiye'de) elde edilen gelir artacaktır;
- SOCAR'ın ihracat odaklı imalat endüstrisi daha da gelişecektir;
- Doğal gaz ihracatından elde edeceğimiz gelirler artacak.

Böylece Azerbaycan, doğal gaz, petrokimya ve petrol ürünleri satışlarını artırarak petrol gelirlerindeki öngörülen düşüşün telafisini stratejik hedef olarak seçti. Petrol üretimini istikrarlı bir şekilde sürdürmek ve geliştirmek amacıyla, madencilikte yeni nanoteknolojilere sahip ekipman kullanmaktadır. 2014 yılı verilerine göre Azerbaycan'ın onaylanmış gaz rezervlerinin 2, 55 trilyon metreküp, ülkenin onaylanmış petrol rezervlerinin ise 2 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir.

3.3.1. Petrol Ve Petrol Ürünleri İhracatı İçin Beklentiler Ve Petrol Gelirlerinin Gelecek Vaat Eden Bölgelere Yönü

Azerbaycan şu anda dünya çapında petrol ürünleri, petrokimya ürünleri ihracatçısı olarak biliniyor. Ülkemizin odak noktası, ham petrol ve doğal gazın geri dönüşümünü genişletmek, çeşitlendirmek amacıyla işleme kompleksindeki teknolojik süreçlerin modernizasyonu ve optimizasyonudur. Petrol ve gaz sektörünün bununla beraber petrokimya endüstrisinin modernizasyonu konusu Azerbaycan-2020 Kalkınma kavramı projesine

yansıdığıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yönetimi tarafından hazırlanan ve Cumhurbaşkanının 29 Kasım 2011 tarihli emriyle kamuya açık bir tartışmaya getirilen Geleceğe Bakış Geliştirme Kavramı projesinde bununla ilgili ilk temeller atılmıştır.¹⁷²

Azerbaycan-2020 Kalkınma konseptinde "geleceğe bakış", kümelenme temelli ekonominin gelişimi çerçevesinde petrol rafinerisi, gaz işleme ve petrokimya tesislerinden oluşan bir kompleksin inşasının planlandığı kaydedildi. Kompleksin organizasyonu, gerekli yatırımları çekecek, çevresel düzenlemelere uyacak, nihai ürünün üretimine kadar teknolojik bir zincir oluşturacak, bitmiş ürünlerin rekabet gücünü artıracak, bu alandaki ihracat hacimlerini ve yelpazesini genişletecektir.¹⁷³ 2025 yılına kadar ARDNŞ'nin stratejik gelişiminin kapsamlı planında, ihracat odaklı petrol ve gaz arıtımının genişlemesi ana hedeflerden biridir. İhracat odaklı petrol ve gaz arıtımını genişletmek amacıyla, ülkemizin yönetiminin desteğiyle aşağıdaki projelerin uygulanması için büyük önlemler alınmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 23 Eylül 2009 tarihinde petrol ve gaz işleme ve petrokimya kompleksinin inşasına ilişkin bir kararname imzalamıştır. Kompleksin aşamalı olarak devreye alınması 2018-2021 yıllarında öngörülmüştür. Petrol ve gaz arıtma ve petrokimya kompleksi, yılda 10 milyar metreküp gaz ve yılda 10 milyon metreküp doğal gaz üreten bir gaz işleme tesisinden oluşmaktadır. ton üretim kapasitesine sahip bir petrol rafinerisi ve yılda 1, 8 milyon ton bitmiş ürün üretecek bir petrokimya fabrikasından oluşacaktır. Technip, Foster Wheeler , UOP, FLUOR, CBR , Societe Generale, Clifford, Chancel, PricewaterhouseCoopers , OMNİ , AECOM ve diğerleri gibi tanınmış şirketler projedeki çeşitli çalışmalara dahil edildi. Yüksek katma değer yaratan petrokimya ürünleri, iç talebi ve ihracatı karşılamak üzere planlanmaktadır.¹⁷⁴ Kompleksin hizmete sokulması, Bakü ve Sumgayit'ta bulunan gaz işleme, petrol arıtma ve petrokimya endüstrilerinde eski üretim tesislerinin geri çekilmesine ve yeniden inşasına yol açacaktır.

Bakü'de Haydar Aliyev petrol rafinerisinde yeniden yapılanma ve modernizasyon çalışmaları başladı. Amaç, üretilen yakıt ürünlerini Euro-5 standartlarına uygun hale getirmek, iç pazara otomotiv yakıtı sağlamak, yeni bitüm üretimi yapmak, Azerikimya üretim Derneği'nin gaz hammaddeleri ile sürekli tedarikini organize etmektir. Böylece, ana 250 tesis

¹⁷² Gasımlı V. , “**Ekonomik Modernizasyon**”, Bakü 2014, Azpoligraf Yayınevi, 2014, s 12.

¹⁷³ Azerbaycan-2021: Geleceğe Bakış Kalkınma Kavramı “**Stratejik Vizyon Ve Temel Öncelikler**” (Çevrimiçi) https://president.az/files/future_az.pdf, Haziran 2021.

¹⁷⁴ Hacızade E. , “**Azerbaycan Doğalgaz Potansiyeli**”, Bakü “Elm Yayınevi” 2014, s 58.

ve ekonomi bakımından genel fabrika modernize edilecek ve üretim kapasitesi yılda 7, 5 milyon tona yükselecek. Buna ek olarak, petrokimya endüstrisinin gelişiminde olumlu bir dinamik sağlandı ve son yıllarda endüstrinin genel ekonomik göstergeleri yükseliş çizgisinde gelişti. Cumhurbaşkanının ilgili kararına göre, Sumgayıt'ta, bu parkın Kafkasya bölgesinin Kimya-Sanayi merkezine dönüştürülmesini amaçlayan bir kimya-sanayi parkı inşa etmek için güçlü bir çalışma başlatıldı. Sumgayıt Kimya Sanayi Parkı'nda hammadde olarak Azerikimya ürünleri kullanılacak, katma değer yaratan çeşitli nihai tüketim malları üretilecek.

Socar polimer üretim projesine göre, 180 bin ton polipropilen ve 120 bin ton yüksek yoğunluklu polietilen ve diğer ilgili altyapının yıllık üretim kapasitesine sahip tesislerin inşaatı yapılacak. Ülkemizin azot gübresi ihtiyaçlarını karşılayabilecek Sumgayıt karbamid fabrikasının inşaatı 2012 yılında başlamış ve 2017 yılında tamamlanmıştır. Modern uluslararası standartlara uygun olarak inşa edilen bu işletme, her gün 1. 200 ton amonyak, 2. 000 ton granül karbamid üretiyor. Kurucu program çerçevesinde uygulanan ve 1993 yılında 8 ülke (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) tarafından kurulan Traseca (TRACECA-TRANSPORT CORRİDOR EUROPE Caucasus ASİA) projesi, Avrupa'dan Çin'e ve geri daha kısa sürede ve güvenli kargo taşımacılığı sağlayacaktır.¹⁷⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye'nin ortak projesi olan ve inşaatı halen devam eden Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının devreye alınması, koridorun diğer alternatif koridorlara kıyasla çekiciliğinin artırılmasında da önemlidir. Orta Asya ülkeleri de bu rotaya özel önem vermektedir. Böylece, Avrupa'ya doğrudan erişim, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu üzerinden sağlanacak ve Boğazı'nın altından geçen Marmaray yüksek hızlı demiryolu tüneli hizmete girecek. Bu, Orta Asya ülkelerinin ürünlerinin Avrupa'ya taşınması ve büyük hacimli endüstriyel ürünlerin, tüketim mallarının tersine taşınması açısından son derece önemli ve umut vericidir.

¹⁷⁵ Hacızade E. , “**Petrolçikarma Kompleksinin Ekonomik Gelişim Modeli**” Bakü 2015, Azerbaycan Kitab Nəşriyyatları Yayınevi, s 14.

3.3.2. Petrol ve Petrol Ürünleri Piyasasının Devlet Düzenlemesi Verimliliğinin Artırılması

Petrol ve petrol ürünlerinin pazar verimliliğini artırmak için piyasanın devlet düzenlemesi gereklidir. Azerbaycan'ın petrol stratejisi, piyasa ekonomisi koşullarında ekonominin devlet düzenlemesinin bir biçimi olan stratejik planlama olarak görülebilir. Ekonominin devlet düzenlemesi, pazarın ayrılmaz bir parçası olan devletin, kapsamlı yasal ve sosyo-ekonomik yollarla ekonomik kalkınmanın etkinliğini sağlamak için koşullar yarattığı bir yönetim sistemidir. Piyasanın devlet düzenlemesi, makroekonomik istikrarı ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için devlet tarafından yürütülen ekonomik politikaların bir bileşenidir.

Petrol ve petrol ürünlerinin düzenlenmesi dünya pratiğinde, bilimsel ve teknolojik politikaların belirlenmesi, düzenleyici çerçevenin sağlanması, mali koordinasyon, özel sektörün enerji alanına katılımı ve piyasa ekonomisinde devlet petrol ve gaz endüstrisinin önemli bir işlevi olan diğerleri gibi önemli konulara odaklanmaktadır. Petrol ürünleri piyasasının ihracat odaklı bakış açısını genişletmek için, devlet düzenlemelerinin önlemleri uygulanmalı, alanlarda bir teşvik sistemi oluşturulmalıdır, dış ticaret faaliyetleri uluslararası hukuk normlarına ve dünya pratiğinde kabul edilen ilkelere uygun olarak yapılmalıdır.

Petrol ve petrol ürünleri piyasasına ilişkin devlet düzenlemesinin etkinliğini artırmak amacıyla, ülkemizde 1994 yılından bu yana bir dizi normatif ve yasal belge imzalanmıştır. Belgeler şunları içerir: 29 Ocak 1996 - Azerbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında Rusya Federasyonu topraklarında Azerbaycan petrolünün transit geçişine ilişkin Kararname, 8 Mart 1996 - hidrokarbon taşımacılığının mevcut bazı tesislerinin (araçlarının) iyileştirilmesi ve modernizasyonu, yeni tesislerin (araçların) geliştirilmesi ve bu tür tesislerin (araçların) yardımıyla kurulması için anlaşmalar imzalandı. Ocak-Nisan 2021'de bu alanda faaliyet gösteren sanayi kuruluşları ve bireysel girişimciler, 2020 yılının aynı dönemine göre 14,9 milyar manat veya yüzde 3,8 daha az sanayi ürünü üretti. Bu düşüş, petrol ve gaz sektöründeki üretimdeki yüzde 6,9'luk düşüşten, petrol ve gaz dışı sektördeki üretimdeki yüzde 16,5'lik artıştan kaynaklandı.

Sanayi üretiminin yüzde 62,9'u madencilik sektöründe, yüzde 30,5'i işleme sektöründe, yüzde 5,8'i elektrik, gaz ve buhar üretimi, dağıtımı ve tedarikinde ve yüzde 0,8'i su temini, atık arıtma ve işleme sektöründe üretildi. Madencilik sektöründe ticari petrol üretimi %6,9 azalırken, ticari gaz üretimi %9,3 arttı.

İşleme sektöründe ilaç ürünleri imalatı 6,0 kat, deri ve deri ürünleri, ayakkabı imalatı 4,4 kat, bilgisayar, elektronik ve optik ürünler üretimi 2,8 kat, makine ve teçhizat imalatı 2,7 kat, makine ve teçhizat kurulum ve onarımı 2,1 kat , tütün ürünleri üretimi yüzde 98,7, elektrikli ekipman üretimi yüzde 65,2, kağıt ve karton üretimi yüzde 34,6, tekstil sanayi üretimi yüzde 33,3, ağaç işleme ve ağaç ürünleri üretimi yüzde 30,3, kauçuk ve plastik ürünleri üretimi yüzde 24,0 arttı ve bunun yanı sıra yüzde 22,5 inşaat malzemeleri, yüzde 19,0 giyim, yüzde 6,9 gıda, yüzde 1,4 petrol, yüzde 9,3 işlenmiş metal, yüzde 9,9 içecek üretimi, yüzde 13,4, mobilya yüzde 34,2, otomobil, treyler ve yarı römorklar yüzde 56,1, yüzde 56,2 baskı Diğer araçların üretimi ise %99,1 azaldı.¹⁷⁶

Cumhuriyet içinde ham petrol ve petrol ürünleri fiyatlarının düzenlenmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararı aşağıdakileri içermektedir:¹⁷⁷

- 10 Şubat 2003 tarihinden itibaren bu kararla onaylanan Ek'e göre şirket içi, toptan ve perakende fiyatları, tüketim vergisi ve petrol ürünleri tedarik maliyetleri uygulanacaktır.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi, 2003 yılı için ham petrolün işlenmesinden elde edilen tonlarca petrol ürününün üretim maliyetlerini 15 gün içinde belirlemektedir.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Akaryakıt ve Enerji Bakanlığına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'ne, toptan fiyatları değişen, 10 Şubat 2003 tarihinden itibaren rafinerilerde kalan petrol ürünlerinin miktarının belirlenmesi ve yeniden değerlendirilmesi talimatını vermek.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Tarifeleri (fiyatları) Konseyine, 2003 yılının 4. çeyreğinin sonuna kadar ham petrol ve doğal gaz üretimi ve petrol ürünleri üretimi ile ilgili maliyetleri netleştirilsin ve teklifler Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna sunulsun.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kabinesinin 24 Ekim 1994 tarihli 367 sayılı, 8 Nisan 1996 tarihli 45 sayılı ve 19 Ocak 2001 tarihli 19 sayılı kararlarının ve daha önce düzenleyici kurumlarla mutabakata varılarak onaylanan tüm petrol ürünleri fiyatlarının yürürlüğe girdiğini kabul edilsin.

¹⁷⁶ Hacızade., A.g.e., s 83.

¹⁷⁷ Azərbaycan Respublikasının 2021-ci İl Dövlət Büdcəsi Haqqında “Azərbaycan Respublikasının Qanunu” (Çevrimiçi) <http://www.e-qanun.az/framework/46590,2021> , Ocak 2021

- Bu karar imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer.

3.3.3. Petrol Ve Petrol Ürünleri Düzenlemesinin İyileştirilmesinin Ana Yönleri Ve Tahmini

Petrol ve petrol ürünlerinin ihracının düzenlenmesi bununla beraber yeni yönlerin bulunması amacıyla bu sektöre yerli ve yabancı yatırımlar dahil ediliyor, teknik sorunların modernleşmesi ve yenilemesine çalışılıyor ki, bu da enerji kaynaklarının verimli , savurgan, temkinli ihracına ulaşmak, sahaların ihtimal edilmemiş potansiyelinin bulunması yeni koşullar yaratıyor. 2015 yılında ekonominin ve sosyal alanların geliştirilmesi için bütün mali kaynakların hesabından 16 milyar manat yatırım edilmiştir. Sabit sermayeye yönelik toplam yatırımların %44, 9-u petrol sektörünün, %55, 1i petrol dışı sektörün gelişiminde kullanılmıştır. Bu fonların %56, 0-nı yerli yatırım, %44, 0-ü ise yabancı yatırımlarda oluşuyor. Toplam fonun %52, 6-sı sanayi alanlarının geliştirilmesine yönelmiş, bu da 8, 4 milyar manat ediyor. Endüstride, sabit varlıklara yönlendirilen fonların %85. 8'i madencilik endüstrisine, %4. 8'i geri dönüşüm endüstrisine, %2. 3'ü elektrik, gaz ve buhar üretimi, dağıtımı ve temini, %7'si su temini, arıtma ve atık geri dönüşümüne yöneliktir. 2015 yılında petrol sektörüne yönelik sabit sermaye miktarı 7, 2 milyar manat, petrol dışı sektöre yönelik sabit sermaye miktarı ise 1, 2 milyar manat oldu. 2015 yılında petrol endüstrisi 18, 5 milyar manat olarak gerçekleşti, üretim geçen yıl olduğu gibi aynı seviyede kaldı ve imalat sanayiinin üretim yapısındaki petrol ürünleri üretimi %31 olarak gerçekleşti.¹⁷⁸

Petrol ürünlerinin ihracatına ilişkin düzenlemelerin iyileştirilmesinin ana yönleri, sahaların işletme koşullarının iyileştirilmesi için atılan adımlar, petrol üretimini artırmak için yeni gelişmiş yöntemlerin tanıtılması ve yaygınlaştırılmasıdır. SOCAR'ın 01. 01. 2015 tarihi itibarıyla verdiği bilgiye göre Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında 81 petrol ve gaz sahası keşfedildi. Şu anda, 61 alan hidrokarbon üretiyor ve 20 alan, bir nedenden ötürü geliştirilmedi veya çalıştırılması durduruldu. Azerbaycan'da karada 41 alan ve denizde 20 alan bulunmaktadır. SOCAR'ın faaliyet bölgesi, 39'u karada ve 18'i Hazar Denizi'nde olmak üzere 57 sahadan oluşmaktadır. Bu sahalarda 3-5 milyar ton petrol ve 3-4 trilyon m3 gaz rezervinin varlığı jeolojik olarak doğrulanmıştır.

Açık denizde hidrokarbon yataklarının tahmini alanı 21. 4 bin km² ve karada 43-45 bin km²'dir. Bununla birlikte, ülkenin potansiyel petrol rezervlerinin yarısından fazlasının ve

¹⁷⁸ Azerbaycan Rakamlarda., A.g.e., s 122.

doğalgaz rezervlerinin dörtte üçünden fazlasının keşfedilmemiş olduğu unutulmamalıdır. 01. 01. 2015 tarihi itibarıyla, 970 milyon ton petrol kondensatı ve 138 milyar m³ karadan gelen gaz olmak üzere, kalkınmanın başlangıcından bu yana ülkede faaliyette olan sahalardan 1883 milyon ton petrol kondensatı ve 711. 1 milyar m³ gaz çıkarıldı. 2014 yılında, gelişmiş sahalardaki oluşum baskısını sürdürmek ve geliştirilen nesnelerin petrol verimini artırmak için rezervuarlar üzerindeki etkisi sürecini iyileştirmek, arttırmak için yeni gelişmiş yöntemler uygulamak ve yaygınlaştırmak için bir takım önlemler alınmıştır. Son yıllardaki sondaj sonuçlarının analizi, yeni kuyuların açılması ve işletmeye alınmasının tarlalardaki üretimi stabilize etmek ve kısmen artırmak için alınan temel önlemlerden biri olduğunu göstermektedir.

Üretim sondajı nedeniyle geliştirilmekte olan tesislerde kuyu şebekesi kısmen restore edilmekte, teknik nedenlerle hizmet dışı kalan eski kuyular yenileriyle değiştirilmekte ve sahanın gerekli teknolojik modda çalışması için koşullar yaratılmaktadır. . Hazar Denizi'nin derin bölgelerinde keşif ve sondaj çalışmaları yapmak için, yeni, dünya standartlarında bir DSS 38E yarı dalgıç yüzer sondaj kulesinin kabul edilen projesinin inşaat çalışmalarına devam edildi. Ayrıca elden geçirilen Hazar-6 kundağı motorlu yüzer sondaj kulesi ile Agburun bölgesinde arama ve keşif çalışmaları yapılmıştır. SOCAR, açık deniz ve kara sahalarında derin petrol ve gaz kuyularının sondajı için kullanılan sondaj kulelerini dünya standartlarını karşılayan modern sondaj kuleleri ile değiştirme sürecini sürdürmüştür. 2014 yılında, 2 ZJ-50 DZM ve 2 ZJ-40 CZ modern sondaj kulesi, 3 set Sondaj Pompası PZ-11 (PZL-11), 2 set Top Driver PTD 500 ton ve bunun için 2 set delme pompası Çinli firma tarafından üretildi. 350 ton için 2 set Top Driver PTD satın alındı. Bu tür yeni tesislerin sürekli olarak satın alınması planlanmaktadır.¹⁷⁹

Sondaj ve deniz alanlarında kazı işlerine devam etmek için, güneş alanında inşa edilmesi beklenen 7 ve 17 ünitelerinin modülünde 2 ZJ-50 tesislerinin montajı yapılmaktadır. Ayrıca, Bulla-deniz sahasındaki hidrokarbon rezervlerinin tam olarak kullanılmasını sağlamak için, ZJ-70 tipi sondaj teçhizatında 6 numaralı sondaj kuyusu için montaj çalışmaları yapılmaktadır. 2013 yılından başlayarak, SOCAR eski bir teçhizat filosunun yerini almaya başladı ve 2013-2014 yılları arasında toplam 8 ünite (4 adet zj - 50, 2 adet zj-70 ve 2 adet ZJ-40) modern teçhizat aldı. 2014 yılı için, “Azneft” tarafından 730 jeolojik önlemler alındı ve

¹⁷⁹ Sakit Abbasov., “**Application Of Levi Theorem In Determination Of Strain-Deformation State Of Viscous-Elastic Medium Under Initial Stress**” Engineering Computations. ISSN 0264-4401 SCOPUS,Cite score 2016 ISI IF-1.10 №8 (2).2017, s 6

bunun sonucu olarak 330, 6 bin ton ek petrol üretildi. 2014 yılında, ülkede 42, 0 milyon ton petrol ve 29, 6 milyar metreküp gaz üretilmiştir ki, bu üretilen petrolün %95, 9-u geçici fon kuyularının, %3, 4-ü yeni kuyuların, %0, 7-si falliyyetsiz fondan alınan kuyulara göre elde edilmiştir.¹⁸⁰ Şu anda sahaların çalışma projelerinin optimizesi ve kalıntı petrol ve gaz rezervleri bakımından uygun kuyuların aktif çalışmasına yönlendirilmesi maksadıyla ek araştırmalar yapılıyor. Petrol ürünleri ihracatının düzenlenmesinin iyileştirilmesi için ana yön olarak enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, şu anda uluslararası kuruluşların ana arenasında tartışılan bir konudur. Çeşitlendirme hakkında konuştuğumuzda, sadece rotaların değil, kaynakların yanı sıra doğal gaz, petrol endüstrisi ürünlerinin çeşitlendirilmesi anlamına gelir. Ülkemiz dünya pazarına ham petrol, doğal gaz, çeşitli petrol rafinerileri ve petrokimya ihraç etmektedir. Bu amaçla, petrol ve gaz işleme tesislerinin yeni, modern ekipmanlarla donatılması, üretim kapasitesinin artırılması, yeni işletmelerin inşası sağlanmaktadır. 2014 yılında SOCAR rafinerilerinden 6740, 5 bin ton ham petrol geri dönüştürüldüğünü unutmayın. Bu geri dönüşümlü hammaddeden 1238, 3 bin ton otomobil benzini, 709, 0 bin ton jet yakıtı, 2264, 9 bin ton dizel yakıt, 184, 2 bin ton sıvı gaz alınmaktadır. 2014 yılında gerçekleştirilen faaliyetlerin bir sonucu olarak, petrol işleme derinliği %93, 2 idi. 2014 yılında üretilen petrol ürünlerinin %65'i iç piyasayı, diğer %35'ini ihracat için sağlamayı amaçlamaktadır. 2014 yılında üretilen petrokimya ürünlerinin %9, 6'sı cumhuriyet içinde, %90. 4'ü ihracatta yön sağlamıştır. Bakü'de Haydar Aliyev petrol rafinerisinde bir dizi rekonstrüksiyon faaliyeti gerçekleştirildiğini, mevcut teknolojik tesislerin modernizasyonu, üretim kapasitesinin artırılması ve çevre ortamının iyileştirilmesine yönelik projelerin hızlandırıldığını kaydedelim.

Böylece 21 numaralı Ed-AVG-6 cihazının verimliliği yılda 7, 5 milyon tona çıkartılması, emisyonların maksimum azaltılması ve cihazın sahili sıcaklık potansiyelinden daha verimli kullanılması amacıyla İtalyanın Foster Wheeler şirketi tarafından hazırlanmış projenin bir sonraki aşamasına başlandı. Sonra Amerikanın UOP şirketi tarafından fabrikanın 55 numaralı katalitik kırma cihazının verimliliğinin yılda 3 milyon tona ulaştırılması için projelendirme çalışmalarına başlanılmış, bununla beraber ekoloji çevrenin iyileştirilmesinde önemli rol oynayan, sıvılaştırılmış gazın ve hafif petrol faraksyonunu kükürt bileşiklerinden arındırmak için Meroks cihazlarının inşası üzerinde çalışmıştır. 2014 yılını kasım ayının 26 da, 54 numaralı Amin solüsyonun rejenerasyonu tesisi inşa edildi ve 2018-2022 yılları arasında kullanıma verilecektir.

¹⁸⁰ Sakit Abbasov., " **Maşın və mexanizmlər nəzəriyyəsi**", Bakı 2016, ADNSU Nəşrləri, s 9.

3.4. AZERBAIJANIN ETROL STRATEJİSİ VE ULUSLARARASI ENERJİ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Petrol ürünleri piyasasının oluşumunun yönünü belirlemek için, her şeyden önce, petrolün dünya pazarında oluşumunu ve bu pazara çıkışını incelemek gerekir. Bilim adamları, insanların eski zamanlardan beri topraklardan çamur şeklinde çıkan petrolü kullanma fikirlerini ireli sürmektedirler. Yaklaşık 3000 yıl önce, petrolden tıpta kullanılmaya başlandı. Ve yanabilirliği ortaya çıktıktan sonra, petrol yakıt olarak kullanılmaya başlandı.¹⁸¹ 7. yüzyılda, doğuda “Yunan Alevi”adı verilen bir silah keşfedildi. Bu silahın ana maddesi petrolden oluşmaktaydı.

3.4.1. Petrol Ürünleri Pazarının Oluşumu Ve Gelişiminin Özellikleri

Petrolün ilk adı Midyalılar tarafından verilmiştir. Yerden çıkan bu yanıcı maddeyi “Nafata”, yani “Sızan”, “Filtrelenmiş”olarak adlandırdılar. Daha sonra, “Nafat yavaş yavaş "Naft" kelimesi ve son olarak da birçok Doğu ve Avrupa diline giren ”Neft yani Petrol" kelimesiyle değiştirildi.

Altı bin yıllık tarihe rağmen, petrolün sadece on dokuzuncu yüzyılda endüstriyel bir karakter kazandığı ve yirminci yüzyılda yeterli bir yükseliş yoluna girdiği gösterilmiştir. Bu yüzyılda dünya yüzeyinde 260 milyar ton petrol tespit edildi ve Dünya'nın derinliklerinden 121 milyar ton petrol çıkarıldı. Tarihsel petrol sahalarının keşfinin ve endüstriyel sömürsünün aşağıdaki sırayla oluştuğu bilinmektedir:

- Bakü /1848/
- ABD / 1859/
- Endoneziya /1893/
- ABD-Teksas /1901/
- İran /1909/
- Küveyt /1934/
- Suudi Arabistanı /1938/
- Cezayir və Nijerya /1956/
- Batı Sibirya /1961/
- Alaska /1968/

¹⁸¹ Atakişiyev M. , “Azerbaycan Petrol Stratejisinin Ulusal Gelişimde Rolü”, Makale “Vergi Dergisi” Bakü 2014, s 15.

- Kuzey denizi /1969/

Araştırmacıların verilerinden, gezegenimizde her gün 10, 3 milyon ton petrol üretildiği ve en yakın gelecekte bu rakamın 11, 2-11, 5 milyon tona çıkarılması beklenmektedir.

XIX yüzyılın ikinci yarısına kadar, dünyada üretilen petrol miktarı çok küçüktü. 1859'da, dünya çapında üretilen petrol miktarı 5. 000 tondur. Bu rakam 1880 yılında 3. 8 milyon tona ve 1900 yılında 20 milyon tona getirildi. Son yıllarda 53 % (10. 6 milyon ton) Rusya'da, 43% (8. 6 milyon ton) ABD'de ve geri kalanı (0. 8 milyon ton) diğer ülkelerde üretilmiştir.

20. yüzyılın başlarında petrol üretimi hızla gelişti. Sadece 1950'de gezegenimizde 520 milyon ton petrol üretildiğini ve bu da 1900 yılında üretilen petrolün 26 katını ürettiğini belirtmek yeterlidir. 1975 yılına gelindiğinde, dünyada üretilen toplam petrol miktarı (110 yılda) 40 milyar tona ulaştı. Ve 1977 yılında, gezegenimizdeki yıllık petrol üretimi 3, 02 milyar ton oldu. 1995-2003 yılları arasında yılda ortalama 3, 2 milyar ton petrol üretildi. Bilgi için, 1961 yılında eski SSCB'nin dünyada ikinci sırada yer aldığını ve 1974'te yakıt dengesindeki petrolün ilk etapta %40'dan fazla olduğunu unutmamalıyız. 20. yüzyılın 60-70-yıllarında, dünya ekonomisinde kişi başına düşen yakıt üretimi ile GSYİH arasında ayrılmaz bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Ekonomistlerin belirttiği gibi, toplumun sosyo-ekonomik yaşamındaki iyileşme öncelikle enerji güvenliği ile ilişkilidir.

Tablo 3. 9: Petrol Ve Doğal Hidrokarbon Gazı Üretim Hacmini İlkel Çağdan Modern Döneme Kadar Karakterize Eden Rakamlar

Mineral hammadde	XX yüzyılın başlarında çıkarılan (1901-1980)	27 yılda üretilen (1960-1987)	Modern çağda Yıllık seviyede – 2020 de ortalama fiyat
Petrol (milyar ton)	60, 7	61, 3	3, 24
Doğal gaz (tiryon ton)	27, 1	29, 7	1, 79

Kaynak: Calal Mahmudov. “Bakı Nefti, Neft Milyonçuları Və Nobel Qardaşlar”ı səh. 56

Petrokimya endüstrisinin tarihi, rafinaj tarihi ile benzetilir. Bu, öncelikle teknolojiye yöntem ve tekniklerin birbirini tamamladığı gerçeğiyle açıklanmaktadır. Yeni petrol ürünlerinin ortaya çıkması, kimya endüstrisinin gelişmesiyle tam olarak aynı zamanda

gerçekleşmiştir. Petrokimya endüstrisinin gelişimi, polimerokimya endüstrisinin gelişmesiyle daha da artmıştır. Çünkü polimerokimya endüstrisi için ana hammadde tam olarak petrol ve petrol ürünleridir. Petrokimya endüstrisinin gelişimini hızlandıran başlıca faktörlerden biri, 1960 yılında Olefin ve aromatik hidrokarbon üretiminde uzmanlaşmış bir kimyasal şirket olan Mobil'in ve 1965'te Exxon kimyasal şirketinin yaratılmasıydı. Bu iki şirketin çabaları sayesinde petrokimya endüstrisi çok büyük başarılar elde etti.¹⁸²

Petrol üretimi alanındaki teknolojilerin gelişimi, her şeyden önce, petrol üretiminin gelişimi ile ilişkilidir. İlk zamanlarda, petrol zanaatkar bir şekilde çıkarıldı. Bu yöntemin tehlikeli olduğu ve o sırada üretilen petrolün çoğunun bir kayıpta olduğu da belirtilmelidir. Denizdeki petrol sahalarının keşfinin bir sonucu olarak, yeni teknolojiye İhtiyaç Duyuldu. Böylece denizde petrol sondajı için platformlar oluştu. Şu anda dünyada binlerce platform var. Bu endüstrinin gelişimi de petrol mühendisliği gelişimini hızlandırdı. Uzmanlar, yakın gelecekte insanlığın en önemli sorunlarından birinin enerji sorunu olduğunu belirtmekteydi. Şu anda, tükenmiş dünya enerji kaynakları arasında, ilk yerler petrol, kömür ve doğal gaz tarafından işgal edilmektedir. Açıkçası, petrol ve doğal gaz önümüzdeki yıllarda bile ana enerji kaynakları olmaya devam edecektir. Nüfus artışı ve teknolojinin gelişmesi ile bağlantılı olarak, enerji tüketimi de artmaktadır. Bir yandan, artan talebi karşılamak için yeni enerji kaynakları aranmakta, diğer yandan mevcut kaynakların daha verimli kullanılması için önlemler alınmaktadır. Son yıllarda dünyada meydana gelen siyasi ve ekonomik olayların, petrol sahalarının araştırılması ve işletilmesi alanındaki çalışmaların yönlendirilmesinde de oldukça etkili bir rol oynadığı görülmektedir.

3.4.2. Azerbaycan'da Petrol İhracatının Büyümesinde Fiyatların Etkisi

Bağımsızlıktan sonra, Azerbaycan petrolünün dünya pazarına çıkarılması doğal olarak ekonomik açıdan zayıf bir ülke için zordu. Bunun için ilk önlem olarak, yabancı petrol şirketleri ile ortak işbirliği ön plana çıktı. 1994-2003 yıllarında ülke ekonomisine 10 milyar ABD doları yatırım yapıldığı bildirildi. Petrol endüstrisine yapılan bu yatırım akışı, 14 ülkeden 33 şirketin katılımıyla Azerbaycan hükümeti tarafından imzalanan 21 büyük sözleşmenin sonucudur.¹⁸³

¹⁸² Гейбуллаев Г. Р. , Мамедова С. Б., “Управление Инвестиционными Проектами И Их Методологические Основы В Условиях Рынка”, (Piyasa Koşullarında Yatırım Proje Yönetimi Ve Metodolojik Temelleri), Moskova 2014, s 206.

¹⁸³ G. Genceliyev. , Çok Uluslu Şirketler. Bakü 2007, Elm Yayınevi, s 123.

Petrol ihracatındaki rollerine ilişkin olarak Cumhuriyetimizin birkaç büyük petrol sözleşmesiyle tanışalım.

Tablo 3. 10: Azərbaycanın Petrol İhracatında Önemli Anlaşmalar

Nö	Şirketlerin ismi	Ait oldukları ülkeler	Şirketlerin payı (%)
1.	British Petroleum	Birleşik Krallık	17, 1267
2.	AMOCO	ABD	17, 0100
3.	Unocal	ABD	10, 0489
4.	SOCAR	Azerbaycan	10, 0000
5.	Lukoil	Rusya	10, 0000
6.	Statoil	Norveç	8, 5633
7.	Exxon/Mobil	ABD	8, 0006
8.	TPAO	Türkiye	8, 7500
9.	Penzoil	ABD	4, 8175
10.	Itochu	Yaponya	3, 9205
11.	Remko	Birleşik Krallık	2, 0825
12.	Delta Hess	Suudi Arabistan	1, 6800

Kaynak: Gəncəli Gənciyev, Əşrəf Ələkbərov, L. Məmmədova – Transmilli Korporasiyalar (Bakı – 2007) s54.

Tablo 3. 10, “Yüzyılın Sözleşmesi”de yerli ve yabancı şirketlerin paylarının dağılımını göstermektedir. Çoğu hisse ABD şirketlerine aittir. Şirket bakış açısından, hisselerin çoğuna British Petroleum şirketi sahiptir. Genel olarak, Sözleşmenin ana göstergesi aşağıdakilerden oluşmaktadır: ¹⁸⁴

- Sermaye yatırım hacmi-7, 4 milyar dolar;
- Toplam işletme maliyetleri – 5, 9 milyar dolar;
- Sözleşme süresi - 30 yıldır;
- Sözleşmelerin kapsadığı alan - 432. 4 m2'dir. ;
- Üretilen petrol miktarı - 510 milyon ton. ton;

¹⁸⁴ Azərbaycan Rakamlarda., A.g.e., s 93.

- Gaz rezervleri - 70 milyar ton. m3;
- Yabancı şirketler tarafından katılım payının her yüzdesi için verilen bonusların hacmi - 300 milyon dolardır.

Verilerden de anlaşılacağı gibi, iddia edilen bonus aşağıdaki aşamalarla cumhuriyete ödenmelidir.¹⁸⁵

- Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten 30 gün sonra %50;
- 40000 varile kadar günlük ortalama ekstraksiyondan sonra %25;
- İhracat boru hattının lansmanından sonra %25.

Sözleşme kapsamında elde edilen karların dağılımı aşağıdaki oranlarda öngörülmüştür:

- Azerbaycan – 80%
- Diğer Taraflar - 20%

Anlaşmanın en önemli ekonomik yönlerinden biri, üretilen tüm gazın Azerbaycan'a ulaşması, yani bu gazın artık bölünmeyeceğidir. Böylece, ADPŞ-nın gelirden alacağı payı, artı bonusu, artı konsorsiyum katılımından elde edilen geliri ve gelir vergisinden elde edilen geliri hesaplarsanız, “Yüzyılın Sözleşmesi”nin geliri 90 milyar dolardan fazla olacaktır. Petrol fiyatlarındaki daha fazla artış, ADPŞ-nın 2020 bütçesini 70 \$ olarak yeniden hesaplamasına neden oldu. Ancak küresel petrol piyasasının finansal krizinin neden olduğu darbe ülkemizi de etkiledi. Fiyatın 15-20 \$ ' a ani bir düşüşü bütçe revizyonuna yol açtı. 2020'nin ilk çeyreğinde, ADPŞ-nın gelirleri harcamalarını zorla geri ödedi.¹⁸⁶

İstatistiklerin gösterdiği gibi, 1981 yılında, bir varil petrol maliyeti 34 dolar, 1985 yılında-9 dolar, 1996 yılında-19 dolar, 2001 yılında-34 dolar, Temmuz 2008 yılında-145 dolar, şimdi-54 dolar olarak kalmaktadır. Araştırmalar, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların çeşitli faktörlerin etkisi altında gerçekleştiğini göstermektedir. Bu faktörler arasında üretim maliyetleri, arz ve talep dengesi, işletmelerin faaliyetlerini düzenleyen devlet önlemleri, küresel pazardaki fiyat seviyeleri, yatırım politikası vb. yer almaktadır. Petrol ve petrol ürünleri fiyatları çoğu durumda yakıt üretimi ve enerji üretimi için işletmeler arasındaki rekabetin bir sonucu olarak olduğundan, bu temel olarak seviyesini etkiler.

¹⁸⁵ Samedzade., A.g.e., s 129.

¹⁸⁶ Gubad, İbadoğlu., A.g.e., s 63.

3.4.3. Petrol Ürünleri Pazarının Gelişiminin Cumhuriyetimizin Transit Bir Ülkeye Dönüşümü Üzerindeki Etkisi

Petrol sözleşmelerinin uygulanması yoluyla petrol ve gazın taşınması ve nakli süreci oldukça önemli ve stratejik bir faktördür. Modern koşullarda, petrol, petrol ürünleri ve gaz büyük yükler olarak kabul edilir. Bu nedenle, taşıma sistemi, nakliye sırasında kalitesinden ödün vermeden ve minimum kayıpla, zamanında, ucuz bir şekilde tüketiciye ve aynı zamanda rafinerilere ve petrokimya tesislerine sorunsuz bir şekilde teslim etmelidir.

Petrol, petrol ürünleri ve gaz taşımacılığı için aşağıdaki dört ulaşım şekli esas olarak kullanılmaktadır:

- Boru hattı.
- Demiryolu taşımacılığı.
- Su taşımacılığı.
- Karayolu taşımacılığı.

İstisnai durumlarda, yani, diğer ulaşım modlarının kullanımı zor veya imkansız olduğunda, petrol ürünlerinin küçük miktarlarda ve “ulaşılması zor” yerlere ulaştırılması için havacılık taşımacılığı kullanılır. Son yıllarda ABD’de bu amaçla kullanılmak üzere özel uçaklar geliştirilmektedir. Proje için 3-5 milyar dolarlık fon tahsis edildi. Uzunluğu 103 metre ve yüksekliği 26 metre olan bu uçak, 12 güçlü motorla donatılmıştır ve 1600 ton ağırlığındaki petrol ürünlerini taşıyabilecektir. İlk olarak, yük taşımacılığının genel yapısına bakalım.

Tablo 3. 11: Ulaştırma Sektöründe Yük Taşımacılığı (Bin Ton)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Toplam	221,991	222,373	222,461	226,419	230,144	235,288	188,629
Demiryolu	21,795	17,090	15,479	14,558	13,954	15,222	14,631
Deniz	9,934	6,626	5,807	8,344	8,236	5,969	5,982
Havacılık	125	129	160	173	208	183	458
Boru hattı	61,534	60,923	59,556	58,490	58,402	58,596	56,040
Petrol hattı	45,784	45,672	44,129	42,559	41,491	38,787	34,720
Gaz hattı	15,750	15,251	15,427	15,931	16,911	19,809	21,320
Otomobil	128,603	137,605	141,459	144,854	149,344	155,318	111,518

Kaynak: Dövlət Neft Şirkətinin və AMOK-un Məlumatı “Nəqliyyat Sektorunda Yük Daşınması”(Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/source/transport/az/002_1.xls

Tablodan da görebileceğiniz gibi, en büyük taşımacılığı karayolu taşımacılığından kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni, bu ulaşım şeklinin hem ülke içinde hem de dışında malların taşınması için kullanılmasıdır. Bundan sonra kolaylıkla diyebiliriz ki, hemen hemen her türlü ürünü araba ile taşıyabilir. Petrol ve doğal gaz boru hatlarının dengedeki ağırlığının karayolu ve demiryolu ile karşılaştırıldığında nispeten küçük olması, bu boru hatları boyunca sadece bir tür malların taşınmasıdır. Petrol ve petrol ürünlerinin demiryolu ile taşınması, yukarıdaki ulaşım yöntemleri arasında ana yerlerden birini işgal etmektedir. Modern koşullarda, taşınan tüm petrol ve petrol ürünlerinin yaklaşık %40'ının demiryolu ile taşındığını söylemek yeterlidir. Ulaşım için ağırlıklı olarak demiryolu tankları kullanılır.

Tablo 3. 12: Demiryolu Hattının Göstergeleri

Sıra numarası	Teknik-ekonomik gösterge	Ölçü birimi	Bakü-Tiflis-Ceyhan	Bakü-İran-Türkiye	Bakü-ermenistan-Nahçıvan-Türkiye
1.	Hattın uzunluğu	kilometre	1760	1300	1560-1780
2.	Talep olunan yatırım	milyon dolar	2950	500	2400
3.	Günlük ulaştırma becerisi	bin varil petrol	1000	200	100
4.	Hattın 1 kilometresinin inşasına ayrılan yatırım	bin dolar	1648	385	1348

Kaynak: Calal Mahmudov – Bakı Nefti, Neft Milyonçuları Və Nobel Qardaşları (Bakı 2005) s145.

Tüm göstergeler için Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ana rota olarak kabul edilir. Bu projenin Doğu-Batı enerji koridorunun temeli olduğu ve 21. yüzyılda Azerbaycan'da gerçekleştirilen en büyük projelerin başlangıcı olduğu kabul edilmektedir. Böylece, ana ihracat boru hattı olarak kabul edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının inşasına ilişkin ilk deklarasyon, 18 Kasım 1999'da İstanbul'da üç taraf arasında imzalandı. Kemerin toplam

uzunluğu 1762 kilometredir. İlk sermaye yatırımı 3, 6 milyar dolardı. Kemer 25 Mayıs 2005 tarihinde hizmete girmiştir. Yılda 50 milyon ton ve günde ortalama 1 milyon ton varil ham petrol bu kemer üzerinden ihraç edilmektedir. Cumhuriyetimizin bir transit ÷lke olarak hareket etmesi, ÷lkemizin ekonomik çıkarlarını oldukça yüksek bir seviyede korur. Birçok Avrupa ÷lkesi, transit ÷lke olarak hareket etmemize daha çok ilgi duymaktadır. Böylece, Avrupa Ekonomik bağları, Rusya gibi kendi lehine “siyasi silahlara” dönüşmeye alışkın olan büyük devletlerin yanı sıra Azerbaycan gibi daha diplomatik politikalar yürüten bağımsız ÷lkeleri daha çok tercih etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışma, Azerbaycan'da petrol ve gaz sektörünün gelişiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, enerji güvenliği ve ekonomik güvenlik açısından, önümüzdeki on yıl boyunca petrol ve gaz kaynaklarının etkin kullanımı için en uygun senaryoları tasarlamak ve uygulamak çok önemlidir. Bu önemli stratejik önemi bir kez daha değerlendirdikten sonra, aşağıdaki sonuçlar ve öneriler belirlenir:

Tezde ekonominin sektörel bölünmesi petrol ve gaz sektörünün işlevsel amacı, modern ekonomik görüşler çerçevesinde yeni metodolojik yaklaşım ve gerekçelerle yorumlanmıştır. Şematik çerçeve, ulusal petrol ve gaz sektörüne ilişkin özetleri ve ekonominin sektörel sınıflandırmasına olan bağlılığını göstermektedir.

Ulusal Petrol ve gaz sektörünün kaynak tabanı, mevcut durumu, sorunları ve modern yapısal ve altyapı kompleksinin potansiyel olanakları analiz edildi ve değerlendirildi. Jeolojik ve ekonomik hesaplamalara ve ilgili göstergelerdeki karşılaştırmalı analizlere dayanarak, Ulusal Petrol ve Gaz sektörünün kaynak tabanının 2050 yılına kadar petrol için yeterli olacağı ve doğal gaz için yüzyılın sonuna kadar yeterli olacağı gerekçelendirilmiştir.

Korelasyon katsayılarını, GSYİH ile petrol ve gaz sektörü ile petrol dışı sektör arasındaki istatistiksel doğrusal ilişkideki oran açısından değerlendirdi. Son 15 yılda, tüm tüketici endekslerinin büyük ölçüde devam ettiği zaman, petrol ve gaz sektöründeki büyümenin öncü nitelikte olduğu ve genel olarak Cumhuriyetin Gsyih'sının gelişmesinde önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Öte yandan, petrol ve gaz sektörünün büyüme oranlarının petrol dışı sektörle korelasyonunda, baskın konumun petrol ve gaz sektörüne ait olduğu da gerekçelendirilmiştir.

Yeni bilimsel değerlendirmelere dayanarak, ülkenin sosyo-ekonomik yaşamında ulusal petrol stratejisinin rolü analiz edildi, sosyo-ekonomik hedeflerinin kavramsal yönleri yeni bir biçimlendirici açıdan belirlendi.

Ulusal petrol ve gaz sektörünün gelişmesinde önemli zorluklar olarak, eski petrol sahalarındaki üretimin tükenmesinin ve bu yönde yürütülen yatırım operasyonlarının artmasının yanı sıra yakıt ve enerji kompleksinin bir bütün olarak modernleşmesinin hızlandırılmasının yönleri tanımlanmıştır.

Petrol ve gaz sektöründeki büyüme (petrol ve gaz için ortalama küresel fiyatlarda) hesaplamalara göre, kötümser bir senaryoda GSYİH'nın büyümesi ile aynı zamana denk gelecek ve iyimser bir senaryoda bunu% 2-4 oranında aşacaktır.

Böyle bir durumda, petrol dışı sektörde yüksek dinamik eğilimlere ulaşamazsa, 2022 yılına kadar cumhuriyetteki ekonomik büyüme hala petrol ve gaz sektöründeki büyümeye ayak uyduracaktır. Ve daha sonraki aşamalarda, petrol üretiminin azalmasıyla birlikte, bu göstergeler biraz yumuşayacaktır. 2025-2040 yıllarında ülkede gaz üretiminde yeterli bir artış beklendiğini dikkate alırsak, bu süre zarfında bu paralellik de gözlemlenecektir.

Azerbaycan'ın petrol stratejisinin uygulanması sonucunda ülkemizin sosyo-politik ve ekonomik yaşamının yeni dinamizmi meydana geldi, bu strateji halkımızın refahının büyümesini sağlayan uyarıcı bir bileşen haline geldi. Petrol stratejisi çerçevesinde alınan kapsamlı önlemler sonucunda ülkemiz sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya ulaşmıştır. Azerbaycan enerji güvenliğini tam olarak güvence altına almış ve Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamak için stratejik ortak misyonunun yerine getirilmesi yönünde önemli adımlar atmıştır. Azerbaycan, petrol ihraç eden ülke statüsünden gaz ihraç eden ülke statüsüne yükseldi ve böylece Avrupa'nın enerji güvenliğinin temel garantörlerinden biri haline geldi. Petrol stratejisi, ülkemizin dış ticaret bağlarının genişlemesine yol açtı. Güney gaz koridoru çerçevesinde gerçekleştirilen TANAP ve TAP projeleri, Azerbaycan'ın Dış Ticaret bağlarının Güney Avrupa, Doğu Avrupa ve Orta Avrupa'ya doğru genişlemesine yol açtı. Azerbaycan'ın geniş petrol ve gaz potansiyeline sahip olması da ülkemizin jeo-ekonomik ve jeopolitik otoritesini olumlu yönde etkiledi ve ülkemiz Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, INOGATES programı , TRASEKA, Kuzey-Güney ulaşım koridorları gibi uluslararası projelerin ana katılımcısı oldu. Bu projelerin, ülkelerin dış ticaret ilişkilerinin daha da küreselleşmesine, karşılıklı olarak yararlı entegrasyon ilişkilerinin geliştirilmesine olumlu katkıda bulunacağını unutmayalım.

Azerbaycan'ın petrol stratejisi ve dış ticaret ilişkileri üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırmalar sonucunda şu önerilerde bulunuyoruz:

Azerbaycan'ın karasındaki mevcut petrol ve gaz sahalarının çoğu operasyonun son aşamasındadır. Şu anda bu kompleksteki aktif olmayan kuyu fonu operasyonel fonla dengede. Azdebit kuyularının sayısı yıldan yıla artmaktadır ve eski deniz yataklarında bu alandaki durum tatmin edici kabul edilemez. Ancak şimdi Azerbaycan'ın topraklarındaki rezervlerin% 87'sinin hakim olmasına rağmen, rezervlerde kalan rezervler halen devam etmektedir. Bu rezervler,

uzmana göre, en az 60-80 yıl boyunca yeterli olmalıdır. Aynı zamanda reformların derinleşmesi ve iyileştirilmesi için önemli bir koşul yasal çerçevenin yenilenmesi ve genişletilmesidir. Çalışmada Azerbaycan'ın petrol stratejisinin özü ve ekonomik kalkınmada rolü incelenmekte, petrol projelerinin başarıları sistematize edilmektedir. Petrol projelerinin uygulanmasının düzenleyici ve yasal çerçevesi araştırılmış, sistematize edilmiş ve dış ticaret ilişkilerinde petrol ve petrol ürünlerinin rolü incelenmiştir.

Petrol ürünleri piyasasının çeşitlendirme yönü, ihracat beklentileri değerlendirildi ve küresel petrol piyasasında petrol gelirlerindeki düşüş ve düşen fiyatların karşılaştırmalı bir analizi yapıldı.

Azerbaycan'da petrol dışı sektörün gelişmesinde tarım, turizm, bilgi ve iletişim teknolojileri, işleme endüstrisi başlıca öncelikli alanlardır. Uluslararası finans kuruluşları bu alanlar arasında tarım ve turizmin önemini vurgulamaktadır. Böylece Azerbaycanın istihdam edilen nüfusunun yaklaşık %44'ü tarımda çalışmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan, tarımsal kalkınmaya yönelik bir dizi hükümet programı, reform ve yeni teknolojiler uygulamaktadır. Bakanlar Kurulu raporuna göre 2011 yılında tarım ürünleri üretimi 2003 yılına göre %34 oranında artmıştır. Son üç yılda, gayri safi tarımsal üretimin büyüme oranı ortalama yüzde 2,5 oldu. Azerbaycan ile yakın işbirliği içinde çalışan Asya Kalkınma Bankası da tarım ve turizmi ülkenin petrol dışı sektöründeki kalkınma için kilit alanlar olarak görüyor. Banka, bölgelerdeki altyapının iyileştirilmesinin, tarım üreticilerinin sübvansiyonunun ve onlar için vergi teşviklerinin sürdürülmesinin, büyük potansiyele sahip olan Azerbaycan'da tarımın gelişmesine katkıda bulunduğuna inanmaktadır. Bankaya göre, ülkenin turizm potansiyelinin tam kullanımı petrol dışı GSYİH'de artışa yol açacak. Böylece, Azerbaycan'ın zengin turizm potansiyeli ve ülkede son yıllarda turizm altyapısının hızla gelişmesi, petrol dışı sektörün bu alanında ülkeye büyük faydalar vaat ediyor.

Petrol ve petrol ürünleri ihracatının düzenlenmesinin iyileştirilmesinin ana yönleri incelendi, petrol endüstrisinin çeşitlendirilmesi konuları incelendi, bu yönde önemli öneriler üretildi, petrol gelirlerinin umut verici endüstrilere yönlendirilmesi yönünde değerlendirildi, petrol dışı sektör için önemli öneriler öne sürüldü.

Yapılan analizler ve gözlemler bir kez daha reform sürecinde işin örgütsel ve yönetsel yönlerine de dikkatin artması gerektiğine inanmak için bir sebep vermektedir. Devam eden amortisman stratejisi sadece eski sahalardaki verimliliği arttırmakla kalmayıp, aynı zamanda 179 yeni keşfedilen alanda aynı kuvvetle teknolojik kaldırma sağlamalıdır. Bütün bunlar göz

önüne alındığında, petrol ve gaz endüstrisini kapsayan amortisman stratejisinin yasal temelini oluşturmak ve onu modern dünya standartlarına getirmek için pratik önlemler alınmalıdır.

İlgili amortisman fonlarının organizasyonu, birikmiş amortisman giderlerinin çoğaltılmasına, yeni sabit varlıkların edinilmesine, yeniden yapılandırılmasına ve üretimin teknik donanımının iyileştirilmesine katkıda bulunmalıdır. Bu sektördeki bazı işletmelerin amortismanı sürecinde haklar da uzatılabilir. Petrol ve gaz sektörüne yabancı yatırım çekmek için birleşik bir devlet politikası sağlamak için son zamanlarda alınan bazı pratik önlemlere rağmen, bu sektörün verimliliğini güçlendirmek, iş ve girişimciliği genişletmek için petrol ekonomisini yöneten yasal çerçeve sürekli iyileştirilmelidir. lisansların verilmesine ilişkin düzenleme kabul edilmelidir. Aynı zamanda, yabancı sermayeli ortak girişimlere tanınan hak ve imtiyazlar çerçevesinde, petrol ve gaz işletmelerinin ya bir bütün olarak ya da tek bir alan veya alan içinde yeniden düzenlenmesi konusunun ilgili kanunlara yansıtılması gerekmektedir.

Yapısal reformların yanı sıra komplekste etkili bir yönetim mekanizması da oluşturulmalıdır. Burada, eğitim kurallarını, yönetim kararlarını işleme, bilgi alışverişini yansıtan algoritmalar geliştirilmeli, çalışmanın bilimsel organizasyonuna öncelik verilmeli, ilişkilerin kurulması, programlama ilkeleri, piyasa kurallarına uygun olarak ayrı yönlerde etkili yönetim yapan yöneticilerin eğitimi verilmelidir.

Azerbaycan'ın karasındaki mevcut petrol ve gaz sahalarının çoğu operasyonun son aşamasındadır. Şu anda bu kompleksteki aktif olmayan kuyu fonu operasyonel fonla dengede. Azdebit kuyularının sayısı yıldan yıla artmaktadır ve eski deniz yataklarında bu alandaki durum tatmin edici kabul edilemez. Ancak şimdi Azerbaycan'ın topraklarındaki rezervlerin% 87'sinin hakim olmasına rağmen, rezervlerde kalan rezervler halen devam etmektedir. Bu rezervler, uzmana göre, en az 60-80 yıl boyunca yeterli olmalıdır. Aynı zamanda reformların derinleşmesi ve iyileştirilmesi için önemli bir koşul yasal çerçevenin yenilenmesi ve genişletilmesidir.

Elde ettiğimiz sonuçlardan yola çıkarak önerilerimiz aşağıdakilerden oluşmaktadır:

1. Azerbaycan'ın petrol stratejisinin ekonomimizin gelişimindeki rolü göz önüne alındığında, bu sektörün devlet düzenleme önlemleri iyileştirilmelidir.

2. Petrol ve petrol ürünlerinin kalkınmasında umut verici eğilimler belirlenmeli ve geliştirilmelidir.

3. Ülke ekonomisini çeşitlendirmek, ihracat odaklı endüstrileri geliştirmek, petrol ve petrol dışı ürünlerin rekabet gücünü artırmak için yeni projeler geliştirilmelidir.

4. Petrol ve gaz arıtma süreçlerinde yeniliklerin uygulanması sağlanmalı ve uluslararası standartları karşılayan güçlü yeni teknolojik yöntemler kullanılmalıdır. Bu nedenle dış ticaret ilişkilerinde çeşitli petrol ürünleri ihracatı sağlanmalıdır.

5. Azerbaycan'ın önündeki temel görev, ekonominin çeşitlendirilmesini hızlandırmak, petrol dışı sektörün önümüzdeki yıllarda petrol gelirleri seviyesi ne olursa olsun yüksek gelişme hızını sürdürmek ve ihracat potansiyelini genişletmektir.

6. Petrol stratejisinin mantıklı bir sonucu olarak, petrol ve gaz gelirleri doğru ve verimli bir şekilde kullanılmalıdır, gelecekte bu gelirler daha uzun vadeli, daha fazla gelir getiren projelere harcanmalıdır. Petrol gelirlerinin yönlendirileceği gelecek vaat eden endüstriler olarak, tarım, turizm, hafif sanayi, madencilik, makine ve teçhizat, kimya endüstrisi vurgulanmalıdır.

7. Petrol ve gaz üretimi çevre kirliliğine bir takım çevresel sorunlara yol açmıştır. Bunu göz önünde bulundurarak, çevre güvenliğine öncelik vererek, ülkemiz de dünya deneyimini kullanarak yeşil ekonomiye geçmelidir. Ülkemiz, petrol gelirlerinin bir kısmını, elverişli iklim potansiyelini kullanarak çevreye zarar vermeyen alternatif enerji üretimini genişletmek için yönlendirmelidir.

Petrol sektöründen elde edilen gelirlerle Azerbaycan'ın petrol ve gaz sektörü ve petrokimya endüstrisi modernleştirilmeli, petrol dışı sanayinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi sağlanmalıdır. Alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını güçlendirmek, tarım sektörünü geliştirmek ve gıda güvenliğini sağlamak için önlemler almak bunlarla birlikte önemli çalışmaları yapmak gerekir. Ticaret ve hizmet faaliyetlerini genişletmek ve geliştirmek, dış ticaret ve yatırım yapısını iyileştirme süreçlerini organize etmek gerekir.

Şu anda yabancı şirketlerin cumhuriyetimizin petrol ve gaz sahalarının geliştirilmesine katılımı, transfer fiyatlandırmasında daha fazla artışın yanı sıra petrol üreten şirketlere uygulanan farklılaştırılmış 181 vergi rejimlerinden kaynaklanan teşviklere dikkat edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, yabancı bir şirketin paylaştığı riskleri ve gelirleri ve bunların karşılıklı yararlarını en iyi şekilde dikkate almalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdullayev, Z: **Azerbaycanın petrol ve gaz stratejisi**, Azpoligraf Yayınevi Bakü 2006.
- Abdullayev, A: **Azerbaycan ulusal ekonomisinde yatırım faaliyetinin stratejisi**-Azerbaycan milli elmler akademisinin haberleri, beşeri ve sosyal bilimler serisi. Bakü 2012, Elm Yayınevi, 2012.
- Abdullayev, Z: **Petrol endüstrisinin ekonomisi ve yönetilmesi**. Bakü 2012, Şerq-Qerb Yayınevi.
- Aliyev, Natig: **“Нефть и нефтяной фактор в экономике Азербайджана в XXI веке” (XXI yüzyılda Azerbaycan ekonomisinde petrol ve petrol faktörü)** Баку-2010
- Aliyev, İ: **Каспийская нефть Азербайджана (Azerbaycanın Hazar petrolü)**. М. : Известия, 2003
- Arif, Şekeraliyev: **Azerbaycan ekonomisi. Gerçekler ve perspektifler**, Altun Yayınevi Bakü 2016
- Aras, O, N, Süleymanov, E: **Azerbaycan ekonomisi**, Altun kitap Yayınevi Bakü 2016
- Atakişiyev, M: **Azerbyacan petrol stratejisinin ulusal gelişimde rolü**. Makale “Vergi dergisi” Bakü 2014

- Atakişiyev M: **Azərbaycanın yeni petrol strategisi politikası və ekonomik yükseliş** BDU Yayınevi 2015.
- Alirzayev A: **Ekonomi düşüncələr baxışlar**, Bakü Universiteti Yayınları, Bakü 2002.
- Aliyev A: **Piyasa ekonomisinə keçiş: “Devletin ekonomi politikası”** “İktisad Universiteti Yayınları” Bakü 2002
- Aliyev A: **Yatırım yapma gerekçesinde ekonomik analiz**. Bakü “Çenlibel Yayınevi” 2002
- Aliyev H: **Azərbaycan petrolü dünya politikasında** Azərbaycan Yayınları, Bakü 1997.
- Aliyev N: **Yatırım projelerinin analizi**, Azərbaycan Yayınevi, Bakü 2003
- Aliyev N: **Azərbaycan petrol-gaz endüstri kompleksinin perspektif gelişiminin yönetilmesi problemleri**, Azpoligraf Yayınevi Bakü 2007.
- A. Mirzəcanzadə: **“Azərbaycan Nefti Dünya Siyasətində”** Azərbaycan Nəşriyyat Evi, Bakü 1997, (Çevrimiçi)<http://217.64.17.124:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/842/AZ%C6%8FRBAYCAN%20NEFTi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Aliyev T: **Petrol – gazçıkarma işletme endüstrisinin ekonomik potansiyeli**, Bakü “Azərneşr” 2003
- Aliyeva R: **Uluslararası ekonomik ilişkiler**, Aspoligraf Yayınevi, Bakü 2012.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Belgesi:	“Azerbaycanın Ülke ortaklık stratejisi-2011-2020” , Altun Yayınevi Aralık 2020.
Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi:	Azerbaycan rakamlarda 2021 Ekim 2021 (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/azfigures_2021.zip s172, Ekim 2021.
Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi:	Azerbaycan rakamlarda 2017, Ekim 2017 (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/azfigures_2017.zip s172, Ekim 2017
Azerbaycan İstatistik Komitesi:	“Azerbaycanın İstatistik Göstergeleri” , Baku 2020(Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/system_nat_accounts_2020.zip , Aralık 2020
Azerbaycan Devlet Petrol Fonu:	Yıllık rapor 2020 Aralık 2020 (Çevrimiçi) https://oilfund.az/storage/uploads/7_2014_tam.pdf
Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi:	“Neft Sənayesinin İnkişaf Tarixi” , 31.01.2020(Çevrimiçi) https://minenergy.gov.az/az/neft/neft-senayesinin-inkisaf-tarixi , 31.01.2020.
Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi:	”Əsrin Müqaviləsi” 31 Ocak 2020 (Çevrimiçi) https://minenergy.gov.az/az/neft/esrin-muqavilesi , 31 Ocak 2020.
Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi:	“Construction In Azerbaijan” (Çevrimiçi) file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/Rar\$DI45.480/Tikinti2021%20son.pdf

Azərbaycan Cumhuriyyəti Devlet İstatistik Komitesi: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi:	“2020-cu ildə GSYİH üretilimi” Ocak – Şubat 2020,(Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4442 . Ocak – Şubat 2020 “Azərbaycanın Sənayesi” Aralık 2019 , (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/industry_2021.zip , Aralık 2019.
Azərbaycan Devlet Petrol Fonu:	Yıllık rapor 2014 Aralık 2020 (Çevrimiçi) https://oilfund.az/storage/uploads/7_2014_tam.pdf , Aralık 2020.
Azərbaycan Cumhuriyyəti Cumhurbaşkanı'nın Emri:	“Azərbaycan Cumhuriyyəti yakıt enerji kompleksinin gelişimi için (2005-2015 yılları) Devlet Kalkınma programı” Aralık 2015(Çevrimiçi) http://www.e-qanun.az/framework/7402 , Aralık 2015
Azərbaycan Cumhuriyyəti Cumhurbaşkanı:	12 eylül 2001 yıl tarıhli 579 numaralı kararnamesi ile onaylanmış Azərbaycan Cumhuriyyətin Devlet Petrol Fonunun yıllık gelir ve gider bütçesinin oluşturulması ve yürütölmesi kuralları, 12 Eylül 2001.
Azərbaycan Cumhuriyyəti Muhasebe Odası:	“Azərbaycan Cumhuriyyəti Devlet Petrol Fonu'nun 2020 yılı bütçe taslağı hakkında Azərbaycan Cumhuriyyəti Sayıştay'ın Görüşü” Bakü 2019, (Çevrimiçi) https://sai.gov.az/files/Rey_ARDNF_%202020.pdf Aralık 2019.
Azərbaycan vergi makalesi:	“Azərbaycanın bütçə gəlirlərinin formalaşmasında səmərəli vergi siyasəti” 12

kasım 2019(Çevrimiçi)<https://www.taxes.gov.az/files/2/jurnal/AVJ2019N138.pdf> 12

Kasım 2019.

Azerbaycan-2021: **“Stratejik vizyon ve temel öncelikler”**
Geleceğe Bakış (Çevrimiçi)https://president.az/files/future_az.pdf, Haziran 2021

Kalkınma kavramı: **2015 yılında faaliyeti hakkında rapor.** Baku
Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu: 2015.

Azerbaycan 2004 yılı 27 eylül tarihli kararnamesiyle
Cumhuriyeti onaylanmış **“Petrol ve gaz gelirlerinin yönetilmesine ilişkin uzun vadeli strateji”**
Cumhurbaşkanı: 27 Eylül 2004.

Baku Research İnstitute: **“Azərbaycan iqtisadiyyatında birbaşa xarici investisiyalar: mövcud durum, inkişaf meylləri və problemlər”** 23 Ekim 2018, (Çevrimiçi)
<https://bakuresearchinstitute.org/az/foreign-direct-investment-in-azerbaijans-economy-current-status-development-trends-and-challenges/>, 23 Ekim 2018.

Bahir Çaylı: **“Hazar Petrolleri Petrol Boru Hattı Projeleri ve Türkiye”**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.

- BBC News Azərbaycan: **“1917-ci il Rus İnqilabları və Azərbaycan”**
(Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/azeri/other-news-41892137> , 7 Kasım 2017.
- BBC Azerbaijan: **“Nobel Qardaşları və Azərbaycan”**
(Çevrimiçi)
https://www.bbc.com/azeri/news/story/2008/04/printable/080425_nobels_ , 25 Nisan 2008.
- BBC News: **“СМИ узнали о договоренности ОПЕК с Эмиратами. Нефть резко подорожала”** 14 Temmuz 2021,(Çevrimiçi)<https://www.bbc.com/russian/news-57724690> , 14 Temmuz 2021.
- British petroleum full report: **“Statistical Review of world Energy”**, 2021 march,(Çevrimiçi)
<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>) Mart 2021.
- British petroleum report: **“About BTC pipe”** (Çevrimiçi)
<https://apa.az/az/xeber/senaye-ve-energetika/acg-den-indiyedek-4-mlrd-barel-neft-hasil-edilib-662105> Aralık 2020.
- British Petroleum: **“Hazar Denizi'nden Akdeniz kıyılarına üç ülkeyi bağlayan bir boru hattı”** Haziran 2021, (Çevrimiçi)
https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/who-

- weare/operationsprojects/pipelines/btc.html,
Haziran 2021.
- British Petroleum 69th edition: **“Statistical Review of World Energy”**,
2016 march, (Çevrimiçi)
<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, Mart 2016
- British Petroleum 67th edition: **“Statistical Review of World Energy”**, 1
Haziran2018, (Çevrimiçi)
<https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>, 1 Haziran 2018.
- British Petroleum Azerbaijan: **“Azəri-Çıraq-Dərsulu Günəşli”** Aralık
2019,(Çevrimiçi)https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/acg2.html , Aralık
2019.
- BTC Company: **“BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi’nin Türkiye’ye Sağlayacağı Avantajlar”**,
(Çevrimiçi), <http://www.btc.com.tr/mep.html>,
15 Haziran 2006.
- BOTAŞ: **“Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi”**, (Çevrimiçi)
[http://www.botas.gov.tr/ raporlar /2016.pdf](http://www.botas.gov.tr/raporlar/2016.pdf),
23 Mart 2016.

- Biyoenerji, alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin devlet ajansı: **“Bölgesel Enerji Düzenleyicileri Birliği (ERRA)”** (Çevrimiçi) <http://regulator.gov.az/az/relationships/>, Aralık 2019
- Doğu Ortaklığı Ülkelerinde AB Enerji Sübvansiyonları Envanteri: **“Enerji sektörü yapısı, mülkiyeti ve yönetimi”** (Çevrimiçi) <https://socar.az/socar/az/company/organization/gas-processing-plant.>
- Daniel Yergin: Thane Gustafson, **Rusya 2011 ve Dünyadaki Yeri**, (Çev: Özden Arıkan), Sabah Yayınları, İstanbul, 1994.
- DEİK: **“Azerbaycan Ülke Bülteni Şubat 2006”**, (Çevrimiçi) <http://www.deik.org.tr/Bultenler/Azerbaycan-Nisan-2006.pdf>, 19 Mayıs 2006.
- European Central Bank: **“The influence of OPEC+ on oil prices: a quantitative assessment”** Eylül 2020, (Çevrimiçi) <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2467~c8f35853cc.en.pdf>, Eylül 2020.
- Elşen Memmedli: **“Azerbaycan Petrolü: Dünü, Bugünü, Yarını”**, Soydaş Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, Ankara, 1997,
- E.M.Hacızadə: **“Neftqazçıxarma Kompleksinin İqtisadi İnkişaf Modeli”** Bakü Elm Yayınevi 2002, (Çevrimiçi) http://anl.az/el/h/he_nkiim.pdf , Ağustos 2002.
- Elibrary: **“Azərbaycanın Tərəqqisinə Xidmət Edən Neft Kəməri ”** 25 Ekim 2008,

- (Çevrimiçi)https://www.elibrary.az/docs/QAZET/qzt2008_1230q.htm , 25 Ekim 2008.
- E, M,Hacızadə,
T.Ə.Paşayev: **“Neft-Qaz Sənayesində Yeni Bazar Mexanizmlərinin Formalaşdırılması İstiqamətləri”** Bakü 2010, Elm Yayınevi, s 125,(Çevrimiçi)http://anl.az/el/h/he_nqsybm.pdf , Mayıs 2010.
- EnsAzerbaijan: **“Nobel Qardaşları və Onların Azərbaycanda Fəaliyyətləri”** 23 Mayıs 2017, (Çevrimiçi) <https://www.ens.az/az/nobel-qardaslari-ve-onlari-azerbaycanda-fealiyyetleri> , 23 Mayıs 2017.
- Financing the share of
the Republic of
Azerbaijan: **“Southern Gas Corridor”** CJSC statutory capital, 14 Nisan 2014 (Çevrimiçi) <https://www.oilfund.az/en/projects/8> , 14 Nisan 2014
- Genceliyev G: **Çok uluslu şirketler**, Elm Yayınevi, Bakü 2007.
- GGK: **Güney gaz koridorunun temelinin atılmasına ilişkin muhtıra.** Bakü 2014, (Çevrimiçi)<https://president.az/articles/14566>. 17 Mart 2014.
- Gasımlı Vüsal: **Ekonomik modernizasyon**, Azpoligraf Yayınevi Bakü 2014.
- Gubad İbadoğlu: **Azərbaycanda petrol və gaz gelirlerinin yönetilmesi**, Altun Yayınevi, Bakü 2013.

- Hacızade E: **Azərbaycanın doğalgaz potansiyeli “gerçekler ve sanal çizgiler”.** Bakü “Elm” 2001.
- Hacızade E: **Azərbaycanın doğalgaz potansiyeli.** Bakü “Elm” 2001
- Hacızade E: **Enerji kompleksleri yeni reformlar döneminde.** Bakü “Elm” 2002
- Hacızade E: **Petrolçikarma kompleksinin ekonomik gelişim modeli.** Bakü “Elm” 2002
- Hacızade E: **Sosyalleşen ekonomi.** Bakü “Elm” 2006
- Hacızade E: **Petrol endüstrisinin ekonomik yapısının modernizasyonu,** Azərbaycan Yayınevi, Bakü 2014.
- Hacızade E: **Petrol-gaz endüstrisinde yeni piyasa mekanizmalarının oluşum yönleri.** Bakü “Elm” 2000
- Hasanov E: **Modern uluslararası ilişkiler ve Azərbaycanın yurtdışı politikası,** Elm Yayınevi, Bakü 2005.
- Hasanov R: **Ekonomik politika: metodoloji ve uygulama.** Azərbaycan Devlet İktisad Üniversitesi 2010
- Hüseynov T: **Azərbaycanda yatırımlar: Gelirler yatırımcılar sanayileşme istihdam,** Sülh Yayınevi, Bakü 2009.
- Hüseynov T: **Sanayi ekonomisi.** Derslik Yayınları 2000.
- H.Orucov.,
R.Mehdiyev: **“Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının uluslararası ve bölgesel önemi”** Azərbaycan

- Cumhuriyeti Kültür Ve Turizm Bakanlığı
Azerbaycan Milli Kütüphanesi Azərnəşr,
1996.
- R, Baxşəliyev: **“Yüksəliş və inkişafın təməli”**. 22 Eylül
2019,(Çevrimiçi)<http://anl.az/down/meqale/azərbaycan/2019/sentyabr/672427.htm> ,22 Eylül
2019
- Organization of the **“OPEC – Annual statistic Bulletin 2016”**
Petroleum Exporting (Çevrimiçi)https://www.opec.org/opec_web/statistic_files_project/media/downloads/publications/ASB2016.pdf, Aralık 2016.
- Organization Of The **“OPEC share of world crude oil reserves”**
Petroleum Exporting (Çevrimiçi)https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm Aralık 2020.
- Oilfund: Azərbaycan Cumhuriyyətinin Devlet Petrol
Fonu **-Rapor arşivi** (Çevrimiçi)
https://oilfund.az/report-andstatistics/get-download-file/7_2019_tam.pdf, Aralık 2019
- International Energy **Key world enrgy Statistic 2016**, Eylül 2016
Agency, (Çevrimiçi)
SecureSustainable <https://www.ourenergypolicy.org/wp-content/uploads/2016/09/KeyWorld2016.pdf>,
Together: Eylül 2016.
- İmanov E: **İşletmlerin yatırım stratejisi**, Yıldız
Yayınevi, Bakü 2014.
- International Energy **.Key world enrgy Statistic 2019**, Eylül 2019,
Agency, (Çevrimiçi)

- SecureSustainable
Together: <https://www.iea.org/countries/azerbaijan>,
Eylül 2019.
- İsayev S, Z: **Yatırım faaliyetinin yasal düzenlenmesi**,
Şərq – Qərb Yayınları, Bakü 2011.
- İ., H, Aliyev: **“Yüzyılın Sözleşmesi-20” ve “Şahdeniz
projesine” ilişkin Güney Gaz Koridorunun
temelinin atılması muhtırası.**
- James D. Hamilton: **“Causes and Consequences of the Oil Shock
of 2007–08”** Brookings Papers on Economic
Activity, Spring 2009, s 279.(Çevrimiçi)
[https://www.brookings.edu/wp-](https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/2009a_bpea_hamilton-1.pdf)
content/uploads/2016/07/2009a_bpea_hamilton-1.pdf Spring 2009.
- Kazımlı H: **Halkın büyük kurtarıcısı**, Halk gazetesi
yayınları, Bakü 2001.
- Musayeva C: **Petrol gelirlerinin etkili kullanılmasının
modellenmesi.** BDU Yayınevi, Bakü 2001.
- Nasirov E: **Azərbaycan petrolü ve uluslararası
sözleşmeleri.** Bakü Cumhuriyyət Hatıra kitabı
matbaası, Bakü 2014.
- Nazim, Rza, İsrailoğlu: **Petrol küresel fikir ayrılığı kaynağı**, Yıldız
Yayınevi, Bakü 2019.
- Nasibli N: **Azərbaycanın geopolitikası ve petrol.** Bakü
“Hazar Üniversitesi matbaası 2000”.
- Novruzov Rəşad: **“Neftin dünya bazar qiymətləri və ona təsir
edən amillər sistemi: mövcud vəziyyət və
perspektivlər”** Bakü 2017, Azərbaycan
Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan

Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr
Dissertasiyası, s 21, (Çevrimiçi)
<https://unec.edu.az/application/uploads/2018/11/Novruzov-R-ad.pdf> , Haziran 2017.

R.B.Aslanov: **“1918-1923-cü illərdə İran-Türkiyə Münasibətləri”** BDU Yayınevi Eylül 2009, (Çevrimiçi)
<http://static.bsu.az/w8/Xeberler%20Jurnali/Humanitar%20%202009%20%203/112-116.pdf>.

Sakit Abbasov: **“Application Of Levi Theorem In Determination Of Strain-Deformation State Of Viscous-Elastic Medium Under Initial Stress”** Engineering Computations. ISSN 0264-4401 SCOPUS,Cite score 2016 ISI IF-1.10 №8 (2).2017.

Sakit Abbasov: **“ Maşın və mexanizmlər nəzəriyyəsi”**, Bakı 2016, ADNSU Nəşrləri, Bakü 16 Mayıs 2016.

State Oil Company of Azerbaijan Republic: **Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) Main Export Oil Pipeline** (Çevrimiçi)
<https://socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-tbilisi-ceyhan-btc-main-export-oil-pipeline>, Nisan 2006.

Safarov G: **Petrol-gaz kompleksinde ürün kalitesi ve rekabet gücü.** Bakü “Elm” 2011

Sultanov, Elçin: **“BTC Boru Hattı Boyunca Azərbaycan’daki Biyolojik Çəşitliliğin Korunmasındaki Önceliklər”**, Bakü-Tiflis-

- Ceyhan Boru Hattının ÇevreYönleri, Azerbaycan Yayınevi, 2016
- Semedzade Z: **Büyük ekonomik enisklopedi**, Azerbaycan İktisatçıları birliği, Bakü 2012.
- SOCAR: **“Azerbaycan’da Neftgazçıxarmanın Kısa Tarixi”**, (Çevrimiçi), <http://www.socar.gov.az/index.php?explorer=ie&action=main>, 16 Ocak 2006
- SOCAR: 2010 yıllık rapor **Azerbaycan petrolü**, Bakü 2010,(Çevrimiçi) <https://www.socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/ardnsh2010hesabat.pdf>, 31 Aralık 2010.
- SOCAR: 2020 yılı raporu **“Ekonomik ve İstatiksel göstergeler”** Aralık 2020 (Çevrimiçi) <https://socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/oil-production>, Aralık 2020.
- Southern Gaz Corridor: **“ Şahdəniz Layihəsi SD “**Aralık 2020(Çevrimiçi)https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/shaheniz1.html , Aralık 2020.
- Yatırım Faaliyyəti **“ADPFnün 2018 yılı yatırım faaliyyəti Hakkında Azerbaycan sonuqları”** (Çevrimiçi) <http://www.e-qanun.az/framework/9367> Aralık 2018
- Cumhuriyyətinin Kanunu:

- Turan News Agency: **Osnovnie Makroekonomicheskie Pokazateli Azerbaydjana**, Bakü, 2000, Azərbaycan Yayınevi.
- Tağızadə Elçibəy: **“Fond Birjalarının Əsas İqtisadi Göstəriciləri Və Onların Təhlili Yolları”** 1 Haziran 2017, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakü 1 Haziran 2017.
- The destabilizing impact of COVID-19 : **“OPEC Bulletin Commentary”** February-March 2020, (Çevrimiçi)
https://www.opec.org/opec_web/en/press_room/5874.htm Şubat - Mart 2020.
- Азизова, М, А: **Методы Оценки Экономической Эффективности Инвестиционных Проектов Их Анализ (Yatırım Projelerinin Ekonomik Verimliliğini Değerlendirme Yöntemleri Ve Analizleri)**. Moskova Yayıncılık.
- Ахинов, Г, А: **Жильцов Е. Н. – Экономика Общественного Сектора: Учебное Пособие (Kamu Sektörünün Ekonomisi) М.** : Инфра-М2008.
- В, М, Попова, М: **“Бизнес-План Инвестиционного Проекта: Отечественный И Зарубежный Опыт (Bir Yatırım Projesinin İş Planı:**

- Yerli Ve Yabancı Deneyim), Финансы И Статистика**2003
- Буш Джонстон Даниел Джеймс: Буш Джеймс: **Управление Финансами В Международной Нефтяной Компании(Uluslararası Bir Petrol Şirketinde Finansal Yönetim.)** М. : ЗАО “Олим-Бизнес” 2003.
- Виленский, П, Л: **Оценка Эффективности Инвестиционных Проектов(Yatırım Projelerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi)** М. : Дело2020.
- Гейбуллаев, Г, Р: **Управление инвестиционными Проектами И Их Методологические Основы В Условиях Рынка»(Piyasa Koşullarında Yatırım Proje Yönetimi Ve Metodolojik Temelleri)** Barış Yayınevi, 2014.
- Камаев, В, Д: **Экономическая Теория(Ekonomik Teori)** Devlet Yayınevi, Москва 2002.
- Козырев В М: **Основы Современной Экономики(Modern Ekonominin Temelleri)** М: Финансы И Статистика2000.
- Ложникова А Б: **“Инвестиционные Механизмы В Реальной Экономике” (Reel Ekonomide Yatırım Mekanizmaları)** Москва 2001
- Рыбалкин А: **“Международные Экономические Отношения”(Uluslararası Ekonomik İlişkiler)** Moskova. 2008.

EKLER

EK-1

Göstergeler	Milyon ABD dollarıyla	Bin ABD dolarıyla	İhraç ve ithalin xüsusi çəkisi, faizlə
Dış ticaret cirosu	11 820.17	11 820 174.01	100.00
İhraç	7 427.29	7 427 289.99	62.84
İthal	4 392.88	4 392 884.02	37.16
Dış ticaret dengesi	3 034.41	3 034 405.97	-

Dış Ticaretin Gümrük İstatistiklerinin Ana Göstergeleri (Ocak-Mayıs 2021)

Kaynak: Azərbaycan Devlet Gümrük Komitesi (Erişim: 01.01.2021)

(Veriler Toplanarak Araştırmacı Tarafından Hesaplanmıştır).

EK-2

Gümrük ödemeleri	Miktar (min AZN)
Gümrük vergileri	453 291.80
KDV	1 129 482.60
ÖTV	62 147.50
Yol vergisi	17 099.50
Toplam	1 662 021.40

Bütçe Gelirleri Hakkında Bilgi (Ocak-Mayıs 2021)

Kaynak: Azərbaycan Devlet Gümrük Komitesi (Erişim: 01.01.2021)

(Veriler Toplanarak Araştırmacı Tarafından Hesaplanmıştır).

EK-3**Ticari işlem hacmi – 11 820 174.01 bin ABD doları****İthalat işlemleri hakkında 4 392 884.02 bin ABD doları**

Göstergeler	Miktar <i>(bin ABD doları)</i>	İthalatta özüml ağırlık <i>(yüzdelele)</i>
Sektörlere göre		
Kamu sektörü	379 449.66	8.64
Özel sektör	3 522 577.39	80.19
Gerçek kişi	490 856.97	11.17
Ülke gruplarına göre		
BDT ülkeleri	1 073 214.41	24.43
AB ülkeleri	860 112.60	19.58
Diğer ülkeler	2 459 557.01	55.99
İthalat işlemlerinin hacmi:		
- yüksek limit	998 243.17 (nisan)	-
- aşağı limit	790 326.39 (ocak)	-
- ortalama aylık büyüme (+, -)	18 224.82	-
Ücretsiz yardım ve teknik yardım	16 334.96	0.37

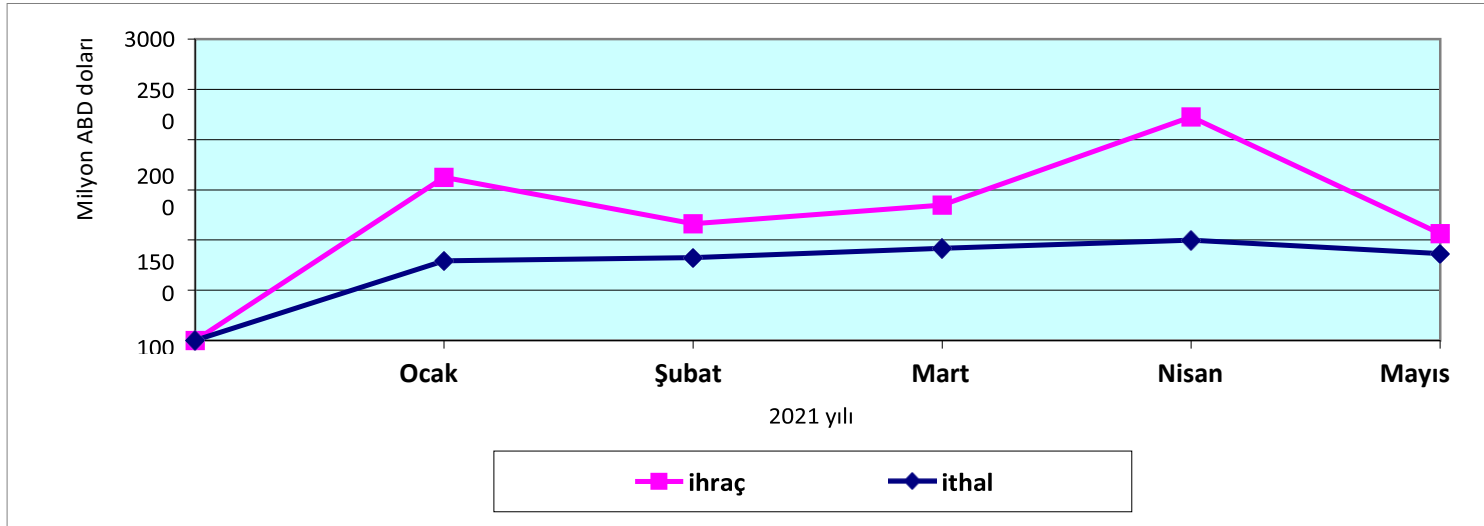
EK-4

İşlemin niteliğinin kodu ve adı	İhraç		İthal	
	maliyet (bin ABD dol.)	ihracat ile ilgili %	maliyet (bin ABD dol.)	İthal ile ilgili %
01 - Ulusal para birimiyle ödeme	6 227.81	0.08	14 420.20	0.33
Serbestçe çevrilebilir para biriminde (SDV) yerleşim birimleri, dahil olmak üzere:	4 174 846.61	56.21	3 612 177.91	82.23
21 - SDV ile uzlaşma üzerine mal satışı (devlet kredisi ve devlet kredisi geri ödemesi hariç)	4 174 846.61	56.21	3 611 735.19	82.22
23 - Devlet kredisiyle mal satışı	0.00	0.00	441.42	0.01
26 – Devlet kredisinin geri ödenmesi pahasına mal satışı	0.00	0.00	1.30	0.00
Aşağıdakiler dahil kapalı para birimindeki ödemeler:	7 573.07	0.10	315 415.28	7.18
41 – Kapalı para biriminde takas (devlet kredisi ve devlet kredisi geri ödemesi hariç)	7 573.07	0.10	315 414.85	7.18
43 – Devlet kredisi ile mal satışı	0.00	0.00	0.43	0.00
İşletmelerin ve tesislerin inşasına ilişkin sözleşme yükümlülükleri pahasına mal satışı	0.00	0.00	42.63	0.00
72 – BDT ülkelerinin yükümlülükleri nedeniyle malların transferi	0.00	0.00	15.94	0.00
78 - Tazminat yükümlülükleri nedeniyle sdv ile yerleşimlere dayalı malların taşınması	0.00	0.00	26.69	0.00
80 – Diğerleri	3 238 642.50	43.61	450 782.65	10.26
Toplam	7 427 289.99	100.00	4 392 884.02	100.00

EK-5

İhracat Ve İthalat Operasyonlarının Dinamikleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Hazi ran	Tem muz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
İhracat	1 623 974.17	1 163 973.06	1 350 063.28	2 226 339.74	1 062 939.75	-	-	-	-	-	-	-	7 427 289.99
İthalat	790 326.39	823 124.58	917 964.18	998 243.17	863 225.69	-	-	-	-	-	-	-	4 392 884.02
Saldo	833 647.77	340 848.48	432 099.10	1 228 096.57	199 714.05	-	-	-	-	-	-	-	3 034 405.97
Dolaşım	2 414 300.56	1 987 097.64	2 268 027.46	3 224 582.91	1 926 165.44	-	-	-	-	-	-	-	11 820 174.01
Aylık ihracat büyümesi	-	-460 001.11	186 090.22	876 276.46	-1 163 399.99	-	-	-	-	-	-	-	-
Aylık ithalat büyümesi	-	32 798.19	94 839.60	80 278.99	-135 017.47	-	-	-	-	-	-	-	-

EK-6

İhracat İçin Ana Ürünler

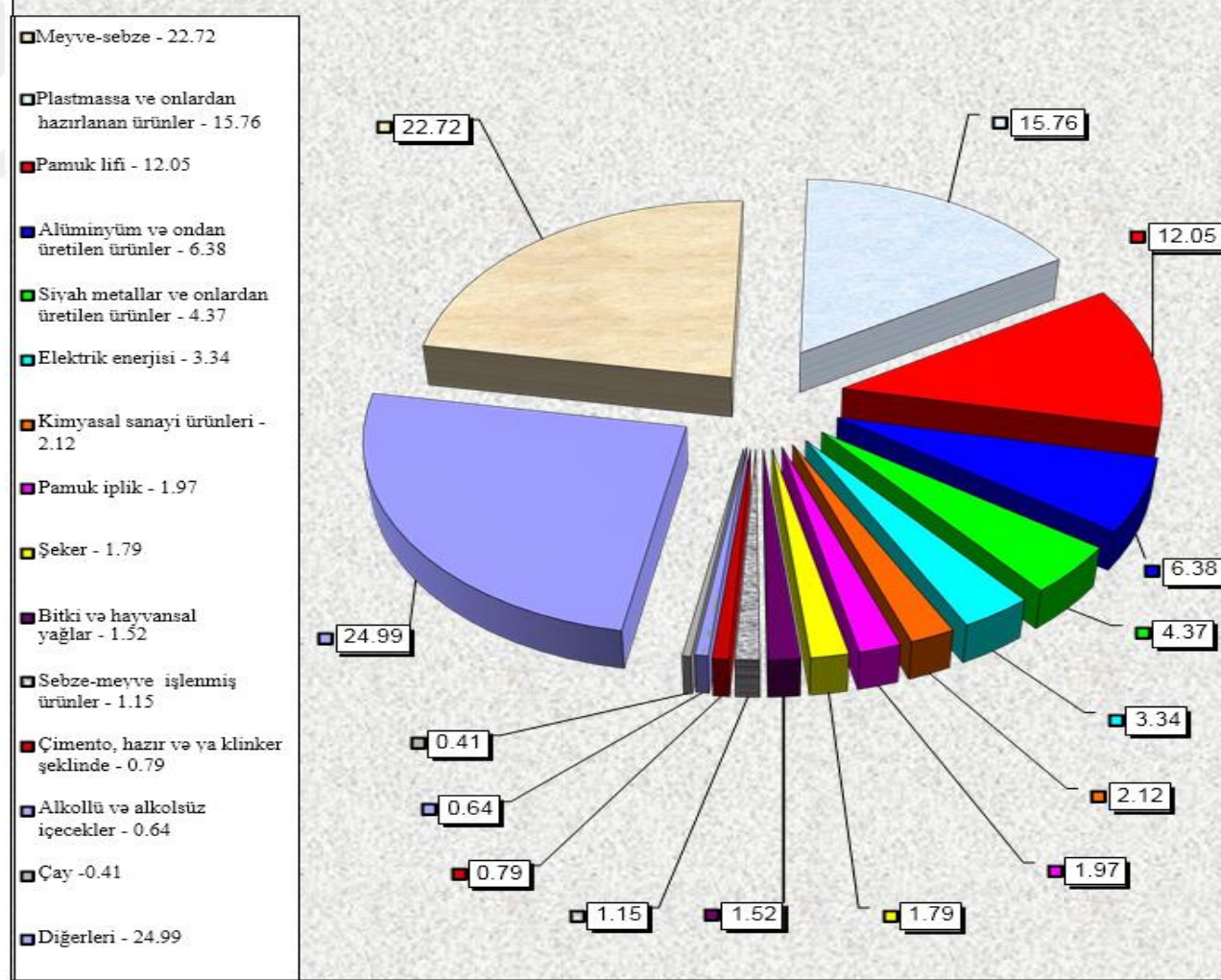
№	Ürün Adı	2021-ci ilin ilk 5 ayı		2021 yılıının ilk 5 ayında ihracata nispeten, %	2021 yılı ilk 5 ayda petrol dışı sektöre ihracat nispeten, %
		Miktar	İstatistiksel değer		
	İhracat-toplam	-	7 427 289.99	100.00	-
I.	Petrol ve gaz sektörüne giren mallar	-	6 519 731.87	87.78	-
	Bitümlü kayalardan elde edilen ham petrol ve ham petrol ürünler, ton	11 921 162.88	4 927 241.27	66.34	-
	Bitümlü kayalardan elde edilen hammadde, petrol ve petrol ürünlerinin yanı sıra; ağırlıkça %70 veya daha fazla yağ veya petrol ürünü içeren tonlarca ürün	533 193.13	230 566.54	3.10	-
	Doğal gaz, gaz halinde, bin metreküp	9 174 562.13	1 335 749.12	17.98	-
	Petrol kok, ton	132 974.15	7 978.45	0.11	-
	Petrol bitumu, ton	58 361.34	11 078.93	0.15	-
	Diğerleri	-	7 117.56	0.10	-
II.	Petrol-gaz sektörüne ait olmayan ürünler	-	907 558.12	12.22	100.00
	Meyve ve sebze, ton	213 911.01	206 170.83	2.78	22.72
	ondan:				
	Patates, ton	49 978.52	21 357.66	0.29	2.35
	Elma, ton	24 062.89	10 549.83	0.14	1.16
	Hurma, ton	42 342.91	31 865.68	0.43	3.51

EK-7**Ham Petrol Ve Doğal Gazın İhraç Edildiği Ülkeler**

Malın adı	Ülkeler	Miktar	İstatistiksel değerr
Bitüm içeren kayalardan elde edilen ham petrol ve petrol ürünleri	Toplam	11 921 162.88	4 927 241.27
	İtalya	5 982 918.16	2 449 857.56
	Hindistan	845 590.52	346 185.84
	İspanya	865 947.16	338 981.82
	İzrail	615 917.17	276 308.65
	Portekiz	451 184.17	193 469.98
	Tunis	406 537.03	178 788.31
	Hırvatistan	444 811.96	177 191.49
	Ukrayna	480 800.72	173 237.94
	Tayland	277 100.94	134 110.72
	Birleşik krallık	270 508.23	124 677.97
	Beyaz Rusya	270 691.94	118 892.03
	Çin	277 516.67	102 592.36
	Türkiye	235 164.13	97 753.67
	Kanada	139 519.11	66 881.01
	İrlanda	87 840.90	41 737.54
	Almanya	91 823.81	37 383.31
	Romanya	84 725.08	30 584.11
	Australya	54 975.82	20 884.24
	Çek	37 259.27	17 562.17
	Rusya	330.10	160.57
Doğal gaz, gaz halinde, bin metreküp	Toplam	9 174 562.13	1 335 749.12
	Türkiye	5 884 376.69	804 672.43
	İtalya	1 152 662.92	243 642.95
	Gürcistan	1 833 652.41	239 294.72
	Yunanistan	127 818.77	32 774.78
	Bilgar	91 998.86	12 173.95
	İran	84 052.48	3 190.31

EK-8

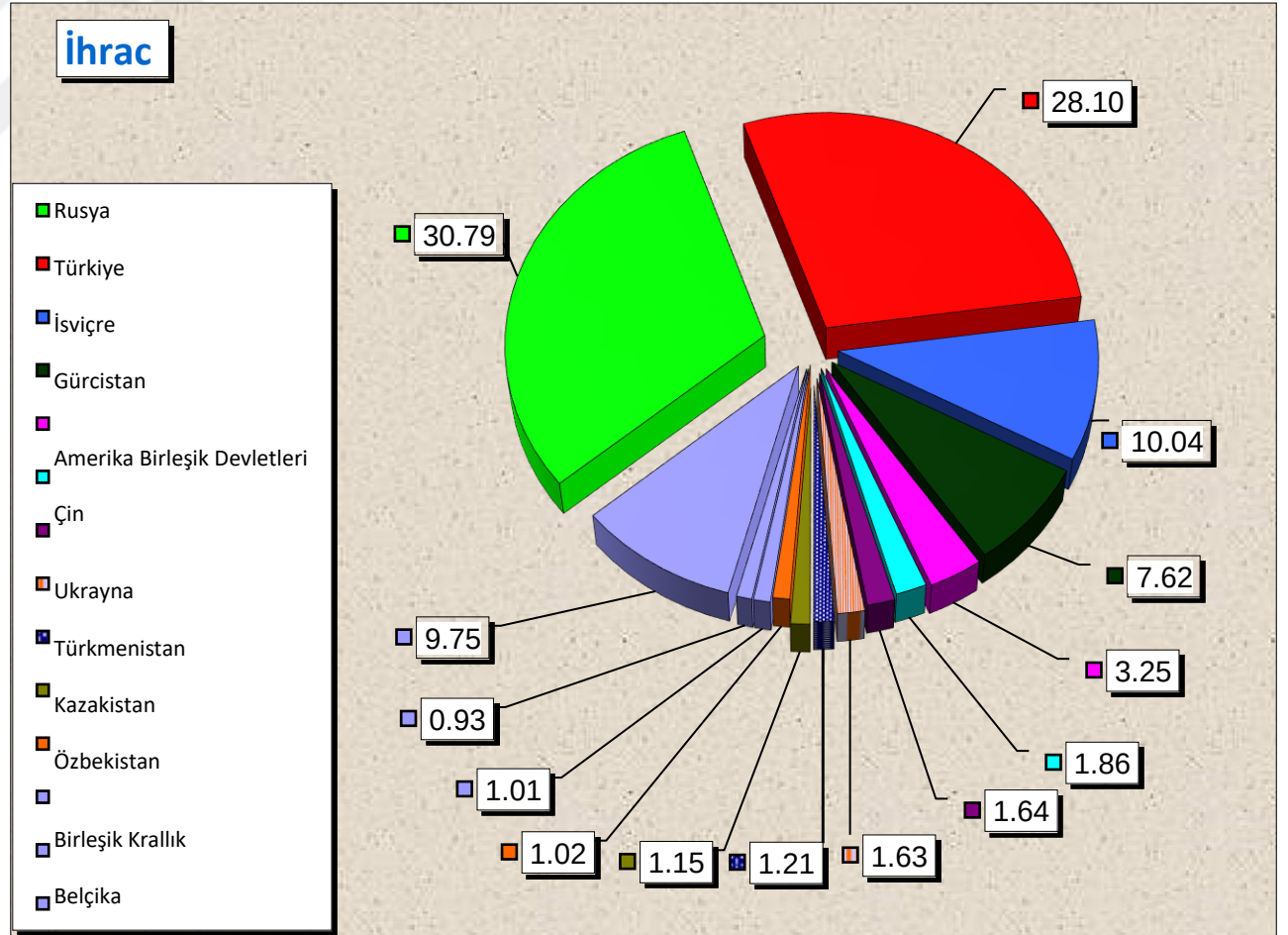
Petrol Dışı Ürünlerin İhracatında Yüzde Olarak Ana Malların Özgül Ağırlığı

EK-9

Petrol Dışı Ürünlerin İhraç Edildiği Ana Ülkeler

Ülkelerin adı	İhracın hacmi, bin ABD dolarıyla	Genel ihracat ile ilgili, %
Toplam	907 558.12	100.00
Rusya	279 457.66	30.79
Türkiye	254 978.86	28.10
İsviçre	91 097.67	10.04
Gürcistan	69 129.28	7.62
ABD	29 489.41	3.25
Çin	16 850.92	1.86
Ukrayna	14 899.49	1.64
Türkmenistan	14 808.44	1.63
Kazakistan	11 008.93	1.21
Özbekistan	10 477.12	1.15
Birleşik Krallık	9 260.36	1.02
Belçika	9 197.65	1.01
İran	8 404.94	0.93
Diğer ülkeler	88 497.40	9.75

EK-10**Aktarma Noktalarında İhracat Ve İthalat Sırasında Taşınan Malların Miktarı Ve Maliyeti**

Araçlar	İhrac		İthal		Toplam	
	Net ağırlık (ton)	İstatistiksel maliyet (bin dolar)	Net ağırlık(ton)	İstatistiksel maliyet (bin dolar)	Net ağırlık (ton)	İstatistiksel maliyet (bin dolar)
Deniz araçları	66 415.31	36 641.34	153 358.67	192 174.98	219 773.98	228 816.32
Demiryolu araçları	1 057 188.20	338 096.29	1 581 969.46	764 990.99	2 639 157.66	1 103 087.28
Otomotiv araçları	664 416.20	628 787.13	1 106 066.73	2 873 002.86	1 770 482.93	3 501 790.00
Hava taşımacılığı	12 605.54	108 751.97	3 684.25	440 994.46	16 289.79	549 746.43
Posta	5.75	1 473.14	121.56	31 091.68	127.31	32 564.82
Sabit araçlar	18 796 314.82	6 312 619.36	201 496.63	12 526.76	18 997 811.45	6 325 146.12
İnsansız hareket eden araçlar	325.90	920.76	9 758.35	78 102.29	10 084.25	79 023.04
Sonuç:	20 597 271.72	7 427 289.99	3 056 455.65	4 392 884.02	23 653 727.37	11 820 174.01